

**T.C.
ADALET BAKANLIĞI**

**ADAY MEMUR
HAZIRLAYICI
EĞİTİMİ**

**MEDENİ USUL
HUKUKU
DERS NOTU**

EDB

EĞİTİM DAİRESİ
BAŞKANLIĞI
DEPARTMENT OF TRAINING

MEDENİ USUL HUKUKU

Bu ders notunun hazırlanmasında şu eserlerden yararlanılmış, notun niteliği çerçevesinde bu eserlere metin içinde ayrıca atıf yapılmamıştır: Kuru, Medeni Usul Hukuku, İstanbul 2016; Arslan, Yılmaz, Taşpınar Ayvaz, Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı, 2. Baskı, Ankara 2016; Pekcanitez, Atalay, Özkes, Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı, 4. Baskı, Ankara 2016; Alangoya, Yıldırım, Deren – Yıldırım, Medeni Usul Hukuku Esasları, 7. Baskı, İstanbul 2009, Haluk Konuralp, Medeni Usul Hukuku, Eskişehir 2006.

I. TEMEL KAVRAMLAR VE İLKELER

A. Anlaşmazlık ve Uyuşmazlık:

Hak olarak hukuk düzenince korunan, mevcut bir menfaatin ihlali veya hukuk düzenince kurulmuş menfaat dengesinin bozulmasına, anlaşmazlık adı verilir. Bu durumun dışı yansıtılması (örneğin dava açılması, icra takibi yapılması, ihtar çekilmesi vb.) ile **uyuşmazlık** ortaya çıkar.

Hukuk yargılamasının temelinde uyuşmazlık yatar. Uyuşmazlığın tek çözüm yolu yargısal faaliyet, özellikle de devletin yargısal faaliyeti değildir. Taraflar dava açarak bir üçüncü kişi olarak devleti de uyuşmazlığa dâhil ederler.

B. Uyuşmazlık Çözümleri:

Uyuşmazlıkların mahkemeye taşınmaması hem tarafların ilişkileri açısından önemlidir, hem de mahkemelerin iş yükü azalacağı için yapılacak olan yargılama daha kaliteli olacaktır. Ancak mahkeme dışı yollar tüketilmişse veya gidilmek istenmiyorsa Anayasa'nın 36. maddesine göre herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir. Hiçbir mahkeme, görev ve yetkisi içindeki davaya bakmaktan kaçınmaz.

Bir uyuşmazlıkla ilgili olarak mahkemelere başvurulduğunda mahkemenin bu uyuşmazlığı nasıl çözümleyeceği, ne tür bir yöntem uygulayacağı, usul hukukunun konusunu oluşturur. **Medeni Usul Hukuku** ise hukuk mahkemeleri önünde, özel hukuka ilişkin uyuşmazlıkların yargılması ile ilgili yazılı veya yazılı olmayan kurallar bütünüdür. Medeni Usul Hukuku mahkemelere taşınan veya taşınmak istenen bir uyuşmazlık çerçevesinde bir tarafın diğer tarafla (ve bazı istisnai hallerde üçüncü kişiler ile), tarafların mahkeme ile ve mahkemenin kendi içindeki ve diğer mahkemelerle olan ilişkisini düzenler. Medeni Usul Hukukunun amacı sübjektif hakların korunması ve gerçekleşmesini sağlamak ve objektif

hukukun korunarak hukuk barışının sağlanmasıdır. Medeni Usul Hukukunun kamu hukuku niteliği ağır basar. Usul hukuku kuralları hem mahkemeler hem de taraflar açısından kural olarak emredicidir, şekilcilik esastır. Medeni Usul Hukukunun görevi geçici korumaları da içerir, fakat hüküm verilmesi ile biter, bundan sonrası İcra Hukukunun işidir. Usul Kuralları Lex Fori'ye (mahkemenin hukukuna) tabidir. Maddi hukuk olarak Lex Causae (uyuşmazlığın hukuku) uygulansa bile, hâkim kendi usulünü uygular.

Medeni Usul Hukukunun temel kaynakları 6100 Sayılı 2011 tarihli Hukuk Muhakemeleri Kanunu ve Bölge Adliye Mahkemeleri faaliyete başladığı için çok sınırlı bir şekilde bir süre daha uygulanmaya devam edecek olan 1086 Sayılı 1927 tarihli Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunudur. Ayrıca T.C. Anayasası, Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri ile Bölge Adliye Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yetkileri Hakkında Kanun, Yargıtay Kanunu, Avukatlık Kanunu, Harçlar Kanunu, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu Kanunu, Noterlik Kanunu, Tebligat Kanunu, Uyuşmazlık Mahkemesi Kanunu, Milletlerarası Tahkim Kanunu, Hukuk ve Ticaret Mahkemeleri Yazı İşleri Yönetmeliği, Diğer Usul Kanunları (örn: İş Mahkemeleri Kanunu), Maddi Kanunlardaki Usule İlişkin Hükümler (örn: TMK m. 6), Yargıtay Kararları (HMK hükümlerine aykırı olmamak koşulu ile HUMK dönemindeki Yargıtay Kararları da kaynak olmaya devam edecektir) ve doktrin de Medeni Usul Hukukunun kaynaklarındandır.

C. YARGI

Yargı, objektif hukukun (soyut hukuk kurallarının), bağımsız hâkimler (mahkemeler) tarafından belli (somut) bir olaya uygulanmasıdır. Medeni Usul Hukuku, Medeni Yargı'da yararlanılan yargılama hukukudur.

Medeni Yargı, iki ana kola ayrılır:

1. Çekişmeli Yargı
2. Çekişmesiz Yargı

Asıl olan çekişmeli yargıdır ve kanun büyük ölçüde çekişmeli yargı çerçevesinde hazırlanmıştır.

Çekişmesiz yargı da bir yargılama faaliyetidir, kural olarak mahkemeler görevlidir. Çekişmesiz yargıda sùjeler taraf değil, ilgililerdir. Çekişmesiz yargıda da bir çekişmenin, bir uyuşmazlığın bulunması söz konusu olabilir, ancak kanunun belirlemesi nedeniyle çekişmesiz yargı işi sayılır.

Çekişmesiz yargıda kural olarak sulh hukuk mahkemesi görevlidir, kural olarak talepte bulunan kişinin veya ilgililerden birinin oturduğu yer mahkemesi yetkilidir, kural olarak basit yargılama usulü uygulanır, kararlara karşı kural olarak istinaf yoluna gidilebilir, kararlar kural olarak maddi anlamda kesin hüküm oluşturmaz. Ancak bunların hepsinin aksinin kanun tarafından belirlenmesi mümkündür.

D. MAHKEMELER

1. Mahkeme: Uyuşmazlık konusu somut bir olayda, hukuka uygun olarak yargılama yaptıktan sonra haklı olan kişi lehine karar veren, devletin bağımsız yargı organları. Anayasanın 9. maddesine göre Yargı yetkisi, Türk Milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılır. Anayasada düzenlenmiş olan (yüksek) mahkemeler dışındaki mahkemeler sadece kanunla kurulabilirler (AY m. 142).

2. Mahkeme Türleri

Kuruluş ve çalışma biçimlerine göre:

- a) Tek hâkimli mahkemeler
- b) Çok hâkimli (toplu) mahkemeler

Yargı sistemine ilişkin derecelendirmede buldukları yere göre:

- a) İlk derece mahkemeleri (bidayet mahkemeleri, hüküm mahkemeleri, vakıa mahkemeleri)
- b) Üst derece mahkemeleri

Görmeyi üstlenmiş oldukları uyuşmazlıkların niteliklerine ya da tarafların statülerine göre:

- a) Genel mahkemeler
- b) Özel mahkemeler

Adli Yargının bir kolunu oluşturan Medeni yargıda ilk derece mahkemeleri – bölge adliye mahkemeleri – Yargıtay şeklinde üç kademeli bir yapılanma bulunmaktadır. Ancak bölge adliye mahkemeleri henüz faaliyete başlamadığı için şimdilik iki kademeli bir yapı uygulanmaktadır.

a) İlk Derece Mahkemeleri

aa) Genel Mahkemeler:

Özel mahkemelerin görevli kılınmadığı durumlarda bu mahkemeler görevlidir, özel mahkeme olmayan yerlerde ise bu davaları özel mahkeme sıfatı ile görürler. 5235 sayılı Kanuna göre genel mahkemeler; yani sulh hukuk mahkemesi ve asliye hukuk mahkemesi tek hâkimlidir.

Bu mahkemelerin ihtiyaç halinde daireleri kurulur. Özel kanunlarda başkaca hüküm bulunmadığı takdirde, ihtisaslaşmanın sağlanması amacıyla, gelen işlerin yoğunluğu ve niteliği dikkate alınarak, daireler arasındaki iş dağılımı Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu tarafından belirlenebilir. Bu kararlar Resmî Gazete’de yayımlanır. Daireler, tevzi edilen davalara bakmak zorundadır.

Dava nöbetçi mahkemeye açılır, nöbetçi mahkeme dağılımı yapar. Büyük yerlerde tevzi bürosu bulunur. Bu tevzi bürolarına dava açılır, tevzi bürosu iş yüküne göre davaları dağıtır.

ab) Özel Mahkemeler (İhtisas Mahkemeleri)

Özel mahkemeler de kanunla kurulurlar, belirli bir konuda ihtisas sahibi olurlar, tek hâkimlidirler, Asliye Hukuk Mahkemesi seviyesindedirler. Özel mahkeme bulunmayan yerlerde Asliye Hukuk Mahkemesi özel mahkemenin sıfatı ile yargılama yapar. Ayrı yazı işleri (kalem) teşkilatları vardır. İş yoğunluğunun fazla olduğu yerlerde dairelerinin kurulması mümkündür. Bu daireler arasında da iş dağılımı ilişkisi vardır. Hukuk yargısında yedi adet özel mahkeme bulunmaktadır:

1. Kadastro Mahkemeleri (Kadastro Kanunu)
2. İş Mahkemeleri (İş Mahkemeleri Kanunu)
3. İcra Mahkemeleri (İcra ve İflas Kanunu – İTM - 2004)
4. Tüketici Mahkemeleri (Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun)
5. Asliye Ticaret Mahkemeleri (TTK ve 5235 sayılı Kanun)
6. Fikri ve Sınaî Haklar Hukuk Mahkemeleri (Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu - 2001)
7. Aile Mahkemeleri (4787 sayılı Kanun – 2003)

b) Bölge Adliye Mahkemeleri

5235 sayılı kanun ile 2004 yılında kurulmuş, 2007 yılında bölgeler ve daire sayıları Resmi Gazetede yayınlanmıştır. Buna göre Adana, Ankara, Antalya, Bursa, Diyarbakır, Erzurum, Gaziantep, İstanbul, İzmir, Kayseri, Konya, Sakarya, Samsun, Trabzon ve Van’da olmak üzere 15 adet BAM kurulmuştur. Bunlardan yedi tanesi 20 Temmuz 2016 tarihinde

faaliyete başlamıştır.

c) Yargıtay

Yargıtay'ın karar mercileri Hukuk ve Ceza Daireleri, Hukuk ve Ceza Daireleri Genel Kurulları ve Yargıtay Büyük Genel Kuruludur. Yargıtay'da 20 Hukuk, 21 Ceza Dairesi bulunur. Bunlar arasında görev temelli bir işbölümü vardır. Yargıtay, bölge adliye mahkemelerinin faaliyete başlaması ile birlikte, bölge adliye mahkemelerinin verdikleri kararlar için bir kanun yolu mercii haline (üçüncü derece) gelmiştir.

3. Mahkemeler Arası Yardımlaşma (İstinabe)

Mahkemeler sadece kendi yargı çevresi içindeki konularda faaliyet gösterebilirler. Yargı çevresi ilçe idari sınırları ile belirlenir (Büyükşehir Belediyeleri için bazı istisnalar vardır). Kendi sınırları dışında bir iş yapması gerekiyorsa (ör: keşif, tanık dinlemek) o yer mahkemesinden yardım ister. Buna istinabe (talimat) denir. Yapılacak işlem yardım istenilen mahkemenin yargı çevresine giriyorsa, yapılması istenilen işlem açık ve ayrıntılı şekilde belirtilmişse ve giderler verilmişse mahkeme bunu yerine getirmek zorundadır. Yerine getirilmezse hâkimin sorumluluğu söz konusu olur. Yardım istenilen Mahkeme sadece kendisinden istenilen işlemi yerine getirir, resen başka bir işlem yapamaz. 1954 Tarihli Lahey Anlaşmasına üye ülkeler veya ikili anlaşmaların olduğu ülkelerle yurt dışı istinabe de yapılabilir.

Delillerin incelenmesi veya beyanların dinlenmesi sırasında taraflar, istinabe olunan mahkemede hazır bulunabilir ve delillerle ilgili açıklama haklarını kullanabilirler. Bu hususu sağlamak için, taraflara incelemenin yapılacağı tarih ve yer bildirilir. Bu davet üzerine taraflar istinabe olunan mahkemede hazır bulunmasalar dahi deliller incelenir veya beyanlar dinlenir (HMK m. 197/3).

E. Yargı Görevlileri

Medeni Yargıda, Asli Görevliler (Kurucu Unsurlar) ve Yardımcı Adalet Personeli olmak üzere iki tür yargı görevlisi vardır. Asli Görevliler Hâkim, Savcı ve Avukatlardan, yardımcı adalet personeli ise yazı işleri müdürü, zabıt kâtabi, mübaşir ve diğer yazı işleri personelinden oluşur.

1. Hâkim

Hâkimler, yargı yetkisini millet adına kullanırken, devleti temsil ederler. Hâkimlik görevini yürütmek tekeli, meslekten hâkimlerdedir. Hâkimlerin bağımsızlığı ve hâkimlik

teminatı Anayasa'da (m. 139) düzenlenmiştir. Anayasa'nın 138. maddesine göre Hâkimler, görevlerinde bağımsızdırlar; Anayasaya, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdanî kanaatlerine göre hüküm verirler. Hiçbir organ, makam, merci veya kişi, yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve hâkimlere emir ve talimat veremez; genelge gönderemez; tavsiye ve telkinde bulunamaz. Görülmekte olan bir dava hakkında Yasama Meclisinde yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulamaz, görüşme yapılamaz veya herhangi bir beyanda bulunulamaz. Yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır; bu organlar ve idare, mahkeme kararlarını hiçbir suretle değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez. Hâkimler ve savcılar, kanunda belirtilenlerden başka, resmî ve özel hiçbir görev alamazlar. Bağımsızlık hem diğer kuvvetlere, özellikle de idareye karşı, hem de taraflar ve diğer üçüncü kişilere (örneğin medya) karşı geçerlidir. Hâkimlik ve savcılık teminatı çerçevesinde Hâkimler ve savcılar azlolunamaz, kendileri istemedikçe Anayasada gösterilen yaştan önce emekliye ayrılamaz; bir mahkemenin veya kadronun kaldırılması sebebiyle de olsa, aylık, ödenek ve diğer özlük haklarından yoksun kılınamaz.

a) Hâkimlerin Hukuki Sorumluluğu:

HMK'na göre Hâkimlerin yargılama faaliyetinden dolayı aşağıdaki sebeplere dayanılarak Devlet aleyhine tazminat davası açılabilir: a) Kayırma veya taraf tutma yahut taraflardan birine olan kin veya düşmanlık sebebiyle hukuka aykırı bir hüküm veya karar verilmiş olması. b) Sağlanan veya vaat edilen bir menfaat sebebiyle kanuna aykırı bir hüküm veya karar verilmiş olması. c) Farklı bir anlam yüklenemeyecek kadar açık ve kesin bir kanun hükmüne aykırı karar veya hüküm verilmiş olması. ç) Duruşma tutanağında mevcut olmayan bir sebebe dayanılarak hüküm verilmiş olması. d) Duruşma tutanakları ile hüküm veya kararların değiştirilmiş yahut tahrif edilmiş veya söylenmeyen bir sözün hüküm ya da karara etkili olacak şekilde söylenmiş gibi gösterilmiş ve buna dayanılarak hüküm verilmiş olması. e) Hakkın yerine getirilmesinden kaçınılmış olması.

Devlet aleyhine açılan tazminat davası, ilk derece ve bölge adliye mahkemesi hâkimlerinin fiil ve kararlarından dolayı, Yargıtay ilgili hukuk dairesinde; Yargıtay Başkan ve üyeleri ile kanunen onlarla aynı konumda olanların fiil ve kararlarından dolayı Yargıtay 4. Hukuk Dairesinde açılır ve ilk derece mahkemesi sıfatıyla görülür. Verilen kararların temyiz incelemesi Hukuk Genel Kurulunca yapılır.

b) Hâkimin Davaya Bakmasının Yasak Olması

HMK'nun 34. maddesine göre Hâkim, aşağıdaki hâllerde davaya bakamaz; talep olmasa

bile çekinmek zorundadır:

- a) Kendisine ait olan veya doğrudan doğruya ya da dolayısıyla ilgili olduğu davada.
- b) Aralarında evlilik bağı kalksa bile eşinin davasında.
- c) Kendisi veya eşinin altsoy veya üstsoyunun davasında.
- ç) Kendisi ile arasında evlatlık bağı bulunanın davasında.
- d) Üçüncü derece de dâhil olmak üzere kan veya kendisini oluşturan evlilik bağı kalksa dahi kayın hısımlığı bulunanların davasında.
- e) Nişanlısının davasında.
- f) İki taraftan birinin vekili, vasisi, kayyımı veya yasal danışmanı sıfatıyla hareket ettiği davada.

Hâkimin davayı takip eden avukatla bir yakınlığının olması hali ise Avukatlık Kanununda düzenlenmiştir. Buna göre bir hâkim veya Cumhuriyet Savcısının eşi, sebep veya nesep itibariyle usul ve furuundan veya ikinci dereceye kadar (bu derece dâhil) hısımlarından olan avukat, o hâkim veya Cumhuriyet Savcısının baktığı dava ve işlerde avukatlık edemez.

Davaya bakması yasak olan yahut hakkındaki ret talebi, merciince kesin olarak kabul edilen hâkimin karar vermiş veya karara katılmış bulunması aynı zamanda bir yargılamanın iadesi sebebi olarak kabul edilmiştir.

c) Hâkimin Reddi

Hâkimin tarafsızlığından şüpheyi gerektiren önemli bir sebebin bulunması hâlinde, taraflardan biri hâkimi reddedebileceği gibi hâkim de bizzat çekilebilir. Özellikle şu hâllerde, hâkimin reddi sebebinin varlığı kabul edilir:

- a) Davada, iki taraftan birine öğüt vermiş ya da yol göstermiş olması.
- b) Davada, iki taraftan birine veya üçüncü kişiye kanunen gerekmediği hâlde görüşünü açıklamış olması.
- c) Davada, tanık veya bilirkişi olarak dinlenmiş veya hâkim ya da hakem sıfatıyla hareket etmiş olması.

ç) Davanın, dördüncü derece de dâhil yansoy hısımlarına ait olması.

d) Dava esnasında, iki taraftan birisi ile davası veya aralarında bir düşmanlık bulunması.

Hâkim, reddini gerektiren sebeplerden biri varken bizzat çekilmezse, iki taraftan biri ret

talebinde bulununcaya kadar davaya bakabilir. Hâkimin reddi sebebini bilen tarafın, ret talebini en geç ilk duruşmada ileri sürmesi gerekir. Taraf, ret sebebini davaya bakıldığı sırada öğrenmiş ise en geç öğrenmeden sonraki ilk duruşmada, yeni bir işlem yapılmadan önce bu talebini hemen bildirmek zorundadır. Belirtilen sürede yapılmayan ret talebi dinlenmez. Hâkimin reddi, dilekçeyle talep edilir. Bu dilekçede, ret talebinin dayandığı sebepler ile delil veya emarelerin açıkça gösterilmesi ve varsa belgelerin eklenmesi gerekir. Hâkimin reddi dilekçesi, reddi istenen hâkimin mensup olduğu mahkemeye verilir.

2. Savcı

Cumhuriyet Savcıları, medeni yargıda kısıtlı bir fonksiyona sahiptirler. Cumhuriyet savcısı, kanunda açıkça öngörülen hâllerde, hukuk davası açar veya açılmış olan hukuk davasında taraf olarak yer alır. Cumhuriyet savcısının yer aldığı dava ve işler üzerinde taraflar serbestçe tasarruf edemezler. Savcıların açabilecekleri davalara örnek olarak Türk Medeni Kanunu 291 (nesebin reddi), 294 (nesebin düzeltilmesine itiraz davası), 146 (evlenmenin butlanı), 138 (evlenmenin men'i), Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu m. 31 gösterilebilir. Savcıların ayrıca yargı yolu uyuşmazlığı konusunda da görevleri vardır (Uyuşmazlık Mahkemesi Kanunu).

3. Adliye Memurları (Yardımcı Personel)

a. Yazı İşleri Müdürü (Görevleri HMK, Tebligat Kanunu, Hukuk ve Ticaret Mahkemeleri Yazı İşleri Yönetmeliği vb.'nde sayılmıştır)

b. Zabıt Kâtipleri

Zabıt Kâtibinin yargılamadaki fonksiyonu çok önemli olduğu için HMK'nda bu yönde çeşitli düzenlemeler yer almaktadır. Bunlar:

MADDE 154- (1) Hâkim, tahkikat ve yargılama işlemlerinin icrasıyla, iki tarafın ve diğer ilgililerin sözlü açıklamalarını, gerekirse özet olarak zabıt kâtibi aracılığıyla tutanağa kaydettirir.

MADDE 155- (1) Tutanak, hâkim ve zabıt kâtibi tarafından derhâl imzalanır.

MADDE 157- (1) Mahkemede veya mahkeme dışında hâkim huzuruyla yapılacak bütün işlemlerde zabıt kâtibinin hazır bulunması zorunludur.

Zabıt Kâtibinin fonksiyonu çok önemli olduğu için, hâkimler gibi reddedilmeleri mümkündür. Davada görevli zabıt kâtibi hakkında hâkimlerin yasaklık ve reddi için düzenlenen sebeplerden birisiyle ret talebinde bulunulabilir.

c. Mübaşirler ve diğer yazı işleri çalışanları.

4. Avukat

Avukat, hukuki ilişkilerin düzenlenmesinde, hukuki konu ve uyuşmazlıkların adalet ve hakkaniyete uygun olarak çözümlenmesinde, hukuk kurallarının tam olarak uygulanmasında yargının kurucu ögesi olan bağımsız savunma adına kurumsal görev yapan kişidir. Avukatlık bir kamu hizmetidir, serbest meslektir, yargının kurucu unsurlarındandır, bağımsız savunmayı serbestçe temsil eder, yargı organlarında vekil ve müdafî sıfatıyla bulunma konusunda tekel yetkisine sahiptir (baroya kayıtlı olma ve fiilen çalışıyor olma gerekir), hukuki bilgi ve tecrübesini adalet hizmetine tahsis eder.

Dava açmaya yeteneği olan herkes kendi davasına ait evrakı düzenleyebilir, davasını bizzat açabilir ve işini takip edebilir, avukat tutmak kural olarak zorunlu değildir. HMK'na göre Hâkim, taraflardan birisinin, davasını bizzat takip edecek yeterlikte olmadığını görürse, ona uygun bir süre tanıyarak, davasını vekil aracılığıyla takip etmesine karar verebilir. Verilen karara uymayan taraf hakkında, yokluğu hâlindeki hükümlere göre işlem yapılır.

F. Usul İşlemleri Ve Süreler

1) Taraf Usul İşlemleri:

Davanın açılmasından, hükmün kesinleşmesine kadar tarafların aralarında yaptıkları veya tarafla mahkeme arasında yapılan, yargılamanın yürütülmesine yarayan ve davanın çözümüne etkili olan işlemlerdir. Dava açılmadan önce yapılan ihtiyati tedbir, ihtiyati haciz ve delil tespiti hakkındaki işlemler de usul işlemi sayılır. Taraf usul işlemleri bir şeyin yapılmaması şeklinde de olabilir (duruşmaya mazeretsiz olarak gelmemek, isticvap davetiyesine uymamak gibi). Taraf usul işlemlerinin maddi hukuka ilişkin de sonuçları olabilir (örneğin dava açılmasında zamanaşımının kesilmesi gibi), fakat işlemin ilk ve asıl sonucu usul hukukunu ilgilendiriyorsa, bunlar usul işlemi sayılır. Bazı usul işlemleri şekil şartına tabidir (örneğin ilk itirazların sadece cevap dilekçesi ile ileri sürülebilmesi), böyle bir şekil şartı yoksa sözlü olarak yapılan işlem, mahkemece tutanağa geçirilir. Taraf usul işlemleri kural olarak irade fesadı halleri sebebiyle iptal edilemez, kural olarak şarta bağlı olamaz, kural olarak tek taraflı olurlar. Ancak tüm bu hallerin istisnaları da mevcuttur (örneğin sulh sözleşmesi). Usul sözleşmeleri taraf usul işlemlerinin özel bir türüdür. Bu sözleşmelerin maddi hukuka ilişkin sonuçları olabilse de, asıl sonuçlarını usul hukukunda doğururlar, bu sebeple de büyük ölçüde usul hukukuna tabidirler. Örn: Yetki sözleşmesi, delil sözleşmesi, tahkim sözleşmesi, sulh sözleşmesi.

2) Mahkeme Usul İşlemleri:

Davanın yürütülmesi ve sonuçlandırılması için hâkim tarafından yapılan işlemler ve verilen kararlardır. Yargılamanın iç işleyişine (duruşma düzeni, delillerin incelenmesi vs.) veya dış görünüşüne (tebligat) ilişkin olabilir. Kararlar ve hüküm de mahkeme usul işlemidir.

3) Süreler:

Süreler kanunun belirlediği süreler veya hâkimin belirlediği süreler şeklinde olabilir. Yargılamadaki önemli süreler (cevap süresi, istinaf süresi gibi) kanun tarafından belirlenmiştir. Bu süreler mahkeme için de düzenlenmiş olabilir, ancak bu süre içinde yapılmazsa bir hak düşümü olmaz, hâkimin sorumluluğuna gidilebilir. Kanunda belirlenmiş olan süreler kural olarak (aksi açıkça düzenlenmemişse) kesindir ve hak düşürücüdür (m. 90-94). Diğer süreler ise yapılacak işin niteliğine ve tarafların durumuna göre hâkim tarafından belirlenir. Hâkim tarafından verilen süreler açıkça kesin olduğu ve uyulmamasının yaptırımı belirtilmemiş ise kesin değildir. Hâkim tarafından verilen ikinci süre ise kanundan dolayı (m. 94) kesindir. Kanundaki bütün süreler hafta ve ay olarak belirlenmiştir.

4) Sürelerin Hesaplanması:

Süreler, taraflara tebliğ tarihinden veya kanunda öngörülen hâllerde, tefhim tarihinden itibaren işlemeye başlar. Süreler gün olarak belirlenmiş ise tebliğ veya tefhim edildiği gün hesaba katılmaz ve süre son günün tatil saatinde biter (örn: 14 Haziranda verilen on günlük süre, 24 Haziran mesai sonunda biter). Süre; hafta, ay veya yıl olarak belirlenmiş ise başladığı güne son hafta, ay veya yıl içindeki karşılık gelen günün tatil saatinde biter (örn: Pazartesi verilen bir haftalık süre bir sonraki Pazartesi mesai sonunda biter; 22 Şubatta verilen bir aylık süre 22 Mart mesai sonunda biter). Sürenin bittiği ayda, başladığı güne karşılık gelen bir gün yoksa süre bu ayın son günü tatil saatinde biter. (örn: 31 Ağustosta verilen bir aylık süre 30 Eylül mesai sonunda biter).

Resmî tatil günleri, süreye dâhildir. Sürenin son gününün resmî tatil gününe rastlaması hâlinde, süre tatili takip eden ilk iş günü çalışma saati sonunda biter.

Adli tatil, her yıl yirmi temmuzda başlar, otuz bir ağustosta sona erer. Yeni adli yıl bir eylülde başlar. Adli tatilde görülecek dava ve işler kanunun 103. maddesinde yazılmıştır. Tarafların anlaşması hâlinde veya dava bir tarafın yokluğunda görülmekte ise hazır olan tarafın talebi üzerine, bu iş ve davalara bakılması, adli tatilden sonraya bırakılabilir. Adli tatilde, bu maddede gösterilenler dışında kalan dava ve işlerle ilgili olarak verilen dava, karşı dava, istinaf ve temyiz dilekçeleri ile bunlara karşı verilen cevap dilekçelerinin ve dosyası

işlemden kaldırılan davaları yenileme dilekçelerinin alınması, ilam verilmesi, her türlü tebligat, dosyanın başka bir mahkemeye, bölge adliye mahkemesine veya Yargıtay'a gönderilmesi işlemleri de yapılır.

Adli tatile tabi olan dava ve işlerde, bu Kanunun tayin ettiği sürelerin bitmesi tatil zamanına rastlarsa, bu süreler ayrıca bir karara gerek olmaksızın adli tatilin bittiği günden itibaren bir hafta uzatılmış sayılır.

5) Eski Hale Getirme (m. 95 vd):

Bir tarafın, Kanunun veya hâkimin kesin olarak belirlediği bir süre içinde kendi elinde olmayan nedenlerle bir işi yapamaması halinde, yapamadığı işlemi eski hale getirme yolu ile daha sonra yapabilme imkânıdır. Elde olmayan sebeplerle, kanunda belirtilen veya hâkimin kesin olarak belirlediği süre içinde bir işlemi yapamayan kimse, eski hâle getirme talebinde bulunabilir. Süresinde yapılamayan işlemle ulaşılmak istenen aynı sonuca, eski hâle getirme dışında, başka bir hukuki yoldan ulaşılabiliyorsa, eski hâle getirme talebinde bulunulamaz.

Kaçırılan süre HMK veya usule ilişkin diğer bir kanun hükmü olabilir, maddi hukuka ilişkin süreler buna dâhil değildir. Elde olmayan sebeplerin ne olacağını ve illiyet bağı somut olayda hâkim takdir eder (özellikle iyi niyet ve dürüstlük kuralları dikkate alınır). Eski hâle getirme, işlemin süresinde yapılamamasına sebep olan engelin ortadan kalkmasından itibaren iki hafta içinde talep edilmelidir. İlk derece ve istinaf yargılamalarında, en geç nihai karar verilinceye kadar eski hâle getirme talebinde bulunmak mümkündür. Ancak, nihai karar bir tarafın yokluğunda verilmişse, tahkikat aşamasında kaçırılan süreler için kararın verilmesinden sonra da eski hâle getirme talebinde bulunulabilir.

Eski hâle getirme, dilekçeyle talep edilir. Dilekçede, talebin dayandığı sebepler ile bunların delil veya emareleri gösterilir. Süresinde yapılamayan işlemin de eski hâle getirme talebinde bulunmak için öngörülen süre içinde yapılması zorunludur. Yapılamayan işlem için eski hâle getirme, bu işlem hakkında hangi mahkemede inceleme yapılacak idiyse, o mahkemeden talep edilir. Eski hâle getirme, istinaf yoluna başvuru hakkının düşmesi hâlinde, bölge adliye mahkemesinden; temyiz yoluna başvuru hakkının düşmesi hâlinde ise Yargıtay'dan talep edilir.

G. Medeni Usul Hukukuna Hâkim Olan İlkeler (m. 24 – 33)

Birinci tür ilkeler: Yargılama Hukukunun Temelini oluşturan, çoğu zaman Anayasadan doğan vazgeçilemez, değiştirilemez ilkelerdir.

Örn: Adil Yargılanma Hakkı, Hukuki Dinlenilme Hakkı, Usul Ekonomisi İlkesi...

İkinci tür ilkeler: Yargılamayı şekillendiren, hukuk politikasının sonucu olan, Kanun koyucunun iradesi ile oluşan ilkelerdir.

Örn: Taraflarca Hazırlama İlkesi - Resen Araştırma İlkesi, Yazılılık İlkesi – Sözlülük İlkesi...

Bu ilkelere hem kanun hazırlanırken, hem de yorumlanırken başvurulur. Bu ilkeler kanun koyucuyu, tarafları ve yargının unsurlarını (hâkim – savcı – avukat) bağlar.

HMK’nda düzenlenmiş olan ilkeler, Tasarruf İlkesi, Taraflarca Getirilme (Hazırlama) İlkesi, Teksif İlkesi, Yargılamanın Hâkim Tarafından Yürütülmesi, Davayı Aydınlatma Ödevi, Doğrudanlık İlkesi, Hâkimin Delilleri Değerlendirmesi, Adil Yargılanma Hakkı, Hukuki Dinlenilme Hakkı, Usul Ekonomisi İlkesi, Alenilik İlkesi, Sözlülük – Yazılılık İlkesi, Yargılama Dilinin Türkçe Olması İlkesi, Tarafların ve Vekillerin Dürüst Davranma Ve Doğruyu Söyleme Yükümlülüğüdür.

II. GÖREV VE YETKİ KURALLARI

Görev ve Yetki Kuralları, aynı yargı kolu içerisine giren mahkemelerden hangisinin belli (somut) bir davaya bakacağını belirleyen kurallardır. Bir davaya hangi mahkemenin bakacağını belirleyebilmek için üç aşamalı bir faaliyet söz konusudur:

1. Aşama > Yargı Yolu

(örn: İdari Yargı – Adli Yargı)

2. Aşama > Görev ve İşbölümü

(örn: Sulh Hukuk M. – Asliye Hukuk M. / Asliye Hukuk M. – Asliye Ticaret M.)

3. Aşama > Yetki

(örn: Ankara – İstanbul)

A. Görev Kuralları

Görev kuralları, bir davaya bir yerdeki mahkemelerden hangisinin bakacağını belirler. Mahkemelerin görevi, ancak kanunla düzenlenir. Göreve ilişkin kurallar, kamu düzenindedir. Medeni Yargıda asıl mahkeme, Asliye Hukuk Mahkemesidir. HMK’nda Asliye Hukuk Mahkemelerinin hem görevli olduğu bazı davalar sayılmış, hem de diğer mahkemelerin görevlendirilmediği davalarda Asliye Hukuk Mahkemeleri görevli kılınmıştır.

1. Asliye Hukuk Mahkemesi

HMK'na göre, dava konusunun değer ve miktarına bakılmaksızın malvarlığı haklarına ilişkin davalarla, şahıs varlığına ilişkin davalarda görevli mahkeme, aksine bir düzenleme bulunmadıkça asliye hukuk mahkemesidir. HMK ve diğer kanunlarda aksine düzenleme bulunmadıkça, asliye hukuk mahkemesi diğer dava ve işler bakımından da görevlidir.

Konusu para olan veya para ile değerlendirilebilen (mal varlığına ilişkin) davalarda asliye mahkemesinin görevli olması asıl kuraldır. Maddi bir değere sahip olmayan ve büyük ölçüde Medeni Kanundan doğan davalar şahıs varlığına ilişkin davalardır. Açıkça Sulh Hukuk Mahkemesi veya Aile Mahkemesinin görevli kılınmadığı davalarda Asliye Hukuk Mahkemesi görevlidir. Ancak bir husus Çekişmesiz Yargı işi ise (HMK m. 382 vd.) ve ayrıca kanunlarda aksi belirtilmemişse veya sadece mahkeme denilmişse, Sulh Hukuk Mahkemesi görevlidir (HMK m. 383).

Her türlü idari eylem ve işlemler ile idarenin sorumlu olduğu diğer sebeplerin yol açtığı vücut bütünlüğünün kısmen veya tamamen yitirilmesine yahut kişinin ölümüne bağlı maddi ve manevi zararların tazminine ilişkin davalara asliye hukuk mahkemelerinin bakacağını düzenleyen Kanunun 3. maddesi Anayasaya aykırı bulunarak Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir.

2. Sulh Hukuk Mahkemesi

Sulh hukuk mahkemeleri, dava konusunun değer veya tutarına bakılmaksızın;

a) Kiralanan taşınmazların, 9/6/1932 tarihli ve 2004 sayılı İcra ve İflas Kanununa göre ilamsız icra yoluyla tahliyesine ilişkin hükümler ayırık olmak üzere, kira ilişkisinden doğan alacak davaları da dâhil olmak üzere tüm uyuşmazlıkları konu alan davalar ile bu davalara karşı açılan davaları,

b) Taşınır ve taşınmaz mal veya hakkın paylaşılmasına ve ortaklığın giderilmesine ilişkin davaları,

c) Taşınır ve taşınmaz mallarda, sadece zilyetliğin korunmasına yönelik olan davaları,

ç) HMK ile diğer kanunların, sulh hukuk mahkemesi veya sulh hukuk hâkimini görevlendirdiği davaları görürler.

Ayrıca çekişmesiz yargı işlerinde görevli mahkeme, aksine bir düzenleme bulunmadığı sürece sulh hukuk mahkemesidir.

3. Görev Kurallarına Aykırılık ve Sonuçları

Görev Kuralları kamu düzenindedir ve dava şartıdır, sadece Kanunla belirlenebilir. Görev konusunda bir sözleşme yapılamaz. Mahkeme resen araştırır. Taraflar mahkemenin görevsiz olduğunu davanın her aşamasında öne sürebilirler. İlk derece mahkemesi incelememiş olsa bile istinaf ve temyiz incelemesinde üst derece mahkemesi tarafından kendiliğinden incelenir. Fakat bununla birlikte, görevsiz mahkemenin kararı kesinleşmiş ise yargılamanın yenilenmesi yoluna başvurulamaz.

Görev dava şartı olduğu için her aşamada ileri sürülebilir veya hâkim resen değerlendirebilir. Taraf ileri sürerse mahkeme inceler ve diğer dava şartları gibi tahkikata geçmeden karara bağlamak zorundadır. Hâkim dosya üzerinden veya ön inceleme duruşmasında tarafları dinleyerek de bir karar verebilir. Görevli olduğu kanısına varırsa itirazı reddeder ve davayı görmeye devam eder. Hâkim davadan el çekmediği için bu bir ara karardır. Ara kararlara karşı derhal bir kanun yolu yoktur. Nihai kararla birlikte kanun yoluna gidilebilir. Görevsizlik kararı ise davadan el çekildiği için nihai bir karardır. Göreve ilişkin olduğu için usuli bir nihai karardır, bir hüküm değildir. Nihai karar olduğu için kanun yoluna gidilebilir. Hâkim görevsizlik kararında görevli mahkemeyi de belirtir ve dosyanın bu mahkemeye gönderilmesine karar verir fakat bu sadece bir karardır, kendiliğinden göndermez.

B. Yetki Kuralları

Görevli mahkemenin belirlenmesinin yanı sıra, o davaya hangi yer mahkemesinde bakılacağı da tespit edilmelidir. Bunu belirleyen kurallara yetki kuralları adı verilir. Mahkemeler sadece kendi yargı çevrelerinde (ilçe idari sınırları) faaliyet gösterebilirler. Yetki kuralları prensip olarak kamu düzenine ilişkin değildir. Bazı hallerde ise HMK ve diğer kanunlar tarafından kesin yetki kuralı belirlenmiştir.

1. Kesin Olmayan Yetki Kuralları

a. Genel Yetki Kuralı

HMK'na göre Mahkemelerin yetkisi, diğer kanunlarda yer alan yetkiye ilişkin hükümler saklı kalmak üzere, bu Kanundaki hükümlere tabidir. Genel yetkili mahkeme davalı gerçek veya tüzel kişinin davanın açıldığı tarihteki yerleşim yeri mahkemesidir. Yerleşim yeri, 4721 sayılı Türk Medenî Kanunu hükümlerine göre belirlenir. Özel yetkili mahkeme, genel yetkili mahkemeyi ortadan kaldırmaz, genel yetkili mahkeme de yetkilidir. Kesin yetkinin bulunduğu hallerde ise sadece kesin yetkili mahkemede dava açılabilir. Genel yetki kuralı dava açıldığı

an için önemlidir, davalı yerleşim yerini değiştirse bile davaya devam edilir. Ancak tebligatlar yeni yerleşim yerine yapılır. Türkiye’de yerleşim yerinin bulunmaması hâlinde genel yetkili mahkeme, davalının Türkiye’deki mutad meskeninin bulunduğu yer mahkemesidir. Ancak, diğer özel yetki hâlleri saklı kalmak üzere, malvarlığı haklarına ilişkin dava, uyuşmazlık konusu malvarlığı unsurunun bulunduğu yerde de açılabilir. Türkiye’de yerleşim yeri veya mutad meskeni olmayanlar hakkında MÖHUK (Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun) hükümleri uygulanır.

Davalı birden fazla ise dava, bunlardan birinin yerleşim yeri mahkemesinde açılabilir. Ancak, dava sebebine göre kanunda, davalıların tamamı hakkında ortak yetkiyi taşıyan bir mahkeme belirtilmişse, davaya o yer mahkemesinde bakılır. Bu durum kesin yetki kuralıdır. Birden fazla davalının bulunduğu hâllerde, davanın, davalılardan birini sırf kendi yerleşim yeri mahkemesinden başka bir mahkemeye getirmek amacıyla açıldığı, deliller veya belirtilerle anlaşılırsa, mahkeme, ilgili davalının itirazı üzerine, onun hakkındaki davayı ayırarak yetkisizlik kararı verir.

b. Özel Yetki Kuralları

a) Bir şubenin işlemlerinden doğan davalarda, o şubenin bulunduğu yer mahkemesi de yetkilidir.

b) Memur, işçi, öğrenci, asker gibi, bir yerde geçici olarak oturanlara karşı açılacak alacak veya taşınır mal davaları için, orada bulunmaları uzunca bir süre devam edebilecekse, buldukları yer mahkemesi de yetkilidir.

c) Sözleşmeden doğan davalar, sözleşmenin ifa edileceği yer mahkemesinde de açılabilir.

d) Haksız fiilden doğan davalarda, haksız fiilin işlendiği veya zararın meydana geldiği yahut gelme ihtimalinin bulunduğu yer ya da zarar görenin yerleşim yeri mahkemesi de yetkilidir.

e) Terekede bulunan bir mal hakkında açılmak istenen istihkak davası, terekenin yazımı ve tespiti zamanında mal nerede bulunuyorsa, orada da açılabilir. Mirasçılık belgesinin iptali ve yeni mirasçılık belgesi verilmesine ilişkin davalarda, mirasçıların her birinin oturduğu yer mahkemesi de yetkilidir.

f) Zarar sigortalarından doğan davalar, sigorta, bir taşınmaza veya niteliği gereği bir yerde sabit bulunması gereken yahut şart kılınan taşınıra ilişkinse, malın bulunduğu yerde; bir

yerde sabit bulunması gerekmeyen veya şart kılınmayan bir taşınıra ilişkinse, rizikonun gerçekleştiği yerde de açılabilir.

2. Kesin Yetki Kuralları

a) Taşınmaz üzerindeki aynı hakka ilişkin veya aynı hak sahipliğinde değişikliğe yol açabilecek davalar ile taşınmazın zilyetliğine yahut alıkoyma hakkına ilişkin davalarda, taşınmazın bulunduğu yer mahkemesi kesin yetkilidir. İrtifak haklarına ilişkin davalar, üzerinde irtifak hakkı kurulan taşınmazın bulunduğu yer mahkemesinde açılır. Bu davalar, birden fazla taşınmaza ilişkinse, taşınmazlardan birinin bulunduğu yerde, diğerleri hakkında da açılabilir.

b) Özel hukuk tüzel kişilerinin, ortaklık veya üyelik ilişkileriyle sınırlı olmak kaydıyla, bir ortağına veya üyesine karşı veya bir ortağın yahut üyenin bu sıfatla diğerlerine karşı açacakları davalar için, ilgili tüzel kişinin merkezinin bulunduğu yer mahkemesi kesin yetkilidir.

c) Can sigortalarında, sigorta ettirenin, sigortalının veya lehtarın leh veya aleyhine açılacak davalarda onların yerleşim yeri mahkemesi kesin yetkilidir.

d) Terekenin paylaşılmasına, yapılan paylaşma sözleşmesinin geçersizliğine, ölüme bağlı tasarrufların iptali ve tenkisine, miras sebebiyle istihkaka ilişkin davalar ile mirasçılar arasında terekenin yönetiminden kaynaklanan davalarda ve Terekenin kesin paylaşımına kadar mirasçılara karşı açılacak tüm davalarda ölen kimsenin son yerleşim yeri mahkemesi kesin yetkilidir.

3. Yetki Sözleşmesi

Kesin yetki olmayan hallerde ve tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edebilecekleri davalarda taraflar kanun gereği yetkisiz olan bir mahkemeyi, aralarında anlaşarak yetkili hale getirebilirler. Buna yetki sözleşmesi adı verilir. Yabancı mahkemelerin yetkili kılınması da mümkündür (MÖHUK m. 47). Yetki sözleşmesi sadece tacirler veya kamu tüzel kişileri tarafından yapılabilir. Bunlar dışındaki kimselerin yaptıkları sözleşmeler geçersizdir. Taraflarca aksi kararlaştırılmadıkça dava sadece sözleşmeyle belirlenen bu mahkemelerde açılır. Yetki sözleşmesinin geçerli olabilmesi için yazılı olarak yapılması, uyuşmazlığın kaynaklandığı hukuki ilişkinin belirli veya belirlenebilir olması ve yetkili kılınan mahkeme veya mahkemelerin gösterilmesi şarttır.

4. Yetki Kurallarına Aykırılık ve Sonuçları

Kesin Yetki varsa, dava şartı olduğu için her aşamada ileri sürülebilir. Hâkim resen değerlendirebilir.

Kesin Yetki yoksa dava şartı değil, dava engelidir. Bu sebeple davanın başında ilk itiraz olarak (cevap dilekçesi ile) öne sürülmelidir. Öne sürülmediği takdirde daha sonra öne sürülemez. Yetki itirazı yapılırken mutlaka yetkili mahkeme de belirtilmelidir. Hâkim resen değerlendiremez. Yetkinin kesin olmadığı davalarda davalı, süresi içinde ve usulüne uygun olarak yetki itirazında bulunmazsa, davanın açıldığı mahkeme yetkili hâle gelir.

Her durumda, Hâkim dosya üzerinden veya ön inceleme duruşmasında tarafları dinleyerek de bir karar verebilir. Tahkikat aşamasına geçilmeden karar verilmelidir. Yetkili olduğu kanısına varırsa itirazı reddeder ve davayı görmeye devam eder. Hâkim davadan el çekmediği için bu bir ara karardır. Ara kararlara karşı derhal bir kanun yolu yoktur. Nihai kararlar birlikte kanun yoluna gidilebilir. Yetkisizlik kararı ise davadan el çekildiği için nihai bir karardır. Yetkiye ilişkin olduğu için usuli bir nihai karardır, bir hüküm değildir. Nihai karar olduğu için kanun yoluna gidilebilir. Hâkim yetkisizlik kararında yetkili mahkemeyi de belirtir ve dosyanın bu mahkemeye gönderilmesine karar verir fakat bu sadece bir karardır, kendiliğinden göndermez.

C. Görevsizlik veya Yetkisizlik Kararı Üzerine Yapılacak İşlemler

Görevsizlik veya yetkisizlik kararı verilmesi hâlinde, taraflardan birinin, ~~bu karar~~ ~~verildiği anda kesin ise~~ (bu ibare Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir) bu tarihten, süresi içinde kanun yoluna başvurulmayarak kesinleşmiş ise kararın kesinleştiği tarihten; kanun yoluna başvurulmuşsa bu başvurunun reddi kararının tebliğ tarihinden itibaren iki hafta içinde kararı veren mahkemeye başvurarak, dava dosyasının görevli ya da yetkili mahkemeye gönderilmesini talep etmesi gerekir. Aksi takdirde, bu mahkemece davanın açılmamış sayılmasına karar verilir. Dosya kendisine gönderilen mahkeme, kendiliğinden taraflara davetiye gönderir.

Bu süreye uyulup uyulmadığını mahkeme resen değerlendirir. Süre içinde başvurulmuşsa, dava eski davanın devamı sayılır, yeniden harç ödenmesi gerekmez. Bu sebeple davanın açılması ile meydana gelmiş sonuçlar (örn: zamanaşımının kesilmesi) korunur. Uyulmamış ise, önceki dava açılmamış sayılır ve bütün sonuçları ile ortadan kalkar. Yeniden harç yatırarak dava açılabilir. Fakat bu dava yeni bir dava olduğu için davanın açılmasının sonuçları yeniden oluşur. Bu süre içerisinde zamanaşımı dolmuş ise davacı Türk

Borçlar Kanununun 158. maddesindeki süreden yararlanabilir.

Eski davada yapılan taraf usul işlemleri geçerlidir, mahkeme usul işlemleri ise kural olarak geçersizdir, ancak görevli mahkeme bu işlemin usul ekonomisi ilkesi çerçevesinde tekrarlanmamasına karar verebilir.

D. Ticari Davalar

Türk Ticaret Kanunu veya diğer kanunlarda açıkça ticari dava oldukları ve ticaret mahkemesinde bakılacakları öngörülmüş davalar mutlak ticari davalardır. Mutlak ticari davalarda tarafların tacir olup olmadıklarına veya işin ticari iş olup olmadığına bakılmaz (örn: kıymetli evrak davaları, iflas davaları vb).

Bu davalar dışında, aslında hukuk davası olan bazı davalar ticari işletmeyi ilgilendiriyor ve uyuşmazlığın her iki tarafı da tacirse bu davalar nispi ticari davalardır. Yani her ticari iş bir ticari dava olma sonucunu doğurmaz.

Ticari davalara Asliye ticaret mahkemelerinde bakılır. Asliye ticaret mahkemeleri ve Asliye Hukuk Mahkemeleri arasında görev ilişkisi bulunur (TTK m. 5). Asliye ticaret mahkemeleri 5235 sayılı Kanunun 5. Maddesine göre heyet mahkemesidir ve bir başkan ile yeteri kadar üyeden oluşur. Ancak bu mahkemelerin heyet olarak bakmaları gereken davalar, aynı maddede sayılmıştır. Buna göre:

Konusu parayla ölçülebilen uyuşmazlıklarda dava değeri üç yüz bin Türk lirasının üzerinde olan dava ve işler ile dava değerine bakılmaksızın;

1. İflas, iflasın ertelenmesi, iflasın kaldırılması, iflasın kapatılması, konkordato ve yeniden yapılandırmadan kaynaklanan davalara,

2. 13/1/2011 tarihli ve 6102 sayılı Türk Ticaret Kanununda hâkimin kesin olarak karara bağlayacağı işler ile davalara,

3. Şirketler ve kooperatifler hukukundan kaynaklanan genel kurul kararlarının iptali ve butlanına ilişkin davalara, yönetim organları ve denetim organları aleyhine açılacak sorumluluk davalarına, organların azline ve geçici organ atanmasına ilişkin davalara, fesih, infisah ve tasfiyeye yönelik davalara,

4. 12/1/2011 tarihli ve 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanununa ve 21/6/2001 tarihli ve 4686 sayılı Milletlerarası Tahkim Kanununa göre yapılan tahkim yargılamasında; tahkim şartına ilişkin itirazlara, iptal davalarına, hakemlerin seçimi ve reddine yönelik davalar ile yabancı hakem kararlarının tanıma ve tenfizine yönelik davalara ilişkin tüm yargılama

safhaları, bir başkan ve iki üye ile toplanacak heyetçe yürütülür ve sonuçlandırılır. Heyet hâlinde bakılacak davalarla ilgili olmak üzere, dava açılmadan önce veya açıldıktan sonra talep edilen ihtiyati haciz ve ihtiyati tedbirler de heyet tarafından incelenir ve karara bağlanır.

III. TARAFLAR

Medeni Yargıda dava, iki taraf sistemi üzerine kuruludur. Her davada mutlaka iki taraf vardır. Hukuki korunma talep eden kişi davacı, kendisine karşı hukuki korunma talep edilen ise davalıdır. Davacı ve davalı sıfatları aynı kişide birleşemez. Birleşirse (örn. Miras yoluyla) dava sona erer. Bununla birlikte davacı veya davalı tarafı birden fazla kişi oluşturabilir. Ancak bu durum, ikiden fazla taraf olduğu anlamına gelmez. Davanın tarafları her zaman eşittir (silahların eşitliği ilkesi –adil yargılanma hakkının bir unsuru)

Dava açılırken davalı tarafın kim olduğu gösterilmek zorundadır, aksi takdirde dava dilekçesi işleme konulmaz. Mahkemenin hiç belirtilmemiş tarafı araştırma yükümlülüğü yoktur. Aslında hakkın (hukuki ilişkinin) tarafı olmayan bir kişiye dava açılırsa o kişi maddi hukuk anlamında taraf haline gelmez. Fakat dava açısından artık davalı sıfatını taşır. Yanlış kişiye karşı açılan davalarda tarafın değiştirilmesi gerekir. Taraf olmanın önemi, hem davada yapılacak usul işlemleri, hem de davanın sonunda verilecek hükmün bağlayıcılığı (hem icrai hem de kesin hüküm) açısındandır. Taraf kavramı maddi değil, şekli olarak düşünülmelidir. Her bir tarafın mutlaka hakkın tarafları olması gerekmez, bazı durumlarda hakka taraf olmayan kişiler de davada taraf sıfatı taşıyabilirler.

A. Taraf Ehliyeti (m. 50)

Davada taraf olabilme, usuli hakkın süjesi olabilme ehliyeti, taraf ehliyetidir. Taraf ehliyetine sahip kişiler davada davacı ve davalı sıfatını taşıyabilirler. Medenî haklardan yararlanma ehliyetine sahip olan, davada taraf ehliyetine de sahiptir. Her insanın hak ehliyeti vardır. Buna göre bütün insanlar, hukuk düzeninin sınırları içinde, haklara ve borçlara ehil olmada eşittirler. Kişilik, çocuğun sağ olarak tamamıyla doğduğu anda başlar ve ölümle sona erer. Çocuk hak ehliyetini, sağ doğmak koşuluyla, ana rahmine düştüğü andan başlayarak elde eder. Tüzel kişiler, cins, yaş, hısımlık gibi yaratılış gereği insana özgü niteliklere bağlı olanlar dışındaki bütün haklara ve borçlara ehildirler. Devletin tüzel kişiliği vardır, fakat devlete karşı açılacak davalar Bakanlıklara açılır. Bakanlıkların tüzel kişiliği olmamasına rağmen devleti temsil etmeleri sebebiyle Taraf Ehliyetleri vardır. Ayrı tüzel kişiliği olan Genel Müdürlüklere karşı açılacak davalar bunlara karşı açılmalıdır. İl özel idaresi, köyler ve belediyelerin de tüzel kişilikleri vardır. Bunlara karşı dava açılması gerekir. Miras ortaklıkları

ve adi şirketlerin tüzel kişiliği olmadığı için, taraf ehliyetleri de yoktur.

Taraf ehliyeti dava şartıdır. Taraf ehliyeti taraf usul işleminin geçerlilik şartıdır, yoksa işlem geçersizdir. Davacının davanın başında taraf ehliyeti yoksa dava, dava şartı eksikliğinden (usulden) reddedilir.

Davalının taraf ehliyeti yoksa:

Davanın başında yoksa m. 124 çerçevesinde taraf değişikliğine gidilebilir.

Dava devam ederken ortadan kalkarsa (ölüm yoluyla), davaya mirasçılara karşı devam edilebilmesi için hâkimin davacıya süre vermesi gerekir. Ancak bunun için mirasçılara karşı devam edilebilecek (mal varlığına ilişkin) bir dava olması gerekir. Mirasçılara karşı devam edilmezse, dava reddedilir.

Taraf ehliyeti olmadan bir dava görülürse kanun yollarında denetlenir, kesinleşmiş ise bir yol yoktur. Bu hüküm, etkisiz bir hüküm olarak varlığını sürdürür.

B. Dava Ehliyeti (m. 51)

Dava ehliyeti, kişinin kendisinin veya yetkili kılacağı bir temsilci (vekil) ile bir davayı davacı veya davalı olarak takip etme ve usul işlemlerini yapabilme ehliyetidir. Dava şartıdır. Medeni Kanuna göre fiil ehliyetine sahip olan kişiler, dava ehliyetine de sahip olurlar. Ayırt etme gücüne sahip ve kısıtlı olmayan her ergin kişinin fiil ehliyeti vardır. Tüzel kişiler, kanuna ve kuruluş belgelerine göre gerekli organlara sahip olmakla, fiil ehliyetini kazanırlar. Sınırlı fiil ehliyetine sahip olan kimselerin dava ehliyeti yoktur, kanuni temsilcileri onlar adına bu ehliyeti kullanır. Ancak bunun üç istisnası vardır: Ayırt etme gücüne sahip küçükler ve kısıtlılar, kişilik hakları ile ilgili hakları kendi başlarına kullanabilirler. Vesayet altındaki kişiye vesayet makamı tarafından bir meslek veya sanatın yürütülmesi için izin verilmiş ise, o kişi bununla ilgili her türlü olağan işlemleri yapmaya yetkilidir ve bu tür işlemlerden dolayı bütün malvarlığı ile sorumludur. Ayırt etme gücüne sahip küçükler ve kısıtlılar, tasarruf hakkı kendilerine bırakılmış olan serbest mal ve alacaklar üzerinde (TMK m. 359, 455) dava ehliyetine sahiptirler.

C. Dava Takip Yetkisi (m. 53)

Dava takip yetkisi, talep sonucu hakkında hüküm alabilme yetkisidir. Bu yetki, kanunda belirtilen istisnai durumlar dışında, maddi hukuktaki tasarruf yetkisine göre tayin edilir. Dava takip yetkisi, kural olarak, hakkın tarafındandır. Bir hakkı ihlal edilen veya bir hukuki koruma isteyen kimsenin bu davayı takip etme yetkisi de bulunur. Diğer kimselerin kural olarak böyle

bir yetkisi yoktur. Dava şartıdır. Bazı hallerde ise, hakkın tarafı olmayan bir kimse, hakkın sahibi adına bu davayı açıp yürütebilir. Davayı bu kimse takip etmesine rağmen, hüküm asıl taraf hakkında verilir. Dava takip yetkisi, şekli taraf kavramının bir sonucudur. Dava takip yetkisi, temsilden farklıdır, çoğunlukla kanundan doğan istisnai durumlarda tanınmış olan bir yetki söz konusudur (İİK m. 94/II, 120; TMK m. 550, 551, 562; TTK m. 341, 340, 309).

D. Taraf Sıfatı (Husumet)

Sıfat, dava konusu sübjektif hak ile taraflar arasındaki ilişkidir. Davanın tarafları şekli anlamda taraftırlar, fakat davanın konusunu oluşturan maddi hukuk ilişkisinin tarafları olup olmadığı sıfat ile tespit edilir. Uygulamada, davacının sıfatına aktif husumet, davalının sıfatına pasif husumet de denilmektedir. Sıfat bir dava şartı değildir. Diğer itirazlar gibi dosyadan anlaşıldığı ölçüde hâkim tarafından değerlendirilir. Bir kimsenin bir hukuki ilişkinin gerçekten tarafı olup olmadığını tespit edebilmek için kural olarak işin esasına girmek gerekir. Bu yüzden sıfat bir dava şartı değildir. Sıfat yokluğu söz konusu olursa, dava esastan reddedilir. Bu yüzden söz konusu hüküm kesinleştikten sonra aynı kişiler arasında aynı sebebe ve konuya dayanan bir dava açılmaz.

E. Tarafların Değişmesi

Tarafların değişmesi iki şekilde olabilir: Mevcut tarafa yeni kişiler eklenmesi veya mevcut tarafın değişmesi. Değişiklik iradi veya kanunen olabilir. Kanunen değişiklik ölüm ile söz konusu olur. Mirasçılarının devam edebilecekleri türde bir dava söz konusu ise, davacı veya davalının ölümü ile mirasçılar tarafından veya mirasçılara karşı davaya devam edilebilir. Ayrıca tüzel kişiliğin ortadan kalkması durumunda da bir halef varsa (örn. Hazine) yine bu şekilde bir değişiklik olur. İradi değişiklik de iki şekilde olabilir. Müddeabihin (dava konusunun) devri (HMK m. 125) ve kanunda düzenlenmiş diğer haller (HMK m. 124). 124. maddedeki hallerde, dava dilekçesinin yeniden gönderilmesi gerekir, eski tarafın yaptığı işlemler geçersiz olur.

F. Dava konusunun devri

Davanın açılmasından sonra, davalı taraf, dava konusunu üçüncü bir kişiye devrederse, davacı aşağıdaki yetkilerden birini kullanabilir:

a) İsterse, devreden tarafla olan davasından vazgeçerek, dava konusunu devralmış olan kişiye karşı davaya devam eder. Bu takdirde davacı davayı kazanırsa, dava konusunu devreden ve devralan yargılama giderlerinden müteselsilen sorumlu olur.

b) İsterse, davasını devreden taraf hakkında tazminat davasına dönüştürür.

Davanın açılmasından sonra, dava konusu (hak) davacı tarafından devredilecek olursa, devralmış olan kişi, görülmekte olan davada davacı yerine geçer ve dava kaldığı yerden itibaren devam eder.

G. Tarafta iradî değişiklik

Bir davada taraf değişikliği, ancak karşı tarafın açık rızası ile mümkündür. Bu konuda kanunlarda yer alan özel hükümler saklıdır. Ancak, maddi bir hatadan kaynaklanan veya dürüstlük kuralına aykırı olmayan taraf değişikliği talebi, karşı tarafın rızası aranmaksızın hâkim tarafından kabul edilir. Dava dilekçesinde tarafın yanlış veya eksik gösterilmesi kabul edilebilir bir yanlıya dayanıyorsa, hâkim karşı tarafın rızasını aramaksızın taraf değişikliği talebini kabul edebilir. Bu durumda hâkim, davanın tarafı olmaktan çıkarılan ve aleyhine dava açılmasına sebebiyet vermeyen kişi lehine yargılama giderlerine hükmeder.

H. Kanuni Temsil

Velayet varsa, anne ve baba birlikte temsil etmek zorundadır, velayet sadece birinde ise, o kimse tek başına temsil edebilir. Evlat edinen kimse velayet haklarını kullanabilir, evlatlığı temsil edebilir. Vesayet varsa vasi sadece atanmış olması yeterli değildir, sulh mahkemesinden husumet yetkisi verilmiş olması gerekir (TMK m. 462/8). Kayyım atanmasını gerektiren bir durum varsa, sadece o iş açısından kayyım tarafından temsil edilir, diğer haller için kişinin dava ehliyeti devam eder. Dava ehliyeti olmayan bir kimse dava açarsa, hâkimin kanuni temsilciye icazet vermesi için bir süre tanınması gerekir. Verilmediği takdirde davayı dava şartı eksikliğinden (usulden) reddeder. Davalının dava ehliyeti yoksa dava dilekçesi kanuni temsilciye tebliğ edilir, kanuni temsilcisi yoksa bir kanuni temsilci atanır.

Kanuni temsilciler, davanın açılıp yürütülmesinin belli bir makamın iznine bağlı olduğu hâllerde izin belgelerini, tüzel kişilerin organları ise temsil belgelerini, dava veya cevap dilekçesiyle mahkemeye vermek zorundadırlar; aksi takdirde dava açamaz ve yargılamayla ilgili hiçbir işlem yapamazlar. Şu kadar ki, gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde mahkeme, kanuni temsilcilerin veya tüzel kişilerin organlarının, yukarıda belirtilen eksikliği gidermeleri şartıyla dava açmalarına yahut davayla ilgili işlem yapmalarına izin verebilir. İzin belgesinin alınması için mahkemeye müracaat edilmesi gerekiyorsa ilgiliye, müracaatı için kesin süre verilir. Bu süre içinde mahkemeye başvurulması hâlinde bu konuda karar verilmeye kadar beklenir. Süresi içinde belgelerin ibraz edilmemesi veya mahkemeye başvurulmaması hâlinde,

dava açılmamış veya gerçekleştirilen işlemler yapılmamış sayılır.

Taraflardan birinin vesayet altına alınması veya kendisine yasal danışman atanması talebi mahkemece uygun bulunur ya da mahkemece gerekli görülürse, bu konuda kesin bir karar verilinceye kadar yargılama ertelenebilir. Taraflardan biri kanun gereğince tedavi, gözlem veya koruma altına alınmış yahut başkalarıyla görüşmekten yasaklanmış olup da kendisi veya vekilinin mahkemede bulunması mümkün değilse, o kimse hakkında davayı takip için kayyım atanıncaya kadar yargılama ertelenebilir.

I. İradi Temsil (Vekâlet)

Dava ehliyetine sahip olan herkes kendisinin açtığı veya kendisine karşı açılan her davayı kendisi takip edebileceği gibi, bir vekil de atayabilir. Dava ehliyeti bulunan herkes, davasını kendisi veya tayin ettiği vekil aracılığıyla açabilir ve takip edebilir.

Dava için birden fazla vekil görevlendirilmiş ise vekillerden her biri, vekâletten kaynaklanan yetkileri, diğerinden bağımsız olarak kullanabilir. Aksi yöndeki sınırlamalar, karşı taraf bakımından geçersizdir.

Davaya vekâlet, kanunda özel yetki verilmesini gerektiren hususlar saklı kalmak üzere, hüküm kesinleşinceye kadar, vekilin davanın takibi için gereken bütün işlemleri yapmasına, hükmün yerine getirilmesine, yargılama giderlerinin tahsili ile buna ilişkin makbuz vermesine ve bu işlemlerin tamamının kendisine karşı da yapılabilmesine ilişkin yetkiyi kapsar. Belirtilen bu yetkiyi kısıtlamaya yönelik bütün sınırlandırıcı işlemler, karşı taraf yönünden geçersizdir.

Açıkça yetki verilmemiş ise vekil; sulh olamaz, hâkimi reddedemez, davanın tamamını ıslah edemez, yemin teklif edemez, yemini kabul, iade veya reddedemez, başkasını tevkil edemez, haczi kaldıramaz, müvekkilinin iflasını isteyemez, tahkim ve hakem sözleşmesi yapamaz, konkordato veya sermaye şirketleri ve kooperatiflerin uzlaşma yoluyla yeniden yapılandırılması teklifinde bulunamaz ve bunlara muvafakat veremez, alternatif uyuşmazlık çözüm yollarına başvuramaz, davadan veya kanun yollarından feragat edemez, karşı tarafı ibra ve davasını kabul edemez, yargılamanın iadesi yoluna gidemez, hâkimlerin fiilleri sebebiyle Devlet aleyhine tazminat davası açamaz, hangileri hakkında yetki verildiği açıklanmadıkça kişiye sıkı sıkıya bağlı haklarla ilgili davaları açamaz ve takip edemez.

Vekâletnamesinin aslını veya onaylı örneğini vermeyen avukat, dava açamaz ve yargılamayla ilgili hiçbir işlem yapamaz. Şu kadar ki, gecikmesinde zarar doğabilecek hâllerde mahkeme, vereceği kesin süre içinde vekâletnamesini getirmek koşuluyla avukatın

dava açmasına veya usul işlemlerini yapmasına izin verebilir. Bu süre içinde vekâletname verilmez veya asıl taraf yapılan işlemleri kabul ettiğini dilekçeyle mahkemeye bildirmez ise dava açılmamış veya gerçekleştirilen işlemler yapılmamış sayılır.

Vekilin azli veya istifasının, mahkeme ve karşı taraf bakımından hüküm ifade edebilmesi için, bu konudaki beyanın dilekçeyle bildirilmesi veya tutanağa geçirilmesi ve gerektiğinde ilgisine yapılacak tebligat giderinin de peşin olarak ödenmesi zorunludur. İstifa eden vekilin vekâlet görevi, istifanın müvekkiline tebliğinden itibaren iki hafta süreyle devam eder. Vekilin istifa etmiş olması hâlinde, vekâlet veren davayı takip etmez ve başka bir vekil de görevlendirmez ise tarafın yokluğu hâlinde uygulanacak hükümlere göre işlem yapılır. Vekil ile takip edilen davada, vekilin azli hâlinde vekâlet veren, davayı takip etmez ve iki hafta içinde bir başka vekil de görevlendirmez ise tarafın yokluğu hâlinde uygulanacak hükümlere göre işlem yapılır.

İ. Dava Arkadaşlığı

Davada iki taraf vardır. Fakat her bir tarafın birden fazla kişiden oluşması mümkündür. Böyle bir durumda dava arkadaşlığı söz konusu olur. Davacı taraf birden fazla kişiden oluşuyorsa aktif dava arkadaşlığı, davalı taraf birden fazla kişiden oluşuyorsa pasif dava arkadaşlığından bahsedilir. Dava arkadaşlığına sübjektif dava birleşmesi adı da verilmektedir. Dava arkadaşlığı maddi veya usuli olabileceği gibi, ihtiyari ve mecburi olabilir.

1. İhtiyari Dava Arkadaşlığı

Birden çok kişi, şu hâllerde birlikte dava açabilecekleri gibi aleyhlerine de birlikte dava açılabilir: Davacılar veya davalılar arasında dava konusu olan hak veya borcun, elbirliği ile mülkiyet dışındaki bir sebeple ortak olması, Ortak bir işlemle hepsinin yararına bir hak doğmuş olması veya kendilerinin bu şekilde yükümlülük altına girmeleri, Davaların temelini oluşturan vakıaların ve hukuki sebeplerin aynı veya birbirine benzer olması.

Bu hallerden birisi olmamasına rağmen dava birden çok kişi tarafından veya birden çok kişiye karşı açılırsa, hâkim davaların ayrılmasına karar verir. Bu hallerden biri olmasına rağmen ayrı ayrı açılmışsa, o zaman da davaların birleştirilmesi söz konusu olur.

İhtiyari dava arkadaşlığında, davalar birbirinden bağımsızdır. Dava arkadaşlarından her biri, diğerinden bağımsız olarak hareket eder. Buna göre: Bu davalar birbirinden bağımsızdır, aslında dava arkadaşı sayısı kadar dava vardır. Her bir dava arkadaşı ayrı ayrı savunma yapabilir. Dava şartları ve engelleri ayrı ayrı incelenir. Ayrı ayrı taraf usul işlemleri yapabilirler, ayrı ayrı vekil atayabilirler, süreler ayrı ayrı hesaplanır. Ayrı hükümler

verilebilir, yargılama giderlerine ayrı ayrı karar verilir. Taraflardan birisi temyize başvurursa ve hüküm bozulursa sadece kendisi yararlanır, diğer taraf yararlanamaz. Bu davaların birlikte görülmesinin faydası, tahkikat aşamasının tek olmasıdır.

2. Mecburi Dava Arkadaşlığı

Maddi hukuka göre, bir hakkın birden fazla kimse tarafından birlikte kullanılması veya birden fazla kimseye karşı birlikte ileri sürülmesi ve tamamı hakkında tek hüküm verilmesi gereken hâllerde, mecburi dava arkadaşlığı vardır. Mecburi dava arkadaşlığı çoğunlukla maddi hukuktan kaynaklanmaktadır. Bazı hakların ve yükümlülüklerin bunun tüm süjelerince hep birlikte yerine getirilmesi gerekir. Bu durum birlikte hareket etme zorunluluğu (örn. İştirak halinde mülkiyet) veya bölünemezlikten (örn. Birden fazla kiracının tahliyesi) kaynaklanmaktadır.

Mecburi dava arkadaşları, ancak birlikte dava açabilir veya aleyhlerine de birlikte dava açılabilir. Bu tür dava arkadaşlığında, dava arkadaşları birlikte hareket etmek zorundadır. Ancak, duruşmaya gelmiş olan dava arkadaşlarının yapmış oldukları usul işlemleri (davaya son veren usul işlemleri -feragat, kabul, sulh- hariç), usulüne uygun olarak davet edildiği hâlde duruşmaya gelmemiş olan dava arkadaşları bakımından da hüküm ifade eder.

3. Şekli bakımdan mecburi dava arkadaşlığı

Bazı hallerde ise maddi hukuk bakımından böyle bir zorunluluk olmamasına rağmen bir kanun hükmü gereği davaların birlikte açılması zorunlu olabilir. Örneğin nesebin reddi davası anne ve çocuğa karşı birlikte açılır (TMK m. 286), asli müdahale davası her iki tarafa karşı açılır (m. 65). Ancak bu durumlar sadece davanın açılması bakımından söz konusudur. Davanın işleyişi bakımından bu arkadaşlar, ihtiyari dava arkadaşı gibi olurlar. Arkadaşlar bakımından ihtiyari dava arkadaşlığındaki hükümler uygulanır.

4. Mecburi Dava Arkadaşlığı Hükümlerine Aykırılık:

Aktif Mecburi Dava arkadaşlığının bulunduğu durumlarda tüm arkadaşlar birlikte dava açmak zorundadır. Bunlardan sadece biri veya birkaçı davayı açarsa, Mahkeme, diğer mecburi dava arkadaşlarının da davaya (davacı olarak) katılmalarını veya muvafakat etmelerini sağlaması için davacıya veya davacılara bir süre verir. Davacı verilen kesin süre içerisinde diğer mecburi dava arkadaşlarının davaya katılmalarını veya muvafakat etmelerini sağlayamaz ise, dava sıfat yokluğundan (esastan) reddedilir. Pasif Mecburi Dava arkadaşlığının bulunduğu durumlarda tüm arkadaşlara karşı birlikte dava açılması zorunludur. Bunlardan sadece biri veya birkaçına karşı dava açılmışsa, Mahkeme, diğer mecburi dava

arkadaşlarına da davayı teşmil etmesi için davacıya bir süre verir. Davacı verilen kesin süre içerisinde davayı diğer mecburi dava arkadaşlarına da teşmil etmezse, dava sıfat yokluğundan (esastan) reddedilir.

J. Fer'i Müdahale

Hüküm sadece taraflara ilişkin olabilir. Fakat bununla birlikte verilecek hüküm üçüncü bir kişiyi etkileyecek olabilir. Örneğin davayı kaybeden tarafın üçüncü bir kişiye bunu rücu etme hakkı bulunabilir. Bu üçüncü kişiler taraf sıfatı ile (dava arkadaşı olarak) davada yer alamazlar, fakat davaya müdahil sıfatı ile katılmaları mümkündür). Müdahil mutlaka taraflardan birinin yanında yer alır ve ona yardım eder. Yardım ettiği taraf davayı kazanırsa, müdahil ile arasında bir dava ilişkisine gerek kalmayacağı için usul ekonomisi ilkesine katkıda bulunur. Feri müdahilin bir takip yetkisi bulunmaz, yanında katıldığı tarafın takip yetkisini kullanır. Ona yardımcı olacak usul işlemleri yapabilir.

Tahkikat aşaması bitene kadar yapılabilir, istinafta da tahkikat aşaması bitene kadar mümkündür. Temyizde tahkikat aşaması olmadığı için mümkün değildir. Mecburi dava arkadaşları ferî müdahil olamazlar, çünkü dava arkadaşı olmak zorundadırlar, ihtiyari dava arkadaşları ise birbirlerinin davalarında ferî müdahil olabilirler, çünkü bu davalar bağımsızdır. Ferî müdahil dava ve taraf ehliyetine sahip olmalıdır, hukuki yararı olmalıdır (verilecek hüküm kişiyi etkileyecek olmalıdır). Hukuki yarar olayın özelliklerine göre değerlendirilmelidir.

K. Davanın İhbarı

Taraflardan biri davayı kaybettiği takdirde, üçüncü kişiye veya üçüncü kişinin kendisine rücu edeceğini düşünüyorsa, tahkikat sonuçlanıncaya kadar davayı üçüncü kişiye ihbar edebilir. Dava kendisine ihbar edilen kişinin de aynı şartlarda bir başkasına ihbarda bulunması mümkündür ve bu şekilde ihbar tevali ettirilebilir. İhbarın amacı, ihbar edilen kişinin ferî müdahil olarak davaya katılmasını sağlamaktır. Bu durum ferî müdahalenin etkisi (m. 69) ile bağlantılıdır. İhbar edilen davada verilen hükmün ihbar eden kişiye etkisi hakkında 69 uncu maddenin ikinci fıkrası hükmü kıyasen uygulanır.

Tahkikat aşaması bitene kadar yapılabilir, istinafta da tahkikat aşaması bitene kadar mümkündür. Temyizde tahkikat aşaması olmadığı için mümkün değildir. İhbar ancak üçüncü kişiye yapılabilir, davanın taraflarına yapılamaz. İhbar edilecek kişi ile ihbar eden arasında rücu ilişkisi olması gerekir.

HMK'nun 69. maddesinin ikinci fıkrasına göre, ferî müdahilin, tarafla rücu ilişkisinde,

asıl davadaki uyuşmazlık hakkında yanlış karar verildiği iddiası dinlenilmez. Ancak, müdahil, zamanında ihbar yapılmadığı için davaya geç katıldığını veya yanında katıldığı tarafın iddia ve savunma imkânlarını kullanmasını engellediğini ya da kendisince bilinmeyen iddia ve savunma imkânlarının, tarafın ağır kusuru sebebiyle kullanılmadığını belirterek, yanında katıldığı tarafın yargılamayı hatalı yürüttüğünü ileri sürebilir.

L. Asli Müdahale

Bir yargılamanın konusu olan hak veya şey üzerinde kısmen ya da tamamen hak iddia eden üçüncü kişi, hüküm verilinceye kadar bu durumu ileri sürerek, yargılamanın taraflarına karşı aynı mahkemede dava açabilir. Asli müdahale davası ile asıl yargılama birlikte yürütülür ve karara bağlanır. Asli müdahale çekişmesiz yargıda da mümkündür. Çekişmesiz yargı işi asli müdahale ile çekişmeli hale geliyorsa, çekişmeli yargıya dönüşür ve bu şekilde görülüp karara bağlanır.

Asli müdahil mutlaka taraflar dışında bir üçüncü kişi olmalıdır. Kendisine ihbar edilen kimse de asli müdahale davası açabilir. Gerçek anlamda bir dava olduğu için tüm dava şartları asli müdahale açısından da geçerlidir. İlk davanın tarafları arasında şekli mecburi dava arkadaşlığı söz konusu olur. İlk davanın görüldüğü mahkeme görevli ve yetkilidir. Başka yerde de açılabilir, ama o zaman asli müdahale davası olmaz. Hâkim her iki davayı birlikte görebilir, veya birini bekletici sorun yapabilir.

IV. DAVA, DAVA ŞARTLARI, DAVANIN AÇILMASI

Dava, başkaları tarafından hakkı ihlal edilen veya tehlikeye sokulan kimsenin, yeniden tartışma konusu yapılmayacak şekilde ve geleceğe yönelik olarak, bu ihlalin ve tehlikenin bertaraf edilmesi için mahkemeden hukuki korunma talep etmesidir. Diğer bir tanımla dava, bir başkası (davalı) tarafından subjektif hakkı ihlal edilen veya tehlikeye sokulan veya kendisinden haksız bir talepte bulunulan kimsenin (davacı), mahkemeden hukuki korunma istemesidir.

A. Dava Şartları (HMK m. 114 – 115)

Davanın esası hakkında inceleme yapılabilmesi ve karar verilebilmesi için varlığı (veya yokluğu) mutlaka gerekli olan şartlardır. Mahkeme, dava şartlarının mevcut olup olmadığını, davanın her aşamasında kendiliğinden araştırır. Taraflar da dava şartı noksanlığını her zaman ileri sürebilirler. Mahkeme, dava şartı noksanlığını tespit ederse davanın usulden reddine karar verir. Ancak, dava şartı noksanlığının giderilmesi mümkün ise bunun tamamlanması için kesin süre verir. Bu süre içinde dava şartı noksanlığı giderilmemişse davayı dava şartı

yokluğu sebebiyle usulden reddeder.

Dava şartı noksanlığı, mahkemece, davanın esasına girilmesinden önce fark edilmemiş, taraflarca ileri sürülmemiş ve fakat hüküm anında bu noksanlık giderilmişse, başlangıçtaki dava şartı noksanlığından ötürü, dava usulden reddedilemez. Dava şartı yokluğundan reddedilen davada temyiz sırasında eksik tamamlanırsa, Yargıtay kararı bozamaz, mahkemenin kararı doğrudur. Dava şartı olmamasına rağmen (hatalı olarak) esasa ilişkin karar verilmiş fakat bu eksiklik giderilmişse, Yargıtay kararı bozmamalıdır, dava şartı eksikliği ortadan kalkmıştır.

1. Genel Dava Şartları

- a) Türk mahkemelerinin yargı hakkının bulunması.
- b) Yargı yolunun caiz olması.
- c) Mahkemenin görevli olması.
- ç) Yetkinin kesin olduğu hâllerde, mahkemenin yetkili bulunması.
- d) Tarafların, taraf ve dava ehliyetine sahip olmaları; kanuni temsilin söz konusu olduğu hâllerde, temsilcinin gerekli niteliğe sahip bulunması.
- e) Dava takip yetkisine sahip olunması.
- f) Vekil aracılığıyla takip edilen davalarda, vekilin davaya vekâlet ehliyetine sahip olması ve usulüne uygun düzenlenmiş bir vekâletnamesinin bulunması.
- g) Davacının yatırması gereken gider avansının yatırılmış olması:
Davacı, yargılama harçları ile birlikte, her yıl Adalet Bakanlığınca çıkarılacak gider avansı tarifesinde belirlenecek olan tutarı, dava açarken mahkeme veznesine yatırmak zorundadır. Aslında bu şart yoksa zaten davanın açılmaması gerekir. Buna rağmen açılmışsa süre verilmeli, süre içinde yatırılmazsa dava reddedilmelidir. Adli yardım kararı ile adli yardımdan yararlanan kimselerin yatırmasına gerek yoktur.
- ğ) Teminat gösterilmesine ilişkin kararın gereğinin yerine getirilmesi.
- h) Davacının, dava açmakta hukuki yararının bulunması:

Dava hakkına sahip olmak tek başına yeterli değildir. Davacının bir davayı açabilmesi için, güncel ve korunmaya değer bir hukuki yararının olması gerekir. Davacının hakkına kavuşmak için mahkemenin kararına ihtiyaç duyuyor olması gerekir. Çok küçük bir alacak söz konusu ise de hukuki yarar vardır. Eda Davalarında davacı, dava açmadan başka bir

hukuki yol ile ve aynı güvende alacağına kavuşabiliyorsa, hukuki yarar yoktur. Örneğin ilamsız icra takibi yapılmış, borçlu itiraz etmemiş ve takip kesinleşmiş ise, dava açmakta bir hukuki yarar yoktur. Veya elinde ilam niteliğinde bir belge varsa (İİK m. 38), dava açmasına gerek yoktur, ilamlı takip yapabilir. Eda davalarında hukuki yarar kural olarak var kabul edilir. Ancak mahkemenin hukuki yararın bulunup bulunmadığını araştırması gerekir. Tespit davalarında hukuki yarar özellikle arandığı için, davacının bunu ortaya koyması gerekir (m. 106/2).

- 1) Aynı davanın, daha önceden açılmış ve hâlen görülmekte olmaması (Derdestlik)
- i) Aynı davanın, daha önceden kesin hükme bağlanmamış olması.

2. Özel Dava Şartları

Çeşitli kanunlarda, bazı davalar için özel bazı dava şartları öngörülmüş olabilir. Örnek:

- İİK . 277-284'e göre iptal davası açabilmek için alacaklının elinde borç ödemedi aciz belgesi bulunmalıdır.

B. Dava Çeşitleri (HMK m. 105-113)

Dava çeşitleri farklı şekillerde sınıflandırılabilir. Ancak en çok rastlanılan sınıflandırma talep edilen hukuki korumaya göre yapılan sınıflandırmadır. Buna göre davalar şu şekilde ayrılabilir:

- Eda Davaları
- Tespit Davaları
- Belirsiz Alacak ve Tespit Davaları
- İnşai (Yenilik Doğuran) Davalar

Kanunda ayrıca farklı dava türleri 105-113. maddeler arasında düzenlenmiştir.

1. Eda Davaları

Eda davası yoluyla mahkemeden, davalının, bir şeyi vermeye veya yapmaya yahut yapmamaya mahkûm edilmesi talep edilir. Eda davalarında şahsi veya aynı haklara ilişkin talepler öne sürülebilir. Davalıdan olumlu veya olumsuz bir edada bulunması istenilebilir. Eda davası sonunda mahkeme talebi reddederse, hakkın mevcut olmadığı tespit edildiği için bu bir tespit hükmüdür. Eda davası kabul edilirse, hak tespit edilmiş olur. Tespitin yanında, dava konusu talebin yerine getirilmesi davalıya emredilir. Yerine getirilmediği takdirde ilamlı

icra yolu ile zorla alınabilir. Bu sebeple hükmün icra yolunda problem çıkarmayacak şekilde açık ve net yazılması gerekir. HMK'ndaki düzenlemeler büyük ölçüde bu dava türü üzerine kurulmuştur.

2. Tespit Davaları

Tespit davası yoluyla, mahkemeden, bir hakkın veya hukuki ilişkinin varlığının ya da yokluğunun yahut bir belgenin sahte olup olmadığının belirlenmesi talep edilir. Tespit davası açanın, kanunlarda belirtilen istisnai durumlar dışında, bu davayı açmakta hukuken korunmaya değer güncel bir yararı bulunmalıdır. Maddi vakıalar, tek başlarına tespit davasının konusunu oluşturamaz. Diğer davalardan farklı olarak davacı tespit davası açmakta (güncel) hukuki yararı olduğunu açıkça ortaya koymalı ve ispat etmelidir. Tespit davası ile elde edilecek olan yarara başka bir hukuki yol veya başka bir dava türü ile ulaşabiliyorsa, tespit davası (kural olarak) açılmaz. Tespit davaları olumlu (müspet) veya olumsuz (menfi) olabilirler. Örneğin İİK'ndaki "Borçtan Kurtulma Davası" bir menfi tespit davasıdır. Bir borcun olmadığının tespiti istenmektedir. Tespit davasının konusunu mutlaka somut hukuki ilişkiler oluşturmalıdır, maddi vakıaların tespiti istenemez. Mahkeme esas incelemesi sonunda verdiği her iki karar da (red veya kabul), tespit hükmüdür. İlamlı icra yoluyla talep edilmeleri mümkün değildir. Çünkü edaya yönelik bir emir içermezler. Yargılama giderlerine ilişkin olan kısmı ise ilamlı icraya konu olabilir. Tespit davası sonunda verilen hüküm, daha sonra açılacak eda davasında kesin delil olarak kullanılır.

3. Belirsiz Alacak ve Tespit Davaları

Davanın açıldığı tarihte alacağın miktarını yahut değerini tam ve kesin olarak belirleyebilmesinin kendisinden beklenemeyeceği veya bunun imkânsız olduğu hâllerde, alacaklı, hukuki ilişkiyi ve asgari bir miktar ya da değeri belirtmek suretiyle belirsiz alacak davası açabilir. Karşı tarafın verdiği bilgi veya tahkikat sonucu alacağın miktarı veya değerinin tam ve kesin olarak belirlenebilmesinin mümkün olduğu anda davacı, iddianın genişletilmesi yasağına tabi olmaksızın davanın başında belirtmiş olduğu talebini artırabilir. Ayrıca, kısmi eda davasının açılabilirdiği hâllerde, tespit davası da açılabilir ve bu durumda hukuki yararın var olduğu kabul edilir. Belirsiz alacak davaları aslında eda davalarıdır. Eda davalarından farklı olarak, talep sonucunda istenilen alacağın tam olarak belirlenememesidir. Eda davalarında dava dilekçesinde talep sonucunun tam ve açık olarak yazılması gerekir. Aksi takdirde iddianın genişletilmesi yasağı ile karşı karşıya kalınır. Bu durumda ancak karşı tarafın rızası veya ıslah ile arttırmak mümkündür. Ayrıca zamanaşımı sadece ilk istenen miktar için kesilmiş olur.

Belirsiz alacak davasında ise davacı, kendi bildiği ve tespit edebildiği kadarıyla alacağını belirtmek zorundadır. Geri kalan kısım yargılama sırasında ortaya çıkacaktır. Karşı tarafın verdiği bilgi veya tahkikat sonucu alacağın miktarı veya değerinin tam ve kesin olarak belirlenebilmesinin mümkün olduğu anda davacı, iddianın genişletilmesi yasağına tabi olmaksızın davanın başında belirtmiş olduğu talebini artırabilir. Artık rıza veya ıslaha gerek yoktur. Ancak bu sadece bir kere yapılabilir. İkinci bir arttırma için yine rıza veya ıslah gerekecektir. Belirsiz alacak davaları sadece para alacakları için açılabilir. Konusu para olmayan alacaklar için açılmaz. Dava açıldığı zaman tam olarak tespit edilemeyen maddi tazminat talepleri ve manevi tazminat talepleri için de belirsiz alacak davası açılabilir. Belirsiz alacak davasında zamanaşımı, dava sırasında talep edilecek rakamı da içerecek şekilde kesilir, sadece dilekçedeki kısım için kesilmez. Talep dava sırasında uygun şekilde arttırıldığı zaman eksik harç mahkemece tamamlatılır. Belirsiz alacak davası açılabilir hallerde tespit davası da açılabilir. Bu durumda hukuki yarar var kabul edilir.

4. İnşai Davalar

İnşai dava yoluyla, mahkmeden, yeni bir hukuki durum yaratılması veya mevcut bir hukuki durumun içeriğinin değiştirilmesi yahut onun ortadan kaldırılması talep edilir. Bir inşai hakkın, dava yoluyla kullanılmasının zorunlu olduğu hâllerde, inşai dava açılır. Kanunlarda aksi belirtilmedikçe, inşai hükümler, geçmişe etkili değildir. Bir hukuki durumun kurulması, kaldırılması veya değiştirilmesi için, davacının tek taraflı iradesinin yeterli olmadığı veya bu konuda tarafların anlaşmasının mümkün olmadığı, bunun ancak bir mahkeme kararıyla sağlanabileceği durumlarda açılan davalara inşai dava veya yenilik doğuran dava adı verilir.

İnşai davalar mutlaka inşai bir hakka dayanırlar. İnşai haklar kural olarak tek tarafın iradesi ile de kullanılabilen haklardır. Eğer taraf inşai hakkını bu şekilde kullanabiliyorsa (örneğin sözleşmenin feshi) inşai dava açılmaz. İnşai davanın reddi tespit hükmüdür. Kabulü ise bir inşai hükümdür. Aksine düzenleme yoksa inşai hükümler geriye yürümezler (örn: boşanma davası, tüzel kişiliğin feshi). Bazı durumlarda ise kanundan ötürü geçmişe yürür (örn: ölüme bağlı tasarrufların iptali, nesebin reddi, babalık davası). İnşai hükümlerin icrasına gerek yoktur. Kendiliğinden sonuç doğururlar. Ancak inşai hükümle birlikte eda hükmüne de yer verilmişse (örneğin boşanma davasında nafakaya hükmedilmesi), hüküm ilamlı icraya konulabilir. Ayrıca yargılama giderlerini içeren kısım da yine ilamlı icraya konu olabilir.

5. Terditli (Kademeli) Davalar

Davacı, aynı davalıya karşı birden fazla talebini, aralarında aslilik-ferîlik ilişkisi kurmak suretiyle, aynı dava dilekçesinde ileri sürebilir. Bunun için, talepler arasında hukuki veya ekonomik bir bağlantının bulunması şarttır. Mahkeme, davacının asli talebinin esastan reddine karar vermedikçe, fer'î talebini inceleyemez ve hükme bağlayamaz.

6. Seçimlik Davalar

Seçimlik borçlarda, seçim hakkı kendisine ait olan borçlu veya üçüncü kişinin bu hakkı kullanmaktan kaçınması hâlinde, alacaklı seçimlik dava açabilir. Seçimlik davada mahkeme, talebin hukuka uygun olduğu sonucuna varırsa, seçimlik mahkûmiyet hükmü verir. Seçimlik mahkûmiyet hükmünü cibrî icraya koyan alacaklı, takibinin konusunu, mahkûmiyet hükmünde yer alan edimlerden birine hasretmek zorundadır. Ancak, bu durum, borçlunun, diğer edimi ifa etmek suretiyle borcundan kurtulma hakkını ortadan kaldırmaz. Mutlaka seçimlik borç olmalı, ayrıca seçim hakkı borçluya veya üçüncü kişiye bırakılmış, bu kimseler de bu hakkı kullanmaktan kaçınmış olmalıdırlar. Seçme hakkı alacaklıya aitse, seçimlik dava açılmaz. Hüküm de seçimlik olarak çıkar, icra takibinde alacaklı bunlardan birini seçmelidir, fakat borçlu diğer edimi de yerine getirip kurtulabilir.

7. Davaların Yığılması (Objektif Dava Birleşmesi)

Davacı, aynı davalıya karşı olan, birbirinden bağımsız birden fazla asli talebini, aynı dava dilekçesinde ileri sürebilir. Bunun için, birlikte dava edilen taleplerin tamamının aynı yargı çeşidi içinde yer alması ve taleplerin tümü bakımından ortak yetkili bir mahkemenin bulunması şarttır. Davalı aynı olmalıdır. Taleplerin her biri asli talep olmalıdır. Aynı yargı çeşidi içinde bulunmalıdır. Tümü bakımından ortak yetkili bir mahkeme bulunmalıdır. Aynı mahkeme görevli olmalıdır. Tarafların aynı olması dışında talepler arasında herhangi bir bağlantı olması gerekmez. Gerçekte her bir ayrı dava olduğu için mahkeme her bir talep hakkında ayrı ayrı karar vermelidir. Tahkikat aşaması birlikte olduğu için usul ekonomisine katkı sağlar.

8. Mütelahik Dava (Yarışan Haklara Dayanan Dava)

Davacının tek bir talebi vardır, fakat bu talep birden çok hukuki sebebe dayanmaktadır. Davanın konusu (vakıalar) tektir, fakat bu konuda birden fazla hukuki düzenleme olduğu için her biri uygulanabilecek durumdadır. Vakıaları taraf getirir, hukuku ise hâkim uygular. Hâkim olaya en uygun hukuki dayanağı uygulayacak ve buna göre bir hüküm kuracaktır.

9. Kısmi Dava

Talep konusunun niteliği itibarıyla bölünebilir olduğu durumlarda, sadece bir kısmı da dava yoluyla ileri sürülebilir. Dava açılırken, talep konusunun kalan kısmından açıkça feragat edilmiş olması hâli dışında, kısmi dava açılması, talep konusunun geri kalan kısmından feragat edildiği anlamına gelmez. Davacının aynı hukuki ilişkiden kaynaklanan alacağının veya hakkının tümünü değil, belirli bir kısmını talep ederek açtığı dava kısmi davadır. Kısmi dava sadece niteliği itibarıyla bölünebilir talepler için söz konusu olabilir. Davacı fazlaya ilişkin haklarını saklı tutmamış olsa bile, bu dava tam dava sayılıp, geri kalan haklarından feragat etmiş sayılamaz. Feragat açık beyanla olmalıdır. Kısmi davada verilen kesin hüküm, ek davada (yapılan vakıa değerlendirmesi bakımından) kesin delil olur.

10. Topluluk Davası

Dernekler ve diğer tüzel kişiler, statüleri çerçevesinde, üyelerinin veya mensuplarının yahut temsil ettikleri kesimin menfaatlerini korumak için, kendi adlarına, ilgililerin haklarının tespiti veya hukuka aykırı durumun giderilmesi yahut ilgililerin gelecekteki haklarının ihlal edilmesinin önüne geçilmesi için dava açabilir.

C. Davanın Açılması

Yazılı Yargılama Usulünde Davanın Aşamaları:

1. Dilekçeler Aşaması

- Dava Dilekçesi
- Cevap Dilekçesi
- Cevaba Cevap Dilekçesi
- İkinci Cevap Dilekçesi

2. Ön İnceleme Aşaması

3. Tahkikat Aşaması

4. Sözlü Yargılama Aşaması

5. Hüküm

1. Dava Dilekçesi

Dava mutlaka bir dilekçe ile açılır. Dilekçede bulunması gereken hususlar kanunda sayılmıştır. Bunlar Mahkemenin adı. (Örn: Ankara Nöbetçi Asliye Hukuk Mahkemesi),

Davacı ile davalının adı, soyadı ve adresleri. (Tüm arkadaşlar ayrı ayrı yazılmalıdır.), Davacının Türkiye Cumhuriyeti kimlik numarası, Varsa tarafların kanuni temsilcilerinin ve davacı vekilinin adı, soyadı ve adresleri, Davanın konusu ve malvarlığı haklarına ilişkin davalarda, dava konusunun değeri (örneğin Boşanma Davası, 50 bin liralık Alacak Davası, Menfi Tespit Davası gibi), Davacının iddiasının dayanağı olan bütün vakıaların sıra numarası altında açık özetleri, İddia edilen her bir vakıanın hangi delillerle ispat edileceği, Dayanılan hukuki sebepler, Açık bir şekilde talep sonucu (Asıl talebin yanı sıra faiz, icra tazminatı gibi yan talepler de açıkça yazılmalıdır, yargılama giderleri yazılmasa bile hâkim karar verir. Faiz yazılmış fakat tarih belirtilmemişse davanın açıldığı tarih esas alınır) ve Davacının, varsa kanuni temsilcisinin veya vekilinin imzasıdır.

Dava dilekçesinde eksiklik varsa, b, c, ç, ğ ve h bentleri için hâkim bir haftalık kesin süre verir. Bu süre içinde eksik tamamlanmamış ise dava açılmamış sayılır (m. 119/2)

Diğer eksikler için ise farklı yaptırımlar düzenlenmiştir. Buna göre:

a) bendi (mahkemenin adı) eksikse, dilekçenin işleme konması zaten mümkün değildir.

d) bendi (dava değeri) eksikse, bunun yaptırımı Harçlar Kanununun 16. ve 30. maddelerinde bulunmaktadır. Buna göre Değer tayini mümkün olan hallerde dava dilekçelerinde değer gösterilmesi mecburidir. Gösterilmemişse davacıya tesbit ettirilir. Tesbitten kaçınma halinde, dava dilekçesi muameleye konmaz. Muhakeme sırasında tesbit olunan değer, dava dilekçesinde bildirilen değerden fazla olduğu anlaşılırsa, yalnız o celse için muhakemeye devam olunur, takip eden celseye kadar noksan değer üzerinden peşin karar ve ilam harcı tamamlanmadıkça davaya devam olunmaz. (yani dosya işlemde kaldırılır (HMK m. 150)

e) bendindeki eksiklik (vakıalar) cevaba cevap dilekçesi ile tamamlanmazsa, iddianın genişletilmesi yasağı ile karşı karşıya kalınır.

f) bendindeki eksikliğin (deliller) yaptırımı: m. 145- (1) Taraflar, Kanunda belirtilen süreden sonra delil gösteremezler. Ancak bir delilin sonradan ileri sürülmesi yargılamayı geciktirme amacı taşııyorsa veya süresinde ileri sürülemediği ilgili tarafın kusurundan kaynaklanıyorsa, mahkeme o delilin sonradan gösterilmesine izin verebilir.

g) bendindeki eksikliğin (hukuki sebep) bir yaptırımı yoktur, zira hukuku hâkim resen uygular (m. 33)

Dava dilekçesinde gösterilen ve davacının elinde bulunan belgelerin asıllarıyla birlikte

harç ve vergiye tabi olmaksızın davalı sayısından bir fazla düzenlenmiş örneklerinin veya sadece örneklerinin dilekçeye eklenerek, mahkemeye verilmesi ve başka yerlerden getirtilecek belge ve dosyalar için de bunların bulunabilmesini sağlayıcı açıklamanın dilekçede yer alması zorunludur. Dava dilekçesi davalı sayısından bir fazla düzenlenerek mahkemeye verilir. Bir tanesi dava dosyasında saklanıp, diğerleri davalılara tebliğ edilir. Dilekçede dayanılan ve davacının elinde olan deliller dilekçeye eklenir. Dava açılmadan önce harçlar ve gider avansı peşin olarak yatırılmalıdır. Avans yeterli değilse davacıya iki haftalık kesin süre verilir (m. 120/2). Dava dilekçesi hâkime verilir, hâkim tarih yazıp kaleme (yazı işlerine) havale eder, harç ve giderler tahsil edildikten sonra esas defterine kaydedilir ve bu deftere göre bir esas numarası verilir. Dava her zaman açılabilir, adli tatilde de dava açılması mümkündür. Harca tabi davalarda harcın yatırıldığı tarih, harca tabi olmayan davalarda ise dilekçenin hâkim tarafından havale edildiği tarihtir. Harcın yatırıldığı veya hâkim tarafından havale edildiği tarihten sonra davacı dilekçeyi kaleme vermiş, bu durum kalem tarafından belgelendirilmiş ise dilekçenin kaleme verildiği tarihte dava açılmış sayılır. UYAP sisteminde (harçlar yatırıldıktan sonra) dilekçe tevzi bürosuna verilir, bilgisayara kaydedilerek bir esas numarası verilir. Dava bu tarihte açılmış sayılır.

2. Davanın Açılmasının Sonuçları

a. Maddi Hukuk Bakımından Sonuçlar

aa. Zamanaşımı kesilir ve hak düşürücü süre korunmuş olur. Zamanaşımı kesilmiş olur, ayrıca her mahkeme ve taraf usul işlemi ile zamanaşımı yeniden kesilir. Davanın usulden reddedilmesi halinde (örneğin dava şartı yokluğundan) dava açılmamış sayılacağı için zamanaşımı hiç kesilmemiş sayılır. Ancak bu arada zamanaşımı dolmuşsa ve şartlar varsa TBK.'ndaki 60 günlük süre kullanılabilir. Kısmi davada sadece istenilen kısım için zamanaşımı kesilir. Davanın müteselsil borçlulardan veya bölünemeyen bir borcun borçlularından birine karşı açılmış olması, diğerlerine karşı da zamanaşımını keser. Ayrıca hak düşürücü süre de korunmuş olur.

ab. Bazı Şahsa Bağlı Haklar Malvarlığı Hakkına Dönüşür. Şahsi haklar sadece hak sahibi tarafından kullanılabilirler. Hak sahibi dava açmadan ölürse, mirasçılarının bu hakka dayanarak dava açması mümkün değildir. Ancak mal varlığını da etkileyecek bir şahsi hakka ilişkin dava açılmışsa (örneğin nafaka talebi, manevi tazminat davası, evlenme feshi), mirasçılarının külli halef sıfatı ile bu davaya devam etmeleri mümkündür. Bu konuda Medeni Kanun hükümlerine bakmak gerekir.

ac. İyiniyet ortadan kalkar. Davalı dava açılmadan önce dava konusu ve dava konusu vakıalar hakkında iyiniyetli ise, davanın açılması ile iyi niyet, kötü niyete dönüşür. Bu konuda bilgi sahibi olmadığını iddia edemez. (Ancak bunun için dava dilekçesinin tebliğ edilmiş olması gerekir)

ad. Davalı temerrüde düşer. Davalı daha önce temerrüde düşmemiş ise (örneğin ihtar ile), davanın açılması ve dilekçenin tebliği ile temerrüt gerçekleşmiş olur.

b. Usul Hukuku Bakımından Sonuçlar

ba. Mahkemenin davayı inceleme zorunluluğu doğar. Mahkeme, usulüne uygun şekilde açılmış bir dava üzerine harekete geçerek yargılama yapmak zorundadır (Anayasa m. 36). Mahkeme (hâkim) bu sorumluluğu yerine getirmediği takdirde hâkimin fiili sebebiyle Devletin sorumluluğu yoluna gidilebilir.

bb. Derdestlik oluşur. Tarafları, sebebi ve konusu aynı olan bir dava sürerken, bir daha açılmaz. Derdest bir dava olmaması, dava şartıdır.

bc. Dava açıldığı tarihe göre dava şartları incelenir ve hüküm kurulur. Dava açıldıktan sonra ortaya çıkan durum ve talepler, kural olarak mahkemeyi bağlamaz, mahkeme hükmünü davanın açıldığı tarihteki duruma göre verir. Örneğin davacı sadece davanın açıldığı tarihe kadar olan alacağını isteyebilir, daha sonra doğacak olan alacaklar başka bir davanın konusu yapılmalıdır.

bd. İhtiyati tedbir ve İhtiyati Haciz korunmuş olur. Bir dava açılmadan önce ihtiyati tedbir veya ihtiyati haciz koydurmuş olan kimse, belli bir süre içinde dava açmak ve dava açtığına dair belgeyi kararı uygulayan mercie vermek zorundadır. Aksi takdirde geçici koruma kendiliğinden ortadan kalkar. Bu şekilde korunmuş olan ihtiyati tedbir, (aksine hüküm verilmemişse) dava kesinleşinceye kadar geçerli olmaya devam eder.

be. Davayı geri alma yasağı başlar. Davacı, davalının açık rızası olmadan davasını geri alamaz (m. 123). Davacı davasını takipten vazgeçebilir, davalı da gelmezse dosya işlemde kaldırılır, belli süreler içinde yenilenmezse dava açılmamış sayılır. Davacının dava konusu hakkında feragat etmesi de mümkündür. Ancak geri alma için karşı tarafın rızası gerekir. Rızanın açık olması gerekir, zımnem rıza olmaz. Geri alınmış olan veya takip edilmemesi sebebiyle açılmamış sayılan bir dava, daha sonra tekrar açılabilir. Feragat edilmiş olan bir dava ise tekrar açılmaz.

3. Davaya Cevap

Davalı, cevap dilekçesini, davanın açılmış olduğu mahkemeye verir. Cevap dilekçesine davacı sayısı kadar örnek eklenir. Cevap dilekçesi, havale edildiği tarihte verilmiş sayılır. Cevap dilekçesinin örneği mahkeme tarafından davacıya tebliğ edilir. Cevap dilekçesini verme süresi, dava dilekçesinin davalıya tebliğinden itibaren iki haftadır. Ancak, durum ve koşullara göre cevap dilekçesinin bu süre içinde hazırlanmasının çok zor yahut imkânsız olduğu durumlarda, yine bu süre zarfında mahkemeye başvuran davalıya, bir defaya mahsus olmak ve bir ayı geçmemek üzere ek bir süre verilebilir. Ek cevap süresi talebi hakkında verilen karar taraflara derhâl bildirilir.

Süresi içinde cevap dilekçesi vermemiş olan davalı, davacının dava dilekçesinde ileri sürdüğü vakıaların tamamını inkâr etmiş sayılır. Cevap dilekçesi vermemiş olan taraf, daha sonra ikinci cevap dilekçesi vererek ilk itirazlar dışındaki savunmalarını yapabilir. İkinci cevap dilekçesi de vermemiş olan davalı, sadece inkâr çerçevesinde bir savunma yapabilir ve bu çerçevede delil gösterebilir. Yeni vakıa öne süremez.

Cevap dilekçesinde bulunması gereken unsurlar ve bunların olmamasının yaptırımları büyük ölçüde dava dilekçesine paralel şekilde düzenlenmiştir.

a. Maddi Hukuka İlişkin Savunma Sebepleri:

aa. İtirazlar:

İtirazlar, bir hakkın doğumuna engel olan veya sona ermesini gerektiren vakılardır (örneğin taraflardan birisinin fiil ehliyeti bulunmaması, geçerlilik şekil şartına uyulmaması, borcun ifa ile sona ermesi gibi). İtirazları hâkim resen değerlendirir. Fakat bunun için itirazın dava dosyasına girmiş olması, dosyadan anlaşılabilir olması gerekir. Hâkim muhtemel itirazları kendisi araştırmaz. Hâkim resen değerlendirebilse de, itirazın ispatı yine tarafların üzerindedir. Davadan önce ileri sürülmüş olan takas beyanı, itirazdır.

ab. Defiler:

Defi, borçlunun aslında borçlu olduğu bir edimi, özel bir sebeple yerine getirmekten kaçınma hakkıdır (örneğin zamanaşımı defi, ödemezlik defi gibi). İtirazda hak (artık) mevcut değilken, defide (davacıya ait bir) hak vardır fakat yerine getirilmemesi yönünde (davalıya ait bir) bir hak söz konusudur. Defiler davalı tarafından ileri sürülmek zorundadır. Hâkim dosyadan anlaşılrsa bile bunları resen gözetemez, davalıya bir hatırlatmada bulunamaz. Davadan önce ileri sürülmemiş olan takas beyanı, davada ileri sürülmek istenirse, takas defi

söz konusu olur.

b. Usul Hukukuna İlişkin Savunma Sebepleri:

ba. Dava Şartları

bb. Dava Engelleri (İlk itirazlar):

İlk itirazlar, kesin yetki kuralının bulunmadığı hâllerde yetki itirazı ve uyuşmazlığın tahkim yoluyla çözümlenmesi gerektiği itirazı ibarettir. İlk itirazların hepsi cevap dilekçesinde ileri sürülmek zorundadır; aksi hâlde dinlenemez. İlk itirazlar, dava şartlarından sonra incelenir. İlk itirazlar, ön sorunlar gibi incelenir ve karara bağlanır. İlk itirazlardaki süre hak düşürücü olduğu için, süresinde yapılıp yapılmadığını hâkim resen değerlendirir, karşı taraf rıza gösterse bile bunlar daha sonra ileri sürülemez. İlk itirazların daha sonra ileri sürülememesi, cevap dilekçesi vermenin sonucunu oluşturur.

bc. Karşılık Dava Açılması

Davalının, aynı mahkemede ve aynı dosyada kendi hakkının da hüküm altına alınmasını isteyerek davacıya karşı bir dava açmasına karşılık dava adı verilir. Karşılık dava olmadan da bu talepler ileri sürülebilir (örneğin takas defii), ancak karşılık dava ile bunlar hüküm altına da alınmış olur. Hüküm alınmasına gerek yoksa (örneğin takas edilecek rakam talepten düşükse), karşılık dava açmakta hukuki yarar yoktur. Karşı davaya karşı, dava açılmaz.

Karşı dava, cevap dilekçesiyle veya esasa cevap süresi içinde ayrı bir dilekçe verilmek suretiyle açılır. Süresinden sonra karşı dava açılması hâlinde, mahkeme davaların ayrılmasına karar verir. Asıl davanın herhangi bir sebeple sona ermesi, karşı davanın görülüp karara bağlanmasına engel oluşturmaz. Asıl dava ve karşılık dava hakkında farklı kararlar verilir, ayrı ayrı vekâlet ücreti takdir edilir, kanun yolları bağımsızdır, ayrı ayrı kesinleşirler.

4. İkinci Dilekçeler

Davacı, cevap dilekçesinin kendisine tebliğinden itibaren iki hafta içinde cevaba cevap dilekçesi; davalı da davacının cevabının kendisine tebliğinden itibaren iki hafta içinde ikinci cevap dilekçesi verebilir. Davacının cevaba cevap, davalının da ikinci cevap dilekçesi hakkında, dava ve cevap dilekçelerine ilişkin hükümler, niteliğine aykırı düşmediği sürece kıyasen uygulanır. İlk dilekçeler için geçerli olan süre uzatma şartları, bu dilekçeler için de geçerlidir. Bu dilekçelerin verilmesi (veya verilme sürelerinin geçmesi) ile, dilekçeler aşaması tamamlanmış olur. İkinci dilekçelerin verilmesinin (veya verilme sürelerinin geçmesinin) en önemli sonucu, iddia ve savunmanın genişletilmesi yasağının başlamasıdır.

5. İddianın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi Yasağı (m. 141)

Taraflar, cevaba cevap ve ikinci cevap dilekçeleri ile serbestçe; Ön inceleme aşamasında ise ancak karşı tarafın açık muvafakati ile iddia veya savunmalarını genişletebilir yahut değiştirebilirler. Ön inceleme duruşmasına taraflardan biri mazeretsiz olarak gelmezse, gelen taraf onun muvafakati aranmaksızın iddia veya savunmasını genişletebilir yahut değiştirebilir. Ön inceleme aşamasının tamamlanmasından sonra iddia veya savunma genişletilemez yahut değiştirilemez. İddia ve savunmanın genişletilip değiştirilmesi konusunda ıslah ve karşı tarafın açık muvafakati hükümleri saklıdır.

Bu yasağın kapsamına dava sebebi olarak vakıalar ve talep sonucunun değiştirilmesi veya genişletilmesi dâhildir. Hukuki sebebin değiştirilmesi veya talebin daraltılması yasak kapsamında değildir. Bu durumda kısmi feragat veya kısmi geri alma söz konusu olacağı için, davacının iradesine göre ilgili hüküm uygulanır. Ayrıca belirsiz alacak davasında davacıya açıkça böyle bir hak verildiği için talep arttırılabilir. Talepten başka bir şeye hükmedilebilen ve kendiliğinden araştırma ilkesinin uygulandığı davalarda bu yasak uygulanmaz. Dava açıldıktan sonra meydana gelen vakıalar da yasak kapsamında değildir. Asıl vakiaya zimnen dâhil olan vakıaları öne sürmek yasak değildir.

İstisnalar:

1. Davalının açık rızası: Zimni rıza veya sessiz kalma yeterli değildir, tarafın açık rızası olmadıkça hâkim kabul edemez.

2. Islah (m. 176 vd.)

3. İradi Taraf Değişikliği

4. Dava Konusunun Devri

6. Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi Yasağı

Yasağın konusunu savunma konusunu oluşturan vakıalar oluşturur. Bu çerçevede defiler de bu yasağa dâhildir. Zira mahkeme bunları kendiliğinden inceleyemez. İtirazlarda ise dava dosyasından anlaşılıp anlaşılmadığına bakmak gerekir. Dava dosyasından anlaşılamayan itirazlar, mahkeme bunları resen araştıramayacağı için yasağa dâhildir (Yargıtay'ın aksi yönde kararları vardır). Talep konusu da yasağa dâhildir, fakat talep konusunu daraltmak (azaltmak) yasak dışında kalır. Karşı tarafın açık rızası, ıslah ve dava konusunun devri yasağın istisnalarını oluşturur.

V. ÖN İNCELEME, TAHKİKAT ve SÖZLÜ YARGILAMA

Ön inceleme tamamlanmadan ve gerekli kararlar alınmadan tahkikata geçilemez ve tahkikat için duruşma günü verilemez. Ön inceleme aşaması, tahkikatın yapılabilmesi ve maddi anlamda nihai bir karar (hüküm) verilebilmesi için ön şarttır. Ön inceleme aşaması gerçekleşmeden veya ön inceleme duruşması yapılmadan, dava usuli bir nihai kararla sonlandırılabilir (örneğin: görevsizlik kararı). Ön inceleme aşaması, mahkemenin tahkikat aşamasına geçmeden veya esasa ilişkin nihai bir karar (hüküm) vermeden önce gerçekleştirmek zorunda olduğu, tahkikata hazırlık niteliği taşıyan ve kanun gereği tahkikattan önce yapılması gereken işlemlerin (örn: delillerin toplanması, uyuşmazlığın sınırlarının tespiti, tarafların sulhe teşviki) yapıldığı ve verilmesi gereken kararların (örn: dava şartları, ilk itirazlar, hak düşürücü süreler ve zamanaşımı hakkındaki itirazlar) verildiği aşamadır.

Ön inceleme aşamasının amacı, tarafların iddia ve savunmalarını dilekçeler aşamasında sunmaları ile, yargılamanın gerçek anlamda yapılacağı tahkikat aşaması arasında nihai bir sınır oluşturmak, böylece tahkikat aşamasının çok daha hızlı ve sağlıklı yürüyebilmesini sağlamaktır.

A. Ön İncelemenin Kapsamı

Dilekçelerin karşılıklı verilmesinden sonra ön inceleme yapılır. Mahkeme ön incelemede; dava şartlarını ve ilk itirazları inceler, uyuşmazlık konularını tam olarak belirler, hazırlık işlemleri ile tarafların delillerini sunmaları ve delillerin toplanması için gereken işlemleri yapar, tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edebileceği davalarda onları sulhe veya arabuluculuğa teşvik eder ve bu hususları tutanağa geçirir. Mahkeme, öncelikle dava şartları ve ilk itirazlar hakkında dosya üzerinden karar verir; gerektiği takdirde kararını vermeden önce, bu konuda tarafları ön inceleme duruşmasında dinleyebilir. Ön inceleme duruşması tamamlandıktan sonra, hâkim tahkikata başlamadan önce, hak düşürücü süreler ile zamanaşımı hakkındaki itiraz ve defileri inceleyerek karara bağlar.

B. Ön İnceleme Duruşması

Hâkim, ön inceleme duruşmasında, dava şartları ve ilk itirazlar hakkında karar verebilmek için gerekli görürse tarafları dinler; daha sonra, tarafların iddia ve savunmaları çerçevesinde, anlaştıkları ve anlaşamadıkları hususları tek tek tespit eder. Uyuşmazlık konularının tespitinden sonra hâkim, tarafları sulhe veya arabuluculuğa teşvik eder; bu konuda sonuç alınacağı kanaatine varırsa, bir defaya mahsus olmak üzere yeni bir duruşma

günü tayin eder. Ön inceleme duruşmasının sonunda, tarafların sulh veya arabuluculuk faaliyetinden bir sonuç alıp almadıkları, sonuç alamadıkları takdirde anlaşımadıkları hususların nelerden ibaret olduğu tutanakla tespit edilir. Bu tutanağın altı, duruşmada hazır bulunan taraflarca imzalanır. Tahkikat bu tutanak esas alınmak suretiyle yürütülür. Ön inceleme tek duruşmada tamamlanır. Zorunlu olan hâllerde bir defaya mahsus olmak üzere yeni bir duruşma günü tayin edilir. Ön inceleme duruşmasında, taraflara dilekçelerinde gösterdikleri, ancak henüz sunmadıkları belgeleri mahkemeye sunmaları veya başka yerden getirtilecek belgelerin getirtilebilmesi amacıyla gereken açıklamayı yapmaları için iki haftalık kesin süre verilir. Bu hususların verilen kesin süre içinde tam olarak yerine getirilmemesi hâlinde, o delile dayanmaktan vazgeçilmiş sayılmasına karar verilir.

Ön inceleme duruşmasına taraflardan biri mazeretsiz olarak gelmezse, gelen taraf onun muvafakati aranmaksızın iddia veya savunmasını genişletebilir yahut değiştirebilir.

Ön inceleme aşamasında, tahkikatta başvurulacak olan deliller toplanmalı ve eksikler tamamlanmalı veya taraflara tamamlattırılmalıdır. Bu aşamada kural olarak delil incelemesi yapılamaz, deliller tahkikat aşamasında incelenir. Usuli bir kararla dava sona erdirilecekse (örn: görevsizlik kararı) ön inceleme duruşması yapılması zorunlu değildir. Ancak esasa ilişkin bir değerlendirme yapılacaksa mutlaka ön inceleme duruşması yapılmalıdır.

Ön inceleme duruşması tektir, fakat çok istisnai durumlarda gerekçelendirmek şartıyla ikinci bir ön inceleme duruşması yapılabilir. Mahkeme tarafları (ciddi ve etkili bir şekilde) sulhe veya arabuluculuğa teşvik etmeli, taraflar da duruşmaya buna hazırlıklı olarak gelmelidirler. Mahkemenin sulhe veya arabuluculuğa teşvikten sonra tarafların anlaştıkları ve anlaşımadıkları hususları tespit etmesi, anlaştıkları hususları yargılama dışında bırakması, anlaşımadıklarını ise ön inceleme tutanağında belirtmesi gerekir. Tahkikat aşaması bu “anlaşmazlık tutanağı” esas alınarak yürütülür.

C. Tahkikat

Oturum (celse), mahkeme önünde yapılan tahkikat ve sözlü yargılama işlemleri için ayrılmış zaman dilimini; Duruşma ise, tarafların hâkim karşısında hazır buldukları (veya bulunmak için çağırıldıkları) yargılama evresi ifade eder. Tahkikat işlemleri oturumlar şeklinde yapılır, bu oturumlar genellikle duruşmalı olur. Duruşma şekli bir faaliyettir, bu sebeple mutlaka kurallara uygun şekilde gerçekleştirilmesi gerekir. Özellikle adil yargılanma hakkı ve hukuki dinlenilme hakkı ile doğrudan bağlantılıdır.

Mahkemeler, resmî çalışma gün ve saatlerinde görev yaparlar. Ancak, zorunluluk veya

gecikmesinde zarar olan hâllerde, keşif, delillerin tespiti ve günlük duruşma listesinde yazılı işler gibi işlemlerin, resmî tatil günlerinde veya çalışma saatlerinin dışında da yapılmasına karar verilebilir. Mahkemede veya mahkeme dışında hâkim huzuruyla yapılacak bütün işlemlerde zabıt kâtibinin hazır bulunması zorunludur. Hukuki veya fiilî engellerle zabıt kâtibi görev yapamayacak durumda olur ve işin gecikmesinde sakınca bulunursa, görevin niteliğine uygun yemin ettirilmek koşuluyla, başka bir kimse, zabıt kâtibi olarak görevlendirilebilir.

Duruşmaya katılan taraf vekilleri; tanıklara, bilirkişilere ve duruşmaya çağrılan diğer kişilere, duruşma disiplinine uygun olarak doğrudan soru yöneltebilirler. Taraflar ise hâkim aracılığıyla soru sorabilirler. Yöneltilen soruya itiraz edildiğinde, sorunun yöneltmesinin gerekip gerekmediğine hâkim karar verir. Toplu mahkemelerde, hâkimlerden her biri, yukarıda belirtilen kişilere soru sorabilir.

Hâkim, duruşmanın düzenini bozan kimseyi, bunu yapmaktan men eder ve gerekirse, avukatlar hariç, derhâl duruşma salonundan çıkarılmasını emreder. Bir kimse, ihtara rağmen mahkemenin düzenini bozar veya mahkeme huzurunda uygun olmayan bir söz söylemeye veya davranışta bulunmaya devam ederse derhâl yakalanır ve hakkında dört güne kadar disiplin hapsi uygulanır. Bu fıkra hükmü avukatlar hakkında uygulanmaz. Mahkemenin düzenini bozan eylem veya mahkeme huzurunda söylenen uygun olmayan söz veya davranış, ayrıca bir suç oluşturuyor ise bu durum bir tutanak ile Cumhuriyet başsavcılığına gönderilir ve gerekiyorsa, avukatlar hariç, fiili işleyenin tutuklanmasına da karar verilir. Vekil, duruşma sırasında uygun olmayan tutum ve davranışta bulunursa, hâkim tarafından uyarılır; vekil uyarıya uymaz ve fiil disiplin suçu veya adlî suç teşkil eder nitelikte görülürse, duruşma salonunda bulunan kişilerin kimlik bilgileri, adresleri de yazılarak olay tutanağa geçirilir ve duruşma ertelenir. Vekil hakkında gerekli yasal işlem yapılmak üzere mahkemece vekilin kayıtlı olduğu baroya ve gerekiyorsa Cumhuriyet başsavcılığına bildirimde bulunulur.

Mahkeme, tarafların rızası olmak şartıyla, kendilerinin veya vekillerinin, aynı anda ses ve görüntü nakledilmesi yoluyla buldukları yerden duruşmaya katılmalarına ve usul işlemleri yapabilmelerine izin verebilir. Tarafların rızası olmak kaydıyla, mahkeme; tanığın, bilirkişinin, uzmanın veya bir tarafın dinlenilmesi esnasında başka bir yerde bulunmalarına izin verebilir. Dinleme, ses ve görüntü olarak aynı anda duruşma salonuna nakledilir.

Duruşma sırasında fotoğraf çekilemez ve hiçbir şekilde ses ve görüntü kaydı yapılamaz. Ancak, dava dosyasında saklı kalmak kaydıyla, yargılamanın zorunlu kıldığı hâllerde, mahkemece çekim yapılabilir ve kayıt alınabilir. Bu şekilde yapılan çekim ve kayıtlar ile kişilik haklarını ilgilendiren konuları içeren dava dosyası içindeki her türlü belge ve tutanak,

mahkemenin ve ilgili kişilerin açık izni olmadıkça hiçbir yerde yayımlanamaz. Tarafların davada ileri sürdükleri bütün iddia ve savunmalar birlikte incelenir. Hâkim, muhakemeyi basitleştirmek veya kısaltmak için resen veya taraflardan birinin talebi üzerine tahkikatın her aşamasında iddia veya savunmalardan birinin veya bir kısmının diğerinden önce incelenmesine karar verebilir.

Taraflar, ön inceleme aşamasının tamamlanmasından sonra tahkikat için duruşmaya davet edilir. Taraflara gönderilecek davetiyede, belirlenen gün ve saatte geçerli bir özrü olmadan mahkemede hazır bulunmadıkları takdirde, duruşmaya yokluklarında devam edileceği ve yapılan işlemlere itiraz edemeyecekleri bildirilir.

Usulüne uygun şekilde davet edilmiş olan taraflar, duruşmaya gelmedikleri veya gelip de davayı takip etmeyeceklerini bildirdikleri takdirde dosyanın işlemde kaldırılmasına karar verilir. Usulüne uygun şekilde davet edilmiş olan taraflardan biri duruşmaya gelir, diğeri gelmezse, gelen tarafın talebi üzerine, yargılamaya gelmeyen tarafın yokluğunda devam edilir veya dosya işlemde kaldırılır. Geçerli bir özrü olmaksızın duruşmaya gelmeyen taraf, yokluğunda yapılan işlemlere itiraz edemez. Duruşma gününün belli edilmesi için tarafların başvurması gereken hâllerde gün tespit ettirilmemişse, son işlem tarihinden başlayarak bir ay geçmekle dosya işlemde kaldırılır.

Dosyası işlemde kaldırılmış olan dava, işlemde kaldırıldığı tarihten başlayarak üç ay içinde taraflardan birinin dilekçe ile başvurusu üzerine yenilenebilir. Yenileme dilekçesi, duruşma gün, saat ve yeri ile birlikte taraflara tebliğ edilir. Dosyanın işlemde kaldırıldığı tarihten başlayarak bir ay geçtikten sonra yenileme talebinde bulunulursa, yeniden harç alınır, bu harç yenileyen tarafça ödenir ve karşı tarafa yüklenemez. Bu şekilde harç verilerek yenilenen dava, eski davanın devamı sayılır. İşlemde kaldırıldığı tarihten başlayarak üç ay içinde yenilenmeyen davalar, sürenin dolduğu gün itibarıyla açılmamış sayılır ve mahkemece kendiliğinden karar verilerek kayıt kapatılır. İşlemde kaldırılmasına karar verilmiş ve sonradan yenilenmiş olan dava, ilk yenilenmeden sonra bir defadan fazla takipsiz bırakılamaz. Aksi hâlde dava açılmamış sayılır. Hangi sebeple olursa olsun açılmamış sayılan davadaki talep dahi vaki olmamış sayılır.

D. Dava Dosyası

Dava ile ilgili mahkemeye sunulan her türlü dilekçe ve belge hâkim veya yazı işleri müdürüne havale ettirildikten sonra, zabıt kâtabi tarafından dosyasına konulur. Dosyanın başka bir resmî mercie gönderilmesi gerektiğinde, hâkim resen veya talep üzerine dosyada yer

alan bir belgenin aslı yerine onaylı bir örneğinin gönderilmesine karar verebilir. Zabıt kâtibi, dosya içindeki her tür belgeyi gösteren bir dizi listesi düzenlemek zorundadır. Dosyaya ibraz edilen veya çıkarılan belgeler derhâl bu listeye kaydedilir.

Zabıt kâtibinin gözetimi altında taraflar veya fer'î müdahil, dava dosyasını inceleyebilir. Dava ile ilgili olanlar da bunu ispatlamak kaydı ve hâkimin izniyle dosyayı inceleyebilir. Gizli olarak saklanmasına karar verilen belge ve tutanakların incelenebilmesi hâkimin açık iznine bağlıdır. Zabıt kâtibi, yargılamadan evvel ve gerektiği hâllerde dava dosyasını incelenmek için hâkime vermek ve zamanında eksiksiz almak ile görevlidir.

E. Tutanak

Hâkim, tahkikat ve yargılama işlemlerinin icrasıyla, iki tarafın ve diğer ilgililerin sözlü açıklamalarını, gerekirse özet olarak zabıt kâtibi aracılığıyla tutanağa kaydettirir. Taraflar veya diğer ilgililer sözlü açıklamalarını hâkimin izniyle doğrudan da tutanağa yazdırabilir. Tutanakta sözü edilen veya dosyaya konduğu belirtilen belgeler de tutanağın eki sayılır. Tahkikat ve yargılama sırasında yapılan işlemler teknik araçlarla kayda alınır, bu durum bir tutanakla tespit olunur. Tutanakta mutlaka bulunması gereken hususlar HMK'nun 154/3 maddesinde sayılmıştır.

Tutanak, hâkim ve zabıt kâtibi tarafından derhâl imzalanır. Tutanağa imza atamayacak durumda olan kimsenin parmak izi alınır, bunun hangi parmağa ait olduğu belirtilir. Ancak elinde parmak bulunmayanlar, imza yerine mühür veya özel işaret kullanabilirler.

Ön inceleme, tahkikat ve yargılama işlemleri, ancak tutanakla ispat olunabilir.

F. Tarafların dinlenilmesi

1. Genel Olarak

Tahkikat aşamasında mahkeme, her iki tarafı usulüne uygun olarak davet edip, davada ileri sürülen vakıalar hakkında dinleyebilir. Mahkemenin, dinlenilmek üzere mahkemeye gelmeleri için iki tarafa vereceği süre iki haftadan az olamaz. Bu süre, gerektiğinde, mahkemece resen veya iki taraftan birinin talebi üzerine uzatılabileceği gibi kısaltılabilir. Mahkeme tarafları dava konusu ile ilgili olarak her zaman dinleyebilir. Bu dinleme 144. madde çerçevesinde yapılır. Ancak bir de özel bir dinleme türü vardır ki bun isticvap adı verilir. İsticvap, 144. maddedeki dinlemeden farklı olarak 169 vd. maddelerinde düzenlenmiştir.

2. İsticvap

İsticvap, şekli ve sonuçları kanun tarafından düzenlenmiş olan ve temelinde ikrara ulaşma amacı olan, tarafların mahkemece dinlenilmesinin özel bir şeklidir. İsticvap mutlaka tarafın aleyhine olan bir vakiya ilişkin olmalıdır, aksi takdirde 171. maddedeki yaptırımın bir anlamı kalmaz. Hâkimin kendiliğinden araştırması ilkesi uygulanan davalarda dinleme isticvap değil, 144. madde hükmüne göre olacaktır, zira bu davalarda ikrarın bağlayıcılığı yoktur.

Mahkeme, kendiliğinden veya talep üzerine taraflardan her birinin isticvabına karar verebilir. İsticvap, davanın temelini oluşturan vakıalar ve onunla ilişkisi bulunan hususlar hakkında olur. İsticvap olunacak kişi, bizzat tarafın kendisidir. Avukatla temsil halinde avukat isticvap edilemez. Tüzel kişiler adına, temsil yetkisine sahip kimseler isticvap olunur. Ergin olmayan veya kısıtlı bir kimse adına yapılmış bir işleme ilişkin olarak, o kişinin kanuni mümessili isticvap olunur. Ergin olmayan veya kısıtlı kimselere bizzat dava hakkı tanınan hâllerde, yukarıdaki hüküm uygulanmaz.

İsticvap olunacak kimsenin bizzat gelmesi gereklidir. Ancak, isticvap olunacak kişi, mahkemenin bulunduğu il dışında oturuyor ve bulunduğu yerde aynı anda ses ve görüntü nakledilmesi yolu ile isticvap olunması mümkün değil ise istinabe yolu ile isticvap olunur. İsticvap olunacak kimse hastalık, sakatlık veya benzeri sebeplerle mahkemeye bizzat gelemeyecek durumda ise bulunduğu yerde isticvap olunur. İsticvabına karar verilen kimseye bizzat davetiye gönderilir ve belirlenen gün ve saatte isticvap olunmak üzere hazır bulunması gerektiği belirtilir. Davetiyede, ayrıca, isticvap konusu vakıalar gösterilir; ilgili tarafın geçerli bir özrü olmaksızın gelmediği veya gelip de sorulara cevap vermediği takdirde, isticvap konusu vakıaları ikrar etmiş sayılacağı ihtarı da yapılır. Çağrılan taraf özürsüz olarak gelmediği veya gelip de soruları cevapsız bıraktığı takdirde, mahkemece sorulan vakıalar ikrar edilmiş sayılır.

G. Ön Sorun

Bir davada davaya devam edilebilmesi ve karara bağlanabilmesi için çözümlenmesi gereken sorunlara ön sorun adı verilir. Örneğin bir adi senedin sahteliği iddia edilirse, mahkeme bunu ön sorun olarak çözüp, daha sonra asıl yargılamaya devam edebilir. Yargılama sırasında, davaya ilişkin bir ön sorun ortaya çıkarsa, ilgili taraf, bunu dilekçe vermek suretiyle yahut duruşma sırasında sözlü olarak ileri sürebilir.

Hâkim, taraflardan birinin ileri sürdüğü ön sorunu incelemeye değer bulursa,

belirleyeceği süre içinde, varsa delilleriyle birlikte cevabını bildirmesi için diğer tarafa tefhim veya tebliğ eder. Ön sorun hakkında iki taraf arasında uyuşmazlık varsa, hâkim gerekirse tarafları davet edip dinledikten sonra kararını verir. Hâkim, ön sorun hakkındaki kararını taraflara tefhim veya tebliğ eder.

H. Bekletici Sorun

Bir davada hüküm verilebilmesi, başka bir davaya, idari makamın tespitine yahut dava konusuyla ilgili bir hukuki ilişkinin mevcut olup olmadığına kısmen veya tamamen bağlı ise mahkemece o davanın sonuçlanmasına veya idari makamın kararına kadar yargılama bekletilebilir. Bir davanın incelenmesi ve sonuçlandırılması başka bir davanın veya idari makamın çözümüne bağlı ise mahkeme, ilgili tarafa görevli mahkemeye veya idari makama başvurması için uygun bir süre verir. Bu süre içinde görevli mahkemeye veya idari makama başvurulmadığı takdirde, ilgili taraf bu husustaki iddiasından vazgeçmiş sayılarak esas dava hakkında karar verilir.

Bir mahkemenin bir sorunu bekletici sorun yaparak, ilgili mahkeme veya makamın kararını beklemesi kural olarak zorunlu değildir. Mahkeme aksi yönde bir karar verebileceği gibi, bekletici sorun yapma (ara) kararından da istediği zaman dönebilir. Ancak bazı hallerde bekletici sorun yapmak zorunludur:

Anayasa'ya aykırılık iddiası varsa ve mahkeme bu iddiayı ciddi görürse Anayasa Mahkemesi'nin kararını (beş ay için) beklemelidir (AY. m. 152). Yargı yolu uyuşmazlığında Uyuşmazlık Mahkemesinin kararı beklenmelidir (UMK. m. 18-19). İtirazın kesin kaldırılmasında İcra Mahkemesi, murisin borcundan dolayı takip edilen mirasçının terekenin borca batık olduğu yönünde açtığı davada hukuk mahkemesinin vereceği kararı beklemelidir (İİK m. 68/IV).

I. İslah

Tarafların, davada iddia ve savunmanın değiştirilmesi yasağı sebebiyle yapamadıkları işlemleri yaparak verdikleri dilekçeleri tamamen veya kısmen düzeltmelerine ıslah adı verilir. İslah, iddianın ve savunmanın değiştirilmesi ve genişletilmesi yasağının bir istisnasıdır. İslah, tek taraflı bir işlemdir, mahkemenin veya karşı tarafın kabulü gerekmez, fakat her davada sadece bir defa kullanılabilir. Tarafların veya mahkemenin dava dosyasında bulunan belgelerdeki açık yazı ve hesap hataları, karar verinceye kadar düzeltilebilir (m. 183). Bu yola başvurulabiliyorsa ıslah gerekmez.

İslah, tahkikatın sona ermesine kadar yapılabilir. İslah, sözlü veya yazılı olarak

yapılabilir. Karşı taraf duruşmada hazır değilse veya ıslah talebi duruşma dışında yapılıyorsa, bu yazılı talep veya tutanak örneği, haber vermek amacıyla karşı tarafa bildirilir. Islah, tahkikatın sona ermesine kadar yapılabilir, istinafta ıslah yapılamaz (m. 357/1). Temyizdeki bozma kararına uyan mahkemede yeniden yapılan tahkikat sırasında ıslah yapılamaz (Yargıtay İBK).

Islah, bunu yapan tarafın teşmil edeceği noktadan itibaren, bütün usul işlemlerinin yapılmamış sayılması sonucunu doğurur. Ancak ikrar, tanık ifadeleri, bilirkişi rapor ve beyanları, keşif ve isticvap tutanakları, yerine getirilmiş olan veya henüz yerine getirilmemiş olmakla beraber, karşı tarafın yerine getireceğini ıslahtan önce bildirmiş olması koşuluyla, yeminin teklifi, reddi veya iadesi ıslah ile geçersiz kılınmaz. Şu kadar ki, ıslahtan sonra yapılacak tahkikat sonucuna göre, bu işlemlerin göz önünde tutulması gerekmiyorsa, bunlar da yapılmamış sayılır.

Davasını tamamen ıslah ettiğini bildiren taraf, bu bildirimden itibaren bir hafta içinde yeni bir dava dilekçesi vermek zorundadır. Aksi hâlde, ıslah hakkı kullanılmış sayılır ve ıslah hiç yapılmamış gibi davaya devam edilir. Kısmen ıslaha başvuran tarafa, ıslah ettiği usul işlemini yapması için bir haftalık süre verilir. Bu süre içinde ıslah edilen işlem yapılmazsa, ıslah hiç yapılmamış gibi davaya devam edilir.

Islahın konusunu tarafların kendi usul işlemleri oluşturur, karşı tarafın veya mahkemenin bir işlemi ıslah ile ortadan kaldırılamaz. Islahla maddi hukuk işlemleri yapılamaz, bu sebeple feragat, kabul gibi işlemler geçersiz kılınmaz. Islah ile ikinci tanık listesi verilemez. Yargıtay'a göre ıslah ile taraf değiştirilemez. Islah ile ilk itirazlar öne sürülemez. Islah ile zamanaşımı defileri sürülebilir. Islah ile talep sonucu arttırılmış ise, arttırılan kısım için zamanaşımı ve faiz, ıslah tarihine göre tespit edilir. Bu sebeple böyle bir durumda karşı taraf söz konusu kısım için zamanaşımı defini ileri sürebilir.

İ. Davaların Birleştirilmesi

Aynı yargı çevresinde yer alan aynı düzey ve sıfattaki hukuk mahkemelerinde açılmış davalar, aralarında bağlantı bulunması durumunda, davanın her aşamasında, talep üzerine veya kendiliğinden ilk davanın açıldığı mahkemede birleştirilebilir. Birleştirme kararı, ikinci davanın açıldığı mahkemece verilir ve bu karar, diğer mahkemeyi bağlar. Davalar, aynı yargı çevrelerinde yer alan aynı düzey ve sıfattaki hukuk mahkemelerinde açılmış ise bağlantı sebebiyle birleştirme ikinci davanın açıldığı mahkemeden talep edilebilir. Birinci davanın açıldığı mahkeme, talebin kabulü ile davaların birleştirilmesine ilişkin kararın

kesinleşmesinden itibaren, bununla bağlıdır. Birleştirme kararı, derhâl ilk davanın açıldığı mahkemeye bildirilir. Davaların aynı veya birbirine benzer sebeplerden doğması ya da biri hakkında verilecek hükmün diğerini etkileyecek nitelikte bulunması durumunda, bağlantı var sayılır. İstinaf incelemesi ayrı dairelerde yapılması gereken davaların da bu madde hükmüne göre birleştirilmesine karar verilebilir. Bu hâlde istinaf incelemesi, birleştirilen davalarda uyuşmazlığı doğuran asıl hukuki ilişkiye ait kararı inceleyen bölge adliye mahkemesi dairesinde yapılır.

J. Davaların Ayrılması

Mahkeme, yargılamanın iyi bir şekilde yürütülmesini sağlamak için, birlikte açılmış veya sonradan birleştirilmiş davaların ayrılmasına, davanın her aşamasında, talep üzerine veya kendiliğinden karar verebilir. Bu durumda mahkeme, ayrılmasına karar verilen davalara bakmaya devam eder.

K. Tahkikatın Sona Ermesi

Hâkim, tarafların iddia ve savunmalarıyla toplanan delilleri inceledikten sonra, duruşmada hazır bulunan taraflara tahkikatın tümü hakkında açıklama yapabilmeleri için söz verir. Mahkeme tarafların tahkikatın tümü hakkındaki açıklamalarından sonra, tahkikatı gerektiren bir husus kalmadığını görürse, tahkikatın bittiğini taraflara tefhim eder. Toplu mahkemelerde, tahkikatı yapmakla görevlendirilen hâkim, tahkikatın tamamlandığı kanaatine varırsa, tarafların davanın tümü hakkında açıklama yapabilmeleri için dosyayı mahkeme başkanına verir. Toplu mahkeme, gerçeğin ortaya çıkması için gerekli görürse tahkikat için görevlendirilen hâkim tarafından dinlenen tanıkları ve bilirkişiyi tekrar çağırıp dinleyebileceği gibi, davanın maddi vakıaları hakkında gösterilen ve mahkemeye verilememiş veya getirilmemiş olan delillerin verilmesini veya getirilmesini de kararlaştırabilir. Kurul, eksik gördüğü tahkikatı kendisi tamamlayabileceği gibi hâkimlerden birine de verebilir. Toplu mahkeme, tarafların tahkikatın tümü hakkındaki açıklamalarından sonra, tahkikatı gerektiren bir husus kalmadığını görürse, tahkikatın bittiğini tefhim eder.

L. Sözlü Yargılama

Mahkeme, tahkikatın bitiminden sonra, sözlü yargılama ve hüküm için tayin olacak gün ve saatte mahkemede hazır bulunmalarını sağlamak amacıyla iki tarafı davet eder. Taraflara çıkartılacak olan davetiyede, belirlenen gün ve saatte mahkemede hazır bulunmadıkları takdirde yokluklarında hüküm verileceği hususu bildirilir. Sözlü yargılamada mahkeme, taraflara son sözlerini sorar ve hükmünü verir.

Sözlü yargılama için mutlaka ayrı bir gün belirlenmelidir, tahkikatın bittiği duruşmada sözlü yargılama yapılamaz. Taraflar sözlü yargılama için özel olarak çağırılmalıdır. Ancak tahkikatın bittiği duruşmada hazır bulunan tarafa bu husus doğrudan tebliğ edilebilir, ayrıca davetiye gönderilmesine gerek yoktur. Taraflar gelirse hâkim onları dinlemek zorundadır. Gelmezlerse yokluklarında hüküm verilir, dosyanın işlemde kaldırılması söz konusu olmaz.

VI. İSPAT VE DELİLLER

Dava konusu hakkın ve buna karşı yapılan savunmanın dayandığı vakıaların var olup olmadıkları hakkında mahkemeye kanaat verilmesi, hâkimin ikna edilmesi faaliyetine **ispat** adı verilir. İspatın konusunu tarafların üzerinde anlaşamadıkları ve uyuşmazlığın çözümünde etkili olabilecek çekişmeli vakıalar oluşturur ve bu vakıaların ispatı için delil gösterilir. Bu sebeple üzerinde taraflar arasında çekişme bulunmayan vakıalar hakkında ispat faaliyeti söz konusu olmaz. Herkesçe bilinen vakıalarla (örneğin bir tarihin hangi güne denk geldiği, Türkiye’de kaç vilayet bulunduğu gibi), ikrar edilmiş vakıalar çekişmeli sayılmaz, bu sebeple bunların ispatı da gerekmez. Çekişmeli vakıaların ispatı için başvurulacak vasıtalar ise **delil** adı verilir.

Delilin konusunu maddi vakıalar oluşturur. Taraflar ileri sürdükleri iddia ve savunmaları (vakıaları) ispat etmek için delil gösterirler. Hâkim uygulanacak hukuk kurallarını belirler ve gerçekleştirilecek olan ispat faaliyetinden sonra tarafların getirdikleri vakıaların bu hukuk kurallarının koşul vakıalarını karşılayıp karşılamadığını tespit eder ve buna göre bir hüküm kurar.

A. İspat Yükü

İspat yükü, davanın ispat edilmemesi halinde bunun sonucuna katlanacak olan tarafın üzerindeki külfeti ifade eder. Buna göre bir dava açıldığı zaman ispat yükünü yerine getirmeyen taraf davayı kaybedecektir. Davada sunulmuş olan delillerden hâkim bir sonuca ulaşabiliyorsa, ispat yükünün kimde olduğunun tespitine ihtiyaç yoktur. İspat Yükü Medeni Kanunun 6. maddesinde ve HMK’nun 190. maddesinde düzenlenmiştir. İspat yükü, kanunda özel bir düzenleme bulunmadıkça, iddia edilen vakıaya bağlanan hukuki sonuçtan kendi lehine hak çıkararak tarafa aittir. İspat yükü kural olarak davacıdadır, fakat bunun istisnaları da olabilir. Hayatın olağan akışı ve karineler çerçevesinde bazı istisnalar bulunmaktadır. Öncelikle normal durumun aksini ispat, bunu iddia edene düşer. Örneğin bir sözleşme yapıldığı sırada tarafların fiil ehliyetinin bulunduğunu ispat etmeye gerek yoktur, çünkü bu normal durumdur; taraflardan birisi bunun aksini iddia ediyorsa (ispat yükünü taşımasa dahi)

bunu ispatlamalıdır. Ayrıca bazı durumlarda ispat yükü kanun tarafından tespit edilmiş olabilir. Bu durumlarda ispat yükü düzenlemeye göre belirlenir (ör: TMK m. 191, 287, 294).

İspat yükünü tespit eden diğer bir kurum da karinelere dir. Karine, belli bir olaydan belli olmayan bir olay için sonuç çıkartılmasıdır. Bu sonuç kanuni karinelerde kanun, fiili karinelerde hâkim tarafından çıkartılır. Fiili karinelere yaşam tecrübeleri de denilmektedir. HMK Kanununda fiili karineler düzenlenmemiş, kanuni karineler düzenlenmiştir. Buna göre, kanuni bir karineye dayanan taraf, sadece karinenin temelini oluşturan vakıya ilişkin ispat yükü altındadır. Kanunda öngörülen istisnalar dışında, karşı taraf, kanuni karinenin aksini ispat edebilir. Ancak aynı husus fiili karineler için de geçerlidir. Fiili karinelere dayanan taraf iddiasını ispat etmiş sayılır. Kanuni karineler kesin kanuni karineler ve adi kanuni karineler olmak üzere ikiye ayrılır. Adi kanuni karinelerin (örn. iyiniyet karinesi, aynı anda ölüm karinesi) aksi ispat edilebilirken, kesin kanuni karinelerin (örneğin tapu sicilinin bilinmesi) aksi ispat edilemez.

İspat yükünü taşımayan taraf, karşı tarafın ispat faaliyetini beklemeden (karşı) delil sunabilir. Ancak böyle bir durumda taraf ispat yükünü üzerine almış kabul edilemez.

B. Delillerin Gösterilmesi ve İncelenmesi

Taraflar, dayandıkları vakıaları, ispata elverişli şekilde somutlaştırmalıdır. Tarafların, dayandıkları delilleri ve hangi delilin hangi vakıanın ispatı için gösterildiğini açıkça belirtmeleri zorunludur. Taraflar HMK çerçevesinde dayandıkları delilleri davanın başında belirtmek ve bunlardan ellerinde olanları derhal mahkemeye sunmak, başka yerden getirtilecek deliller için de mahkemeye bilgi vermek zorundadırlar. Taraflar, Kanunda belirtilen süreden sonra delil gösteremezler. Ancak bir delilin sonradan ileri sürülmesi yargılamayı geciktirme amacı taşııyorsa veya süresinde ileri sürülememesi ilgili tarafın kusurundan kaynaklanıyorsa, mahkeme o delilin sonradan gösterilmesine izin verebilir. Ön inceleme duruşmasında, taraflara dilekçelerinde gösterdikleri, ancak henüz sunmadıkları belgeleri mahkemeye sunmaları veya başka yerden getirtilecek belgelerin getirtilebilmesi amacıyla gereken açıklamayı yapmaları için iki haftalık kesin süre verilir. Bu hususların verilen kesin süre içinde tam olarak yerine getirilmemesi hâlinde, o delile dayanmaktan vazgeçilmiş sayılmasına karar verilir. Delil gösteren taraf, karşı tarafın açık izni olmadıkça, o delile dayanmaktan vazgeçemez. Ancak hiç kuşkusuz resen araştırma ilkesinin uygulandığı davalarda hâkim bu araştırmayı kendisi yapacaktır.

Kanunda belirtilen hâller dışında, deliller davaya bakan mahkeme huzurunda, mümkün

olduğu kadar birlikte ve aynı duruşmada incelenir. Zorunlu hâllerde, bazı delillerin incelenmesi başka bir duruşmaya bırakılabilir. Başka yerde bulunan ve mahkemeye getirilemeyen deliller, o yerde istinabe yoluyla toplanabilir. Delillerin incelenmesi veya beyanların dinlenmesi sırasında taraflar, istinabe olunan mahkemede hazır bulunabilir ve delillerle ilgili açıklama haklarını kullanabilirler. Bu hususu sağlamak için, taraflara incelemenin yapılacağı tarih ve yer bildirilir. Bu davet üzerine taraflar istinabe olunan mahkemede hazır bulunmasalar dahi deliller incelenir veya beyanlar dinlenir. Kanuni istisnalar dışında hâkim delilleri serbestçe değerlendirir.

C. İkrar

İkrar, HMK'nda delillerden önce genel hükümler kısmında düzenlenmiştir. İkrar, çekişmeli bir vakıanın, aleyhine olan tarafça kabul edilmesidir. Bu kabul neticesinde vakıa çekişmeli olmaktan çıkacağı için bu konuda bir ispat faaliyetine gerek kalmayacaktır. Bu sebeple ikrar bir delil değildir. Kanuna göre tarafların veya vekillerinin mahkeme önünde ikrar ettikleri vakıalar, çekişmeli olmaktan çıkar ve ispatı gerekmez. Maddi bir hatadan kaynaklanmadıkça ikrardan dönülemez.

Kanunda sadece mahkeme içi ikrar düzenlenmiştir. Mahkeme içi ikrar, mahkemeye karşı yapılan ikrardır. Yetkisiz ve görevsiz mahkemede veya başka bir davada yapılan ikrar da mahkeme içi sayılır. Sulh görüşmeleri sırasında yapılan ikrar ise tarafları bağlamaz. Mahkeme dışı ikrar kanunda düzenlenmemiştir, zira mahkeme dışı ikrar bir vakıadır ve diğer vakıalar gibi ispata muhtaçtır. Bu sebeple mahkeme dışı ikrar diğer vakıalar gibi yargılamaya getirilmeli ve uygun delillerle ispat edilmelidir.

D. Kanunda Düzenlenmiş Olan Deliller

HMK'nda deliller tahdidi olarak düzenlenmemiştir. 192. Maddeye göre, Kanunun belirli bir delille ispat zorunluluğunu öngörmediği hâllerde, Kanunda düzenlenmemiş olan diğer delillere de başvurulabilir. Bazı önemli deliller ise kanunda ayrıntılı olarak düzenlenmiştir.

1. Senet ve Belge

a. Genel Olarak

Kanuna göre belge, uyuşmazlık konusu vakıaları ispata elverişli yazılı veya basılı metin, senet, çizim, plan, kroki, fotoğraf, film, görüntü veya ses kaydı gibi veriler ile elektronik ortamdaki veriler ve bunlara benzer bilgi taşıyıcılarıdır. Görüldüğü üzere belgenin yazılı

olması gerekmez, elektronik ortamdaki veriler veya fotoğraflar gibi yazılı olmayan vasıtalar da belge sayılır. Senet ise, belgenin özel bir türünü oluşturur. Senet tanımı Kanunda yapılmamıştır, ancak senet mutlaka yazılı olmalı ve aleyhine kullanılacak kimsenin imzasını taşımalıdır. Senet bir kimsenin vücuda getirdiği ve kendi aleyhinde delil teşkil eden yazılı belgedir.

Senetler adi senetler ve resmi senetler olmak üzere ikiye ayrılırlar. Adi senetler resmi bir makam veya memurun katılması olmaksızın düzenlenen senetlerdir. Usulüne uygun güvenli elektronik imza ile oluşturulan elektronik veriler de adi senet hükmündedir. Resmi senetler ise resmi bir makam veya memurun katılması ile düzenlenen senetlerdir. Bu senetler onaylama veya düzenleme şeklinde yapılmış olabilir. Bunların en yaygın örneği Noter senetleridir. Adi senetler ve resmi senetlerin etkisi kanunda farklı şekilde düzenlenmiştir. Mahkeme huzurunda ikrar olunan veya mahkemece inkâr edenden sadır olduğu kabul edilen adi senetler, aksi ispat edilmedikçe kesin delil sayılırlar.

Senet ve belgelerdeki yazı veya imza inkâr edilirse nasıl bir prosedür izleneceği de kanunda düzenlenmiştir. Taraflardan biri, kendisi tarafından düzenlendiği iddia edilen bir belgedeki yazı veya imzayı inkâr etmek isterse, sahtelik iddiasında bulunmalıdır; aksi hâlde belge, aleyhine delil olarak kullanılır. Bir belgenin sahteliği iddia edildiğinde, belgenin mahkemeye verildiği tarih yazılıp mühürlenerek, saklanması için mahkemece gerekli tedbirler alınır. Bir belgenin sahteliğini iddia eden kimse, bunu aynı mahkemede ön sorun şeklinde ileri sürebileceği gibi, bu konuda ayrı bir dava da açabilir. Resmî bir senetteki yazı veya imzayı inkâr eden tarafın bu iddiası, ancak ilgili evraka resmîyet kazandıran kişiyi de taraf göstererek açacağı ayrı bir davada incelenip karara bağlanabilir. Asıl davaya bakan hâkim, gerekirse bu konuda imza veya yazıyı inkâr eden tarafa, dava açması için iki haftalık kesin bir süre verir. Güvenli elektronik imzayla oluşturulmuş verinin inkârı hâlinde, hâkim tarafından veriyi inkâr eden taraf dinlendikten sonra bir kanaate varılamamışsa, bilirkişi incelemesine başvurulur. Sahteliği iddia edilen belge için mahkeme Kanununun 211. maddesi çerçevesinde bir inceleme yapar, sahteliğine kanaat getirilirse senet iptal edilir. Adi bir senetteki yazı veya imza inkâr edildiğinde, bu konuda bir karar verilinceye kadar, o senet herhangi bir işleme esas alınamaz. Resmi senetlerin doğruluğu esas kabul edildiği için, resmî senetlerdeki yazı veya imza inkâr edildiğinde, senetteki yazı veya imzanın sahteliği, ancak mahkeme kararıyla sabit olursa, bu senet herhangi bir işleme esas alınamaz.

Bir kimsenin aleyhine delil olarak kullanılacak belgeler, o kimsenin halefleri aleyhine de delil teşkil eder.

Taraflar, kendilerinin veya karşı tarafın delil olarak dayandıkları ve ellerinde bulunan tüm belgeleri mahkemeye ibraz etmek zorundadırlar. Elektronik belgeler ise belgenin çıktısı alınarak ve talep edildiğinde incelemeye elverişli şekilde elektronik ortama kaydedilerek mahkemeye ibraz edilir. Ticari defterler gibi devamlı kullanılan belgelerin sadece ilgili kısımlarının onaylı örnekleri mahkemeye ibraz edilebilir.

b. Senetle İspat Zorunluluğu ve Senede Karşı Senetle İspat Zorunluluğu

Bir hakkın doğumu, düşürülmesi, devri, değiştirilmesi, yenilenmesi, ertelenmesi, ikrarı ve itfası amacıyla yapılan hukuki işlemlerin, yapıldıkları zamanki miktar veya değerleri 2590 Türk Lirasını (2017 yılı için geçerli sınır) geçtiği takdirde senetle ispat olunması gerekir. Bu hukuki işlemlerin miktar veya değeri ödeme veya borçtan kurtarma gibi bir nedenle bu sınırdan aşağı düşse bile senetsiz ispat olunamaz. Senede bağlı her çeşit iddiaya karşı ileri sürülen ve senedin hüküm ve kuvvetini ortadan kaldıracak veya azaltacak nitelikte bulunan hukuki işlemler 2590 TL'den az bir miktara ait olsa bile tanıkla ispat olunamaz. Böyle bir hukuki ilişki mevcut olduğu takdirde mahkeme sadece başta senet olmak üzere kesin delillere başvurabilir. Bu kuralların istisnaları (maddi ve manevi imkânsızlık halleri) Kanunun 203. maddesinde sayılmıştır. Ayrıca delil başlangıcı varsa veya taraflar aksine bir delil sözleşmesi yapmışlarsa yine bu yasağın istisnaları söz konusu olur.

Delil başlangıcı, iddia konusu hukuki işlemin tamamen ispatına yeterli olmamakla birlikte, söz konusu hukuki işlemi muhtemel gösteren ve kendisine karşı ileri sürülen kimse veya temsilcisi tarafından verilmiş veya gönderilmiş belgedir. Senetle ispat zorunluluğu bulunan hâllerde delil başlangıcı bulunursa tanık dinlenebilir. Kanun delil başlangıcını tanımlarken belge'ye atıf yaptığı için, belge tanımına giren her türlü vasıta diğer şartları taşıması halinde delil başlangıcı olabilir, yazılı olması gerekmez. Örneğin bir tarafın diğer tarafa gönderdiği bir elektronik postada tarafın iddia ettiği sözleşmeden bahsedilmişse, delil başlangıcı mevcut demektir. Diğer delillerle desteklenerek, senet olmadan ispat mümkün hale gelir.

Delil sözleşmesi, tarafların ispatın şekline yönelik olarak yaptıkları bir sözleşmedir. Kanuna göre, taraflar yazılı olarak veya mahkeme önünde tutanağa geçirilecek imzalı beyanlarıyla kanunda belirli delillerle ispatı öngörülen vakıaların başka delil veya delillerle ispatını kararlaştırabilecekleri gibi; belirli delillerle ispatı öngörülmeyen vakıaların da sadece belirli delil veya delillerle ispatını kabul edebilirler. Delil sözleşmeleri daraltıcı veya genişletici şekilde yapılabilir. Daraltıcı delil sözleşmelerinde taraflar bir hususun sadece belli delil veya delillerle ispat edilebileceğini kararlaştırırlar. Genişletici delil sözleşmelerinde ise

tarafklar bir hususun kanunda belirlenen Őekilden farklı Şekilde de ispatlanabileceğini kararlaştırırlar. Örneğin tarafklar, normalde senetle ispat mecburiyetinin uygulanacağı bir hukuki işlemin tanıkla da ispatını mümkün kılabırlar. Kanuna göre delil sÖzleşmeleri daraltıcı Şekilde de yapılabilir, ancak taraflardan birinin ispat hakkının kullanımını imkânsız kılan veya fevkalade güçleŐtiren delil sÖzleşmeleri geçersizdir.

2. Yemin

Yemin bir vakıanın doğru olup olduğu konusunda taraflardan birinin “namusu, Őerefi ve kutsal saydığı bütün inanç ve değerler üzerine” beyanda bulunmasıdır. Yemin sadece taraflarca teklif edilebilir. Elinde senedi olmayan bir kimse, karşı taraf rıza göstermezse başka bir delile baŐvuramayacađı için davayı kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kalır. Böyle bir durumda son çare olarak karşı tarafa yemin teklif edebilir. Karşı taraf yemin ederse teklif eden davayı kaybeder. Yemin için davet edilen kimse, tayin edilen gün ve saatte mahkemede geçerli bir özrü olmaksızın bizzat hazır bulunmaz yahut hazır bulunup da yemini iade etmez ya da yemini eda etmekten kaçınırsa yemin konusu vakıaları ikrar etmiş sayılır. Yemin teklif edilen tarafa iade edilebilir. Ancak yeminin konusunu oluşturan vakıa, her iki tarafın değil, yalnızca kendisine yemin teklif edilen tarafın Őahsından kaynaklanıyorsa yemin iade edilemez. Kendisine yemin iade edilen kimse (yani ilk başta yemin teklif edilen kimse) yemin ederse, davayı ispat etmiş olur.

Uyuşmazlık konusu vakıanın ispatı için yeminden başka delili olduğunu beyan etmiş olan taraf dahi yemin teklif edebilir. Yemin teklif olunan kimse, yemini edaya hazır olduğunu bildirdikten sonra, diğer taraf teklifinden vazgeçerek başka bir delile dayanamaz ve yeni bir delil de gösteremez. Yeminin konusu, davanın çÖzümü bakımından önem taşıyan, çekişmeli olan ve kişinin kendisinden kaynaklanan vakıalardır. Bir kimsenin bir hususu bilmesi onun kendisinden kaynaklanan vakıa sayılır. Yemin, tarafa teklif olunur ve tarafça eda yahut iade olunur. Taraflardan biri tüzel kişi yahut ergin olmayan veya kısıtlı bir kimse ise onlar adına yapılmış bir işleme ilişkin vakıanın ispatı için yemin, tüzel kişiyi temsile yetkili kişi veya organ yahut kanuni mümessil tarafından eda ya da iade olunabilir. Ergin olmayan veya kısıtlı kimselere bizzat dava hakkı tanınan hâllerde, bu kimseler kendileri yemin ederler. Mahkemenin yargı çevresi dışında oturan kimse, yemin için davaya bakan mahkemeye gelmek zorundadır. Ancak, yemin edecek kişi, mahkemenin bulunduğu il dışında oturuyor ve bulunduğu yerde aynı anda ses ve görüntü nakledilmesi yolu ile yemin icrası mümkün değil ise istinabe yolu ile yemin ettirilir. Hâkim, yemin eden kimsenin beyanını dinleyip tutanağa geçirir ve yazılanları yüksek sesle huzurunda okur; beyanında ısrar edip etmediğini sorar ve

verilen cevabı tutanağa kaydeder. Yemin bir kesin delil olduğu için, uyuşmazlığı sona erdirir.

3. Tanık

Tanıklık, davanın tarafları dışındaki kimselerin, davadaki çekişmeli bir vakıa hakkında, bizzat edinmiş oldukları bilgi ve izlenimler konusunda mahkemede dinlenilmesidir. Tanık, takdiri delildir. Hâkim tanıklara bizzat başvuramaz, taraflar getirmelidir. Tanık gösteren taraf, tanık dinletmek istediği vakıayı ve dinlenilmesi istenen tanıkların adı ve soyadı ile tebliğe elverişli adreslerini içeren listeyi mahkemeye sunar. Bu listede gösterilmemiş olan kimseler tanık olarak dinlenemez ve ikinci bir liste verilemez. Tanık listesinde adres gösterilmemiş veya gösterilen adreste tanık bulunamamışsa, tarafa adres göstermesi için, işin niteliğine uygun kesin süre verilir. Bu süre içinde adres gösterilmez veya gösterilen yeni adres de doğru değilse, bu tanığın dinlenilmesinden vazgeçilmiş sayılır. Mahkeme, gösterilen tanıklardan bir kısmının tanıklığı ile ispat edilmek istenen husus hakkında yeter derecede bilgi edindiği takdirde, geri kalanların dinlenilmemesine karar verebilir.

Tanık davetiye ile çağrılır. Ancak, davetiye gönderilmeden taraflarca hazır bulundurulan tanık da dinlenir. Şu kadar ki, tanık listesi için kesin süre verildiği ve dinlenme gününün belirlendiği hâllerde, liste verilmemiş olsa dahi taraf, o duruşmada hazır bulundursa tanıklar dinlenir. Davetiyenin duruşma gününden en az bir hafta önce tebliğ edilmiş olması gerekir. Acele hâllerde tanığın daha önce gelmesine karar verilebilir. Tanığı davet, gerektiğinde telefon, faks, elektronik posta gibi araçlardan yararlanılmak suretiyle de yapılabilir. Ancak, davete rağmen gelmemeye bağlanan sonuçlar, bu durumda uygulanmaz. Kanunda gösterilen hükümler saklı kalmak üzere, tanıklık için çağrılan herkes gelmek zorundadır. Usulüne uygun olarak çağrıldığı hâlde mazeret bildirmeksizin gelmeyen tanık zorla getirilir, gelmemesinin sebep olduğu giderlere ve beşyüz Türk Lirasına kadar disiplin para cezasına hükmolunur. Zorla getirilen tanık, evvelce gelmemesini haklı gösterecek sebepleri sonradan bildirirse, aleyhine hükmedilen giderler ve disiplin para cezası kaldırılır. Kanunda açıkça belirtilmiş olan hâllerde, tanık olarak çağrılmış bulunan kimse, tanıklık yapmaktan çekinebilir. Kişisel nedenlerle tanıklıktan çekinme sebeplerinin varlığı hâlinde, hâkim tanık olarak çağrılmış kimsenin çekinme hakkı bulunduğunu önceden hatırlatır. Tanıklıktan çekinme halleri Kanunun 248. maddesinde, bunların istisnaları da 251. maddede sayılmıştır. Bu sayılanlar dışında sır saklama yükümlülüğü ve menfaat ihlali tehlikesi sebepleriyle de bir kimse tanıklık yapmaktan çekinebilir. Tanıklıktan çekinen kimse, çekinme sebebini ve bu sebebi haklı gösterecek delilini, dinleneceği günden önce yazılı veya davet edildiği duruşmada sözlü olarak bildirmek zorundadır. Çekinme sebeplerini ve bunun

dayanaklarını önceden bildirmiş olan tanık belli günde mahkemeye gelmek zorunda değildir. Mahkeme, duruşmada bulunan tarafları dinledikten sonra tanıklıktan çekinmenin haklı olup olmadığına karar verir.

Tanıklar davaya bakan mahkemede dinlenir. Mahkeme, gerçeğin ortaya çıkması için gerekliyse, tanığın olayın gerçekleştiği veya şeyin bulunduğu yerde dinlenilmesine karar verebilir. Mahkeme, hasta veya özürlü olmasından dolayı gelemeyen tanığı bulunduğu yerde dinler. Mahkemenin yargı çevresi dışında bulunan tanığın, bulunduğu yer mahkemesi tarafından dinlenmesine karar verilebilir. İstinabe yolu ile dinlenilmesine karar verilen tanığın, nerede, hangi gün ve saatte dinleneceği hususu, talepleri hâlinde taraflara tebliğ edilir. Bu durumda, tanığın, hangi hususlardan dolayı dinleneceğini hâkim belirler. Tanık dinlenmeden önce hakkında tanıklık yapacağı olayla ilgili olarak, hâkim tarafından kendisine bilgi verilir ve tanıklık edeceği konulara ilişkin bildiklerini söylemesi istenir. Tanıklar, hâkim tarafından ayrı ayrı dinlenir ve biri dinlenirken henüz dinlenmemiş olanlar salonda bulunamazlar. Tanıklar gerektiğinde yüzleştirilirler. Tanık, bildiğini sözlü olarak açıklar ve sözü kesilmeden dinlenir. Dinlenilme sırasında, tanık, yazılı notlar kullanamaz. Şu kadar ki, tanık tarihleri ve rakamları tespit etmek veya bazı hususları açıklamak ya da hatırlayabilmek için yazılarına bakmak zorunda olduğunu hâkime söylese, hâkim derhâl yazılarına bakmasına veya belirleyeceği duruşmada yeniden dinlenmesine karar verebilir. Hâkim, tanık sözünü bitirdikten sonra, ifade ettiği hususların açıklanması veya tamamlanması amacıyla başka sorular da sorabilir. Toplu mahkemede başkan, hâkimlerden her birinin tanığa doğrudan doğruya soru sormasına izin verir. Tanığın sözleri tutanağa yazılarak önünde okunur ve tutanağın altı kendisine imza ettirilir. Tarafların, tanığın sözünü kesmeleri, söz veya hareketle onu övmeleri veya tahkir etmeleri yasaktır.

4. Bilirkişi

Bir davada çözümlü hukuk dışında, özel veya teknik bilgiyi gerektiren hâllerde görüşüne başvurulmuş o konudaki uzman kişiye bilirkişi, bu kimsenin hazırladığı rapora da bilirkişi raporu adı verilir. Bilirkişi, hem bir delil, hem de hâkimin yardımcısı niteliği taşır. Bilirkişi dava sebebini oluşturan vakıalar konusunda (tanık gibi) doğrudan bilgi sahibi değildir, hâkimin yaptığı şekilde bir inceleme faaliyeti yerine getirir. Hâkim inceleme çerçevesindeki kendi görevinin bir kısmını bilirkişiye tevdi eder. Bilirkişi delili takdiri delildir, hâkim serbestçe değerlendirir. Ayrıca taraflar öne sürmese dahi resen başvurabilir. Bilirkişinin yürüttüğü faaliyet hâkime yaklaştığı için, bunların seçilmesi, görevi ve sorumluluğu gibi konularda kanunda çok ayrıntılı şekilde düzenleme yapılmıştır. Hukuk bilgisi konusunda

bilirkişiyeye başvurulamaz, hâkim bu konuda bilgi sahibi olmak ve kendisi değerlendirme yapmak zorundadır.

Mahkeme, bilirkişi olarak, yalnızca bir kişiyi görevlendirebilir. Ancak, gerekçesi açıkça gösterilmek suretiyle, tek sayıda, birden fazla kişiden oluşacak bir kurulun bilirkişi olarak görevlendirilmesi de mümkündür. Bilirkişiler, bölge adliye mahkemelerinin yargı çevreleri esas alınmak suretiyle bilirkişilik bölge kurulu tarafından hazırlanan listede yer alan kişiler arasından seçilir. Ancak kendi bölge listesinde ilgili uzmanlık alanında bilirkişi olmasına rağmen diğer bir bölgedeki bilirkişinin, görevlendirme yapılan yere daha yakın bir mesafede bulunması durumunda, bu listeden de görevlendirme yapılabilir. Bölge kurulunun hazırladığı listede bilgisine başvurulacak uzmanlık dalında bilirkişi bulunmaması hâlinde, diğer bölge kurullarının listelerinden; burada da bulunmaması hâlinde, Bilirkişilik Kanununun 10 uncu maddesinin (ç), (d) ve (e) bentleri hariç birinci fıkrasında yer alan şartları da taşımak kaydıyla listelerin dışından bilirkişi görevlendirilebilir. Listelerin dışından görevlendirilen bilirkişiler, bölge kuruluna bildirilir. Kanunların görüş bildirmekle yükümlü kıldığı kişi ve kuruluşlara görevlendirildikleri konularda bilirkişi olarak öncelikle başvurulur. Ancak, kamu görevlilerine, bağlı buldukları kurumlarla ilgili dava ve işlerde, bilirkişi olarak görev verilemez.

Hâkimler hakkındaki yasaklılık ve ret sebepleriyle ilgili kurallar, bilirkişiler bakımından da uygulanır. Ancak, bilirkişinin, aynı dava veya işte daha önceden tanık olarak dinlenmiş bulunması, bir ret sebebi teşkil etmez. Bilirkişi raporunun hazırlanması için verilecek süre üç ayı geçemez. Bilirkişinin talebi üzerine, kendisini görevlendiren mahkeme gerekçesini göstererek, süreyi üç ayı geçmemek üzere uzatabilir. Bilirkişi, mahkemece kendisine tevdi olunan görevi bizzat yerine getirmekle yükümlü olup, görevinin icrasını kısmen yahut tamamen başka bir kimseye bırakamaz. Bilirkişi, görevi sebebiyle yahut görevini yerine getirirken öğrendiği sırları saklamak, kendisi ve başkaları yararına kullanmaktan kaçınmakla yükümlüdür.

Bilirkişi, raporunu, varsa kendisine incelenmek üzere teslim edilen şeylerle birlikte bir dizi pusulasına bağlı olarak mahkemeye verir; verildiği tarih rapora yazılır ve duruşma gününden önce birer örneği taraflara tebliğ edilir. Taraflar, bilirkişi raporunun, kendilerine tebliği tarihinden itibaren iki hafta içinde, raporda eksik gördükleri hususların, bilirkişiyeye tamamlattırılmasını; belirsizlik gösteren hususlar hakkında ise bilirkişinin açıklama yapmasının sağlanmasını veya yeni bilirkişi atanmasını mahkemeden talep edebilirler. Mahkeme, bilirkişi raporundaki eksiklik yahut belirsizliğin tamamlanması veya açıklığa

kavuşturulmasını sağlamak için, bilirkişiden, yeni sorular düzenlemek suretiyle ek rapor alabileceği gibi, tayin edeceği duruşmada, sözlü olarak açıklamalarda bulunmasını da kendiliğinden isteyebilir. Mahkeme, gerçeğin ortaya çıkması için gerekli görürse, yeni görevlendireceği bilirkişi aracılığıyla, tekrar inceleme de yaptırabilir. Bilirkişi, Türk Ceza Kanunu anlamında kamu görevlisidir. Bilirkişinin kasten veya ağır ihmal suretiyle düzenlemiş olduğu gerçeğe aykırı raporun, mahkemece hükme esas alınması sebebiyle zarar görmüş olanlar, bu zararın tazmini için Devlete karşı tazminat davası açabilirler. Devlet, ödediği tazminat için sorumlu bilirkişiye rücu eder.

5. Keşif

Hâkimin uyuşmazlık konusu şeyi bizzat inceleyerek onun hakkında bütün duyu organlarıyla bilgi edinmesine keşif adı verilir. Hâkim, uyuşmazlık konusu hakkında bizzat duyu organları yardımıyla bulunduğu yerde veya mahkemede inceleme yaparak bilgi sahibi olmak amacıyla keşif yapılmasına karar verebilir. Hâkim gerektiğinde bilirkişi yardımına başvurur. Keşif kararı, mahkemece, sözlü yargılamaya kadar taraflardan birinin talebi üzerine veya resen alınır. Keşif, davaya bakan mahkemece icra edilir. Keşif konusu, mahkemenin yargı çevresi dışında ise inceleme istinabe suretiyle yapılır. Keşif konusu, büyükşehir belediye sınırları içerisinde ise inceleme, davaya bakan mahkeme tarafından da yerine getirilebilir. Taraflar ve üçüncü kişiler keşif kararının gereğine uymak ve engelleyici tutum ve davranışlardan kaçınmak zorundadırlar. Keşif hem taşınırlar hem de taşınmazlar için olabilir. Ayrıca kişi üzerindeki inceleme de bu bağlamda değerlendirilmiştir. Uyuşmazlığın çözümü bakımından zorunlu ve bilimsel verilere uygun olmak, ayrıca sağlık yönünden bir tehlike oluşturmamak şartıyla, herkes, soybağının tespiti amacıyla vücudundan kan veya doku alınmasına katlanmak zorundadır. Haklı bir sebep olmaksızın bu zorunluluğa uyulmaması hâlinde, hâkim incelemenin zor kullanılarak yapılmasına karar verir. Üçüncü kişi tanıklıktan çekinme hakkı bulunduğunu ileri sürerek bu yükümlülükten kaçınamaz.

Keşif takdiri delildir, hâkim serbestçe değerlendirir. Ayrıca taraflar istememiş olsa bile hâkim keşif yapılmasına karar verebilir.

6. Uzman görüşü

Taraflar, dava konusu olayla ilgili olarak, uzmanından bilimsel mütalaa alabilirler. Sadece bu nedenle ayrıca süre istenemez. Hâkim, talep üzerine veya resen, kendisinden rapor alınan uzman kişinin davet edilerek dinlenilmesine karar verebilir. Uzman kişinin çağrıldığı duruşmada hâkim ve taraflar gerekli soruları sorabilir. Uzman kişi çağrıldığı duruşmaya

geçerli bir özrü olmadan gelmezse, hazırlamış olduğu rapor mahkemece değerlendirmeye tabi tutulmaz.

Uzman görüşü deliller arasında düzenlenmekle birlikte, teknik anlamda bir delil değildir. Hâkimi ikna faaliyetinde bir araç olarak kullanılırlar ancak bunların tek başlarına bir vakianın olup olmadığı konusunda ispat ölçüsünü gerçekleştirme mümkün değildir, mutlaka başka deliller ile desteklenmelidir. Uzman görüşü ile, eskiden uygulamada olan fakat hukuki bir dayanağı olmayan mütalaa kurumu kanuni bir düzenlemeye kavuşmuştur. Uzman görüşüne, hukuki konularda da başvurulması mümkündür.

VII. KARAR, HÜKÜM VE HÜKÜM YERİNE GEÇEN USUL İŞLEMLERİ

A. (Yargısal) Karar

Yargısal karar, Yargı organının uyuşmazlık hakkında bir karar verilmek amacıyla, hukuki gerekçeye dayandırılmış irade açıklamasını ifade eder. Karar, yargılamayı ilerletmek (ara karar), geçici hukuki koruma sağlamak (örn: ihtiyati tedbir kararı), uyuşmazlığı çözmek (hüküm) veya sadece yargılamayı sona erdirmek (usule ilişkin nihai karar) iradesiyle verilebilir.

Verilmiş olan karar ile mahkeme davadan elini çekmiyorsa bir ara karar, elini çekiyorsa bir nihai karar söz konusudur. Nihai karar uyuşmazlığı esastan çözüyorsa buna da hüküm adı verilir. Ara karar ve nihai kararlara bağlanan sonuçlardan en önemlisi, kanun yoluna, ara kararlara karşı tek başına gidilememesi, nihai kararlara karşı ise (kural olarak) gidilebilmesidir.

1. Ara Kararlar:

Ara kararlar yargılamayı sona erdirmeyip, onun devamını sağlayan kararlardır.

Görevsizlik itirazının reddi, sunulan bir dilekçenin kabul edilmemesi, süre verilmesi, Yargıtay'ın bozma kararına uyulması, yargılamanın yenilenmesi isteğinin kabulü, ara kararlara örnek olarak gösterilebilir. Mahkeme kural olarak ara kararlarından dönebilir. Bunun tek istisnası usuli müktesep (kazanılmış) haktır. Örneğin bozma kararına uyma kararı veren mahkeme, bu kararını değiştirip direnme kararı veremez, zira bir usuli müktesep hak oluşmuştur. Ara kararlar tek başına kanun yoluna götürülemez, sadece asıl nihai kararla birlikte bunların hukuka aykırı olduğu iddia edilebilir.

2. Nihai Kararlar:

Yargılamaya son veren, hâkimin davadan elini çekmesine sebep olan kararlardır.

Hâkim verdiği nihai karardan dönüp, onu değiştiremez, zira artık elini çekmiştir. Kural olarak tek başlarına kanun yoluna götürülebilirler.

a) Usule İlişkin Nihai Kararlar

Usule ilişkin nihai kararlar da yargılamayı sona erdirir, fakat hükümden farklı olarak uyuşmazlığı sona erdirmezler. Dava şartlarının eksik olması sebebiyle verilen kararlar (örn: görevsizlik), davacının (davalının rızası ile) davasını geri alması halinde verilen kararlar, ilk itirazların kabulü yönünde verilen kararlar (örn: tahkim itirazının kabulü) usule ilişkin nihai kararlardır. Hükme ilişkin hususlar, niteliğine aykırı düşmedikçe, usule ilişkin nihai kararlar hakkında da uygulanır. Hâkim davadan elini çektiği için kural olarak tek başlarına kanun yoluna götürülebilirler.

b) Davanın Konusuz Kalması Halinde Verilen Nihai Kararlar

Dava devam ederken, dava konusu her hangi bir sebeple ortadan kalkarsa, mahkeme bu yönde bir karar verip davadan elini çeker. Örneğin bir alacak davasında borç ödenirse veya davanın açılması ile malvarlığı hakkına dönüşmeyen bir şahsi hak söz konusu ise ve taraflardan birisi ölürse dava konusuz kalır. Davanın konusuz kalması halinde mahkeme esas hakkında karar verilmesine yer olmadığına karar verir. Sulhte de taraflar isterse mahkeme bu şekilde karar verir (m. 315). Bu şekilde verilen kararlarda da mahkeme davadan elini çektiği için yargılama giderlerine hükmedilmelidir.

c) Hüküm

ca. Genel Olarak

Davayı esastan çözümleyen, uyuşmazlığı sona erdiren nihai kararlar hükümdür.

Hüküm, davanın açıldığı an esas alınarak verilir. Davanın açılmasından sonra doğan haklar için ayrı dava açılması gerekir.

Hükümler, eda hükümleri (eda davalarının kabulü halinde verilen hükümler), tespit hükümleri (tespit davalarının kabulü ile eda davalarının, tespit davalarının veya inşai davaların reddi halinde verilen hükümler) ve inşai hükümler (inşai davaların kabulü halinde verilen hükümler olmak üzere üçe ayrılırlar.

Mahkeme, usule veya esasa ilişkin bir nihai kararla davayı sona erdirir. Yargılama sonunda uyuşmazlığın esası hakkında verilen nihai karar, hükümdür. Hüküm, yargılamanın sona erdiği duruşmada verilir ve tefhim olunur. Hükümün tefhimi, her hâlde hüküm sonucunun duruşma tutanağına geçirilerek okunması suretiyle olur. Zorunlu nedenlerle sadece hüküm

sonucunun tefhim edildiği hâllerde (buna kısa karar da denilmektedir), gerekçeli kararın tefhim tarihinden başlayarak bir ay içinde yazılması gerekir. Hükümün tefhimini, duruşmada bulunanlar ayakta dinler. Hükme ilişkin hususlar, niteliğine aykırı düşmedikçe, usule ilişkin nihai kararlar hakkında da uygulanır.

Hüküm “Türk Milleti Adına” verilir ve bu ibareden sonra şu hususları kapsar: Hükümü veren mahkeme ile hâkim veya hâkimlerin ve zabıt kâtibinin ad ve soyadları ile sicil numaraları, mahkeme çeşitli sıfatlarla görev yapıyorsa hükümün hangi sıfatla verildiği, Tarafların ve davaya katılanların kimlikleri ile Türkiye Cumhuriyeti kimlik numarası, varsa kanuni temsilci ve vekillerinin ad ve soyadları ile adresleri, Tarafların iddia ve savunmalarının özetini, anlaştıkları ve anlaşamadıkları hususları, çekişmeli vakıalar hakkında toplanan delilleri, delillerin tartışılması ve değerlendirilmesini, sabit görülen vakıalarla bunlardan çıkarılan sonuç ve hukuki sebepleri, Hüküm sonucu, yargılama giderleri ile taraflardan alınan avansın harcanmayan kısmının iadesi, varsa kanun yolları ve süresi, Hükümün verildiği tarih ve hâkim veya hâkimlerin ve zabıt kâtibinin imzaları, Gerekçeli kararın yazıldığı tarih. Hükümün sonuç kısmında, gerekçeye ait herhangi bir söz tekrar edilmeksizin, taleplerden her biri hakkında verilen hükümlerle, taraflara yüklenen borç ve tanınan hakların, sıra numarası altında; açık, şüphe ve tereddüt uyandırmayacak şekilde gösterilmesi gereklidir.

Hükme katılan hâkimlerle zabıt kâtibinin imzalarını ve mahkeme mührünü taşıyan hüküm arşivde korunur. Hüküm yazılıp imza edildikten ve mahkeme mührü ile mühürlendikten sonra, nüshaları yazı işleri müdürü tarafından taraflardan her birine makbuz karşılığında verilir ve bir nüshası da gecikmeksizin diğer tarafa tebliğ edilir. Hükümün bir nüshası da dosyasında saklanır. Taraflardan her birine verilen hüküm nüshası ilamdır. Tarafların elinde bulunan hüküm nüshalarının farklı olması hâlinde karar kartonundaki esas alınır. Taraflar, harcının ödenmiş olup olmamasına bakılmaksızın ilamı her zaman alabilirler. Bakiye karar ve ilam harcının ödenmemiş olması, hükümün tebliğe çıkarılmasına, takibe konmasına ve kanun yollarına başvurulmasına engel teşkil etmez. Hükümün kesinleştiği, ilamın altına veya arkasına yazılıp, tarih ve mahkeme mührü konmak ve başkan veya hâkim tarafından imzalanmak suretiyle belirtilir. Taraflardan her birine verilen hüküm suretine ilam adı verilir, hüküm kavramı sadece mahkeme arşivinde saklanan asıl nüsha için kullanılır.

cb. Hükümün verilmesinin Doğurduğu (ve Doğurmadığı) Sonuçlar:

- Hâkim verdiği hükümlerle bağlıdır, hükümün yanlış olduğunu fark etse bile değiştiremez, ancak kanun yollarında bozulması halinde tekrar el atabilir.

- Kural olarak hükümlere (ve diğer nihai kararlara) karşı kanun yoluna başvurulabilir.
- Bir ilamın (eda hükmünün) icraya konulabilmesi için kural olarak kesinleşmesi şart değildir, bazı istisnai hallerde ise kesinleşmeden icra edilebilir. İnşai hükümler ise kesinleştikten sonra sonuç doğururlar.
- Daha kısa zamanaşımına tabi bir borç bir hüküm ile tespit edilince, on yıllık yeni zamanaşımı söz konusu olur.
- Verilmiş olan ihtiyati tedbirler, aksine karar verilmemiş ise hükmün verilmesi ile ortadan kalkmaz, hüküm kesinleşinceye kadar etkilerini sürdürürler.

cc. Hükümün Tashihi ve Tavzihi

Tashih: Hükümdeki yazı ve hesap hataları ile diğer benzeri açık hatalar, mahkemece resen veya taraflardan birinin talebi üzerine düzeltilebilir. Hüküm tebliğ edilmişse hâkim, tarafları dinlemeden hatayı düzeltemez. Davet üzerine taraflar gelmezse, dosya üzerinde inceleme yapılarak karar verilebilir. Tashih kararı verildiği takdirde, düzeltilen hususlarla ilgili karar, mahkemede bulunan nüshalar ile verilmiş olan suretlerin altına veya bunlara eklenecek ayrı bir kâğıda yazılır, imzalanır ve mühürlenir.

Tavzih: Hüküm yeterince açık değilse veya icrasında tereddüt uyandırıyor yahut birbirine aykırı fıkralar içeriyorsa, icrası tamamlanıncaya kadar taraflardan her biri hükmün açıklanmasını veya tereddüt ya da aykırılığın giderilmesini isteyebilir. Hüküm fıkrasında taraflara tanınan haklar ve yüklenen borçlar, tavzih yolu ile sınırlandırılmaz, genişletilemez ve değiştirilemez.

cd. Şekli Anlamda Kesin Hüküm

Kesin hüküm kavramı şekli anlamda kesin hüküm ve maddi anlamda kesin hüküm olmak üzere ikiye ayrılır. Bu iki kavram birbirlerinden çok farklı anlamlar ifade ederler. Tüm nihai kararlar şekli anlamda kesin hüküm oluşturabildiği halde, maddi anlamda kesin hüküm sadece hükümler (esas hakkındaki nihai kararlar) için söz konusu olabilir. Şekli anlamda kesin hüküm, adli bir gerçekliği ifade eder. Mahkemenin verdiği nihai karara karşı artık başka bir yola gidilememesi, onun olduğu şekilde kabul edilmesi ve uyulması gerektiği varsayımını ifade eder. Bazı kararlar verildikleri anda kesindirler, ancak istisnalar bir yana kural olarak nihai kararlar kanun yollarından geçtikten, bu yollara başvuru süreleri sona erdikten veya bu yollardan feragat edilmesinden sonra şekli anlamda kesinleşirler. İcra edilebilirlik için kural

olarak şekli anlamda kesinleşme gerekmez, inşai hükümler ise şekli anlamda kesinleştikten sonra hüküm doğururlar. Şekli anlamda kesinlik sadece eski hale getirme talebinin kabulü ile ortadan kalkabilir.

ce. Maddi Anlamda Kesin Hüküm

Maddi anlamda kesin hüküm, şekli anlamda kesinleşmiş olan hükme bağlanan gerçeklik vasfıdır. Bu gerçeklik vasfındandır ki, uyuşmazlık artık sona erdiği için bir daha aynı dava yargının önüne getirilemez. Maddi anlamda kesin hüküm ile mahkeme kararlarına güvenilmesi ve uyulmasının sağlanması, uyuşmazlığın ilelebet sona ermesinin sağlanması ve mahkemelerce aynı konuda çelişik kararlar verilerek uyuşmazlığın içinden çıkılmaz bir hal almasının önüne geçilmesi amaçlanır. Çekişmesiz yargıda verilen kararlar şekli anlamda kesinliğe müsait olmakla birlikte, maddi anlamda kesinliğe müsait değildirler. İcra Mahkemesinin takip hukuka ilişkin kararları sadece takip açısından kesin hüküm oluşturur, mahkemede dava açılmasına engel olmaz.

Maddi anlamda kesin hükmün etkisini doğurabilmesi, yani başka bir davanın açılmasına engel olabilmesi için üç şartın bir arada gerçekleşmiş olması gerekir:

1. Dava Konularının Aynı Olması: Dava konusu yapılmış hakkın, örneğin alacağın veya teslimi istenen malın aynı olması gerekir. İlk davada malın aynen teslimi, ikinci davada ise bedelinin ödenmesi istenmişse, dava konuları yine aynıdır. Maddi tazminat ve manevi tazminat ise farklı olarak değerlendirilmelidir.

2. Dava Sebeplerinin Aynı Olması: Dava sebeplerinden kasıt hukuki sebepler değil, maddi sebeplerdir (vakıalar). Bu durum özellikle ilk dava tarihinden sonra doğan olaylarda görülür. Örneğin şiddetli geçimsizlik sebebiyle mahkeme boşanma davasını reddetmişse, daha sonra doğan vakıalar sebebiyle yeniden şiddetli geçimsizlik sebebiyle boşanma davası açılabilir. Dava sebepleri aynı değildir.

3. Tarafların Aynı Olması: Tarafların aynı olduğundan kasıt sıfatları değildir, taraf olmaları yeterlidir. İlk davanın davalısı bir dava açmak isterse, yine kesin hüküm söz konusu olacaktır. Tarafların külli halefleri de kesin hükme dâhildir. Cüzi halefler de kural olarak kesin hükümden etkilenirler. Ancak dava açılmadan dava konusu devredilmiş, buna rağmen dava devredence veya devredene karşı görülmüş ise, hüküm devralanı bağlamaz. Feri müdahil ve müteselsil borçlular da kesin hükmün etkisi dışında kalırlar, zira bunlar taraf kavramına dâhil değildirler.

Kesin hükmün bir olumlu, bir de olumsuz etkisi vardır. Olumlu etki, herkesin bu hükme

uymasının zorunlu olmasını ifade eder, zira maddi anlamda kesin hüküm bir gerçeklik varsayımı içerir. Olumsuz etki ise aynı davanın bir daha açılmayacak olmasıdır. Maddi anlamda kesin hüküm olmaması bir dava şartıdır. Mahkeme resen gözeteceği gibi, taraflar da kesin hüküm itirazında bulunabilirler.

Kesin hüküm ayrıca kesin delil teşkil eder. Aynı taraflar arasında açılan bir dava aynı dava sebeplerine dayanıyor fakat konusu farklıysa ilk davada tespit edilen vakıalar, ikinci davada kesin hüküm oluşturur. Bunun en yaygın örneği kısmi dava – ek dava ilişkisidir. Kısmi davada mahkemenin yaptığı vakıa tespitleri, kısmi davada kesinlik arz eder. Tespit davasından sonra açılacak eda davasında da aynı şey söz konusu olur.

Maddi anlamda kesin hükmün etkisi, inşai tesirden farklıdır, maddi anlamda kesin hüküm sadece taraflar için geçerli olduğu halde, inşai tesir herkes için geçerlidir.

B. Hüküm Yerine Geçen Taraf İşlemleri (Davaya Son Veren Taraf İşlemleri)

Dava açıldıktan sonra, mahkemenin kararının beklenmesi kural olarak zorunlu değildir. Taraflar, maddi hukuktaki egemenliklerinin usul hukukundaki yansıması olan tasarruf ilkesi çerçevesinde uyuşmazlığı ve buna bağlı olarak davayı sona erdirebilirler. Bu işlemler ile dava kendiliğinden sona erer ve bu işlemler maddi anlamda kesin hüküm oluşturur. Bu işlemler davacının yapabileceği feragat, davalının yapabileceği kabul ve davacı ile davalının birlikte yapabilecekleri sulh işlemleridir. Bu işlemler her ne kadar usul işlemi olsa da, sonuçlarını hem usul hukukunda, hem de maddi hukukta doğururlar.

1. Davadan Feragat

Feragat, davacının, talep sonucundan kısmen veya tamamen vazgeçmesidir. Feragat tek taraflı bir usul işlemidir, karşı tarafın veya mahkemenin iznine ihtiyaç yoktur. Geri almadan farklı olarak dava konusu haktan da vazgeçilmektedir. Bu sebeple izne bağlı değildir. Hüküm kesinleşinceye kadar her zaman yapılabilir. Dava açılmadan önce feragat mümkün değildir. Feragat açık şekilde olmalıdır, zımnem feragat söz konusu olamaz. Bazı istisnai hallerde (örn: izalei şüyu – ortaklığın giderilmesi davasında) feragat yapılamaz, davalı devam edilmesini isteyebilir.

Feragat dilekçeyle veya yargılama sırasında sözlü olarak yapılır. Kısmen feragatte, feragat edilen kısmın, dilekçede yahut tutanakta açıkça gösterilmesi gerekir. Feragat kayıtsız ve şartsız olmalıdır. İrade bozukluğu hâllerinde, feragatin iptali (ayrı bir dava ile) istenebilir. Feragatten dönmek mümkün değildir. Feragat için vekile özel yetki verilmiş olması gerekir.

2. Davayı Kabul

Kabul, davacının talep sonucuna, davalının kısmen veya tamamen muvafakat etmesidir. Kabul, ancak tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edebilecekleri davalarda hüküm doğurur. Kabul tek taraflı bir usul işlemidir, karşı tarafın veya mahkemenin iznine ihtiyaç yoktur. Hüküm kesinleşinceye kadar her zaman yapılabilir. Kabul açık şekilde olmalıdır, zımnen kabul söz konusu olamaz.

Kabul dilekçeyle veya yargılama sırasında sözlü olarak yapılır. Kısmen kabulde, kabul edilen kısmın, dilekçede yahut tutanakta açıkça gösterilmesi gerekir. Kabul kayıtsız ve şartsız olmalıdır. İrade bozukluğu hâllerinde, kabulün iptali (ayrı bir dava ile) istenebilir. Kabulden dönmek mümkün değildir. Kabul için vekile özel yetki verilmiş olması gerekir.

3. Sulh

Sulh, görülmekte olan bir davada, tarafların aralarındaki uyuşmazlığı kısmen veya tamamen sona erdirmek amacıyla, mahkeme huzurunda yapmış oldukları bir sözleşmedir. Sulh, ancak tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edebilecekleri uyuşmazlıkları konu alan davalarda yapılabilir. Dava konusunun dışında kalan hususlar da sulhun kapsamına dâhil edilebilir. Sulh, şarta bağlı olarak da yapılabilir. Sulh, hüküm kesinleşinceye kadar her zaman yapılabilir. Sulh, ilgili bulunduğu davayı sona erdirir ve kesin hüküm gibi hukuki sonuç doğurur. Mahkeme, taraflar sulhe göre karar verilmesini isterlerse, sulh sözleşmesine göre; sulhe göre karar verilmesini istemezlerse, karar verilmesine yer olmadığına dair bir karar verir. İrade bozukluğu ya da aşırı yararlanma hâllerinde sulhun iptali istenebilir.

VIII. BASİT YARGILAMA USULÜ

Medeni yargıda iki adet yargılama usulü bulunmaktadır. Bunlar asıl olan Yazılı Yargılama Usulü ve istisnai olan Basit Yargılama Usulüdür. Basit Yargılama Usulü davaların daha hızlı bir şekilde sonuçlandırılması üzerine tasarlanmıştır. Basit yargılama usulüne tabi dava ve işler kanunda belirtilmiştir (HMK m. 316)

Dava açılması ve davaya cevap verilmesi dilekçe ile olur. Cevap süresi, dava dilekçesinin davalıya tebliğinden itibaren iki haftadır. Ancak mahkeme durum ve koşullara göre cevap dilekçesinin bu süre içinde hazırlanmasının çok zor yahut imkânsız olduğu durumlarda, yine bu süre zarfında mahkemeye başvuran davalıya, bir defaya mahsus ve iki haftayı geçmemek üzere ek bir süre verebilir. Ek cevap süresi talebi hakkında verilen karar taraflara derhâl bildirilir. Taraflar cevaba cevap ve ikinci cevap dilekçesi veremezler. Dava ve cevap dilekçeleri yönetmelikte belirlenecek formun doldurulması suretiyle de verilebilir.

Taraflar dilekçeleri ile birlikte, tüm delillerini açıkça ve hangi vakianın delili olduğunu da belirterek bildirmek; ellerinde bulunan delillerini dilekçelerine eklemek ve başka yerlerden getirilecek belge ve dosyalar için de bunların bulunabilmesini sağlayan bilgilere dilekçelerinde yer vermek zorundadır. İddianın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağı dava açılmasıyla; savunmanın genişletilmesi veya değiştirilmesi yasağı cevap dilekçesinin mahkemeye verilmesiyle başlar.

Mahkeme, mümkün olan hâllerde tarafları duruşmaya davet etmeden dosya üzerinden karar verir. Daha önce karar verilemeyen hâllerde mahkeme, ilk duruşmada dava şartları ve ilk itirazlarla hak düşürücü süre ve zamanaşımı hakkında tarafları dinler; daha sonra tarafların iddia ve savunmaları çerçevesinde, anlaştıkları ve anlaşamadıkları hususları tek tek tespit eder. Uyuşmazlık konularının tespitinden sonra hâkim, tarafları sulhe teşvik eder. Tarafların sulh olup olmadıkları, sulh olmadıkları takdirde anlaşamadıkları hususların nelerden ibaret olduğu tutanağa yazılır; tutanağın altı hazır bulunan taraflarca imzalanır. Tahkikat bu tutanak esas alınmak suretiyle yürütülür.

Mahkeme, tarafların dinlenmesi, delillerin incelenmesi ve tahkikat işlemlerinin yapılmasını yukarıdaki fıkrada belirtilen duruşma hariç, iki duruşmada tamamlar. Duruşmalar arasındaki süre bir aydan daha uzun olamaz. İşin niteliği gereği bilirkişi incelemesinin uzaması, istinabe yoluyla tahkikat işlemlerinin yürütülmesi gibi zorunlu hâllerde, hâkim gerekçesini belirterek bir aydan sonrası için de duruşma günü belirleyebilir ve ikiden fazla duruşma yapabilir. Basit yargılama usulüne tabi davalarda, işlem den kaldırılmasına karar verilmiş olan dosya, yenilenmesinden sonra takipsiz bırakılırsa, dava açılmamış sayılır.

IX. YARGILAMA HARÇ VE GİDERLERİ, ADLİ YARDIM

A. Yargılama Harçları

Davada kişilere özel hukuk alanındaki haklarına kavuşmaları için yardım edildiğinden, devletçe yapılan giderin bir kısmının karşılığı olarak mahkemelerin hizmetinden yararlananlardan makbuz karşılığı alınan paraya yargılama harçları adı verilir. Davalarda farklı harçlar söz konusudur. Duruşma harcı, taraflar veya vekiller tarafından ertelenmelerine sebebiyet verilen celselerden alınan harçlardır. Karar ve ilam harcı, davanın konusuna göre maktu veya nispi şekilde her bir davadan alınan harçlardır. Maktu harçlar dava açılırken peşin alınırken, nispi harç söz konusu ise bu harcın dörtte biri dava açılırken peşin alınır, geri kalan dava sonunda tahsil edilir. Dava reddedilirse karar ve ilam harcı maktu olarak alınır. Çeşitli kanunlarda düzenlenmiş olan bazı davalar ise harçtan muaftır.

B. Yargılama Giderleri

Yargılama giderleri, dava sırasında gerçekleştirilen faaliyetler sebebiyle ortaya çıkan giderlerdir. Bunlar tanık ücretleri, keşif ve tebligat masrafları gibi giderlerdir. Bunların kapsamı Kanunun 323. maddesinde sayılmıştır. Vekille takip edilen davalarda karşı tarafın vekâlet ücreti de yargılama giderlerindedir. HMK'na göre artık davacı davasını açarken avans tarifesinde belirlenecek olan avansı da yatırmak zorundadır. Bu avans yargılama giderleri için kullanılacaktır.

Taraflardan her biri ikamesini talep ettiği delil için mahkemece belirlenen avansı, verilen kesin süre içinde yatırmak zorundadır. Taraflar birlikte aynı delilin ikamesini talep etmişlerse, gereken gideri yarı yarıya avans olarak öderler. Taraflardan birisi avans yükümlülüğünü yerine getirmezse, diğer taraf bu avansı yatırabilir. Aksi hâlde talep olunan delilin ikamesinden vazgeçilmiş sayılır. Tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edemeyeceği dava ve işler hakkındaki hükümler saklıdır. Tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edemeyeceği dava ve işlerde, hâkim tarafından resen başvuru deliller için gereken giderlerin, bir haftalık süre içinde taraflardan birisi veya belirtilecek oranda her ikisi tarafından ödenmesine karar verilir. Belirlenen süre içinde bu işlemlere ait giderleri karşılayacak miktarda avans yatırılmazsa, ileride bu gideri ödemesi gereken taraftan alınmak üzere Hazineden ödenmesine hükmedilir.

Kanunda yazılı hâller dışında, yargılama giderlerinin, aleyhine hüküm verilen taraftan alınmasına karar verilir. Davada iki taraftan her biri kısmen haklı çıkarsa, mahkeme, yargılama giderlerini tarafların haklılık oranına göre paylaşır. Aleyhine hüküm verilenler birden fazla ise mahkeme yargılama giderlerini, bunlar arasında paylaşırabileceği gibi, müteselsilen sorumlu tutulmalarına da karar verebilir. Yargılama giderlerine, mahkemece resen hükmedilir. Yargılama gideri, tutarı, hangi tarafa ve hangi oranda yükletildiği ve dökümü hüküm altında gösterilir. Hükümden sonraki yargılama giderlerini hangi tarafın ödeyeceği, miktarı ve dökümü ile bu giderlerin hangi tarafa yükletileceği, mahkemece ilamın altına yazılır. Davanın konusuz kalması sebebiyle davanın esası hakkında bir karar verilmesine gerek bulunmayan hâllerde, hâkim, davanın açıldığı tarihteki tarafların haklılık durumuna göre yargılama giderlerini takdir ve hükmeder. Görevsizlik, yetkisizlik veya gönderme kararından sonra davaya bir başka mahkemede devam edilmesi hâlinde, yargılama giderlerine o mahkeme hükmeder. Görevsizlik, yetkisizlik veya gönderme kararından sonra davaya bir başka mahkemede devam edilmemiş ise talep üzerine davanın açıldığı mahkeme dosya üzerinden bu durumu tespit ile davacıyı yargılama giderlerini ödemeye mahkûm eder.

Davanın açılmamış sayılmasına karar verilen hâllerde yargılama giderleri davacıya yükletilir.

C. Adli Yardım

Adli yardım, Anayasa'da düzenlenmiş olan hak arama hürriyetinin bir parçasıdır. Kendisi ve ailesinin geçimini önemli ölçüde zor duruma düşürmeksizin, gereken yargılama veya takip giderlerini kısmen veya tamamen ödeme gücünden yoksun olan kimseler, iddia ve savunmalarında, geçici hukuki korunma taleplerinde ve icra takibinde, taleplerinin açıkça dayanaktan yoksun olmaması kaydıyla adli yardımdan yararlanabilirler. (m. 334) Kamuya yararlı dernek ve vakıflar, iddia ve savunmalarında haklı görüldükleri ve mali açıdan zor duruma düşmeden gerekli giderleri kısmen veya tamamen ödeyemeyecek durumda oldukları takdirde adli yardımdan yararlanabilirler. Adli yardımın kapsamına, yapılacak tüm yargılama ve takip giderlerinden geçici olarak muafiyet, yargılama ve takip giderleri için teminat göstermekten muafiyet, dava ve icra takibi sırasında yapılması gereken tüm giderlerin devlet tarafından avans olarak ödenmesi ve davanın avukat ile takibi gerekiyorsa, ücreti sonradan ödenmek üzere bir avukat temini girer. Mahkeme bunların tamamı veya bir kısmından yararlanmaya hükmedebilir.

Adli yardım, asıl talep veya işin karara bağlanacağı mahkemeden; icra ve iflas takiplerinde ise takibin yapılacağı yerdeki icra mahkemesinden istenir. Talepte bulunan kişi, iddiasının özeti ile birlikte, iddiasını dayandıracığı delilleri ve yargılama giderlerini karşılayabilecek durumda olmadığını gösteren mali durumuna ilişkin belgeleri mahkemeye sunmak zorundadır. Kanun yollarına başvuru sırasında adli yardım talebi bölge adliye mahkemesine veya Yargıtay'a yapılır. Adli yardım talebine ilişkin evrak, her türlü harç ve vergiden muafır. Dava açılırken adli yardım talebinde bulunulursa, mahkeme bir karar verinceye kadar yatırılması gereken harç ve avansların yatırılmasına gerek yoktur.

Mahkeme, adli yardım talebi hakkında duruşma yapmaksızın karar verebilir. Ancak, talep hâlinde inceleme duruşmalı olarak yapılır. Adli yardım taleplerinin reddine ilişkin mahkeme kararlarında sunulan bilgi ve belgelerin kabul edilmeme sebebi açıkça belirtilir. Adli yardım talebinin reddine ilişkin kararlara karşı, tebliğinden itibaren bir hafta içinde kararı veren mahkemeye dilekçe vermek suretiyle itiraz edilebilir. Kararına itiraz edilen mahkeme, itirazı incelemesi için dosyayı o yerde adli yardım talebi yapılan hukuk mahkemesinin birden fazla dairesinin bulunması hâlinde, numara olarak kendisini izleyen daireye, son numaralı daire için birinci daireye, o yerde adli yardım talebi yapılan hukuk mahkemesinin tek dairesi bulunması hâlinde ise aynı işlere bakmakla görevli en yakın mahkemeye gönderir. İtiraz incelemesi neticesinde verilen karar kesindir. Adli yardım talebi reddedilirse, ödeme gücünde

sonradan gerçekleşen ciddi bir azalmaya dayanılarak tekrar talepte bulunulabilir (m. 337)

Adli yardımdan yararlanan kişinin mali durumu hakkında kasten veya ağır kusuru sonucu yanlış bilgi verdiği ortaya çıkar veya sonradan mali durumunun yeteri derecede iyileştiği anlaşılırsa adli yardım kararı kaldırılır. Adli yardım kararından dolayı ertelenen tüm yargılama giderleri ile Devletçe ödenen avanslar dava veya takip sonunda haksız çıkan kişiden tahsil olunur. Adli yardımdan yararlanan kişinin haksız çıkması hâlinde, uygun görülürse yargılama giderlerinin en çok bir yıl içinde aylık eşit taksitler hâlinde ödenmesine karar verilebilir. Adli yardım kararından dolayı Devletçe ödenen veya muaf tutulan yargılama giderlerinin tahsilinin, adli yardımdan yararlananın mağduriyetine neden olacağı mahkemece açıkça anlaşılırsa, mahkeme, hükümde tamamen veya kısmen ödemediği muaf tutulmasına karar verebilir (m. 339).

X. GEÇİCİ HUKUKİ HİMAYE TEDBİRLERİ

A. Genel Olarak

Mahkemedi dava açarak bir korunma talep eden kimselerin haklarına ulaşmaları, dava açılmadan önce veya dava sürecinde tehlikeye girebilir. Bu sebeple mahkemeler bazı durumlarda uyuşmazlığın çözülmesinden önce (dava açılmadan veya dava devam ederken) geçici koruma sağlayabilirler. Mahkemenin verdiği hüküm kesin koruma sağlarken, bu tedbirler geçici koruma sağlarlar. Kanunda ihtiyati tedbir ve delil tespiti ayrıntılı olarak düzenlenmiş, ayrıca Mahkemece, gerekli hâllerde, mal veya haklarla ilgili defter tutulmasına ya da mühürleme işleminin yapılmasına karar verilebilir şeklinde bir düzenleme yer almıştır. Ancak hiç kuşkusuz geçici hukuki himaye tedbirleri bunlarla sınırlı değildir. İİK'ndaki ihtiyati haciz gibi tedbirler, yer aldıkları kanunca düzenlenmiştir.

B. İhtiyati Tedbir

1. Genel Olarak

Kanuna göre, mevcut durumda meydana gelebilecek bir değişme nedeniyle hakkın elde edilmesinin önemli ölçüde zorlaşacağından ya da tamamen imkânsız hâle geleceğinden veya gecikme sebebiyle bir sakıncanın yahut ciddi bir zararın doğacağından endişe edilmesi hâllerinde, uyuşmazlık konusu hakkında ihtiyati tedbir kararı verilebilir. Çekişmesiz yargıda da tedbir konulması mümkündür. İhtiyati tedbir, dava açılmadan önce, esas hakkında görevli ve yetkili olan mahkemedi; dava açıldıktan sonra ise ancak asıl davanın görüldüğü mahkemedi talep edilir. Talep edenin haklarının derhâl korunmasında zorunluluk bulunan hâllerde, hâkim karşı tarafı dinlemeden de tedbire karar verebilir. Tedbir talep eden taraf,

dilekçesinde dayandığı ihtiyati tedbir sebebini ve türünü açıkça belirtmek ve davanın esası yönünden kendisinin haklılığını yaklaşık olarak ispat etmek zorundadır.

Mahkeme, tedbire konu olan mal veya hakkın muhafaza altına alınması veya bir yediemine tevdi ya da bir şeyin yapılması veya yapılmaması gibi, sakıncayı ortadan kaldıracak veya zararı engelleyecek her türlü tedbire karar verebilir. İhtiyati tedbir kararında yer alması gereken hususlar 391. maddenin ikinci fıkrasında sayılmıştır. Burada en önemli olan husus, tereddüde yer vermeyecek şekilde, neyin üzerinde ve ne tür bir tedbire karar verildiğidir, zira tedbir buna göre uygulanacaktır. İhtiyati tedbir talep eden, haksız çıktığı takdirde karşı tarafın ve üçüncü kişilerin bu yüzden uğrayacakları muhtemel zararlara karşılık teminat göstermek zorundadır. Talep, resmî belgeye, başkaca kesin bir delile dayanıyor yahut durum ve koşullar gerektiriyorsa, mahkeme gerekçesini açıkça belirtmek şartıyla teminat alınmamasına da karar verebilir. Adli yardımdan yararlanan kimsenin teminat göstermesi gerekmez.

2. İhtiyati Tedbirin Uygulanması

İhtiyati tedbir kararının uygulanması, verildiği tarihten itibaren bir hafta içinde talep edilmek zorundadır. Aksi hâlde, kanuni süre içinde dava açılmış olsa dahi, tedbir kararı kendiliğinden kalkar. Tedbir kararının uygulanması, kararı veren mahkemenin yargı çevresinde bulunan veya tedbir konusu mal ya da hakkın bulunduğu yer icra dairesinden talep edilir. Mahkeme, kararında belirtmek suretiyle, tedbirin uygulanmasında, yazı işleri müdürünü de görevlendirebilir. İhtiyati tedbir kararının uygulanması için, gerekirse zor kullanılabilir. Zor kullanmak hususunda, bütün kolluk kuvvetleri ve köylerde muhtarlar, uygulamayı gerçekleştirecek memurun yazılı başvurusu üzerine, kendisine yardım etmek ve emirlerine uymakla yükümlüdürler. İhtiyati tedbiri uygulayan memur, bir tutanak düzenler. Bu tutanakta, tedbir konusu ve bulunduğu yer gösterilir; tedbir konusu ile ilgili her türlü iddia bu tutanağa geçirilir. Tedbiri uygulayan memur, bu tutanağın bir örneğini tedbir sırasında hazır bulunmayan taraflara ve duruma göre üçüncü kişiye tebliğ eder. İhtiyati tedbir kararları hakkında kanun yoluna başvurulması hâlinde, tedbire ilişkin dosya ve delillerin sadece örnekleri ilgili mahkemeye gönderilir. Aleyhine ihtiyati tedbir kararı verilen veya hakkında bu tedbir kararı uygulanan kişi, mahkemece kabul edilecek teminatı gösterirse, mahkeme, duruma göre tedbirin değiştirilmesine veya kaldırılmasına karar verebilir.

İhtiyati tedbir kararı dava açılmasından önce verilmişse, tedbir talep eden, bu kararın uygulanmasını talep ettiği tarihten itibaren iki hafta içinde esas hakkındaki davasını açmak ve dava açtığına ilişkin evrakı, kararı uygulayan memura ibrazla dosyaya koydurmak ve

karşılığında bir belge almak zorundadır. Aksi hâlde tedbir kendiliğinden kalkar. İhtiyati tedbir kararının etkisi, aksi belirtilmediği takdirde, nihai kararın kesinleşmesine kadar devam eder. Tedbir kalkmış veya kaldırılmış ise bu husus ilgili yerlere bildirilir. İhtiyati tedbir dosyası, asıl dava dosyasının eki sayılır.

Lehine ihtiyati tedbir kararı verilen taraf, ihtiyati tedbir talebinde bulunduğu anda haksız olduğu anlaşılır yahut tedbir kararı kendiliğinden kalkar ya da itiraz üzerine kaldırılır ise haksız ihtiyati tedbir nedeniyle uğranılan zararı tazminle yükümlüdür. Haksız ihtiyati tedbirden kaynaklanan tazminat davası, esas hakkındaki davanın karara bağlandığı mahkemede açılır. Tazminat davası açma hakkı, hükmün kesinleşmesinden veya ihtiyati tedbir kararının kalkmasından itibaren, bir yıl geçmesiyle zamanaşımına uğrar.

3. İhtiyati Tedbire İtiraz ve Kanun Yolları

İhtiyati tedbir talebinin reddi hâlinde istinafa başvurulabilir. Bu başvuru öncelikle incelenir ve kesin olarak karara bağlanır. Red halinde bir sınırlama yapılmamış ve kanun yolu açılmıştır, zira HMK ile yetkili ve görevli mahkeme esası getirildiği için tedbir talep eden kimsenin artık başka bir mahkemeden bu talepte mümkün olmayacaktır.

Tedbirin kabulünde ise kanunda bir ayırım yapılmıştır. Karşı taraf dinlenmeden verilmiş olan ihtiyati tedbir kararlarına itiraz edilebilir. Aksine karar verilmedikçe, itiraz icrayı durdurmaz. İhtiyati tedbirin uygulanması sırasında karşı taraf hazır bulunuyorsa, tedbirin uygulanmasından itibaren; hazır bulunmuyorsa tedbirin uygulanmasına ilişkin tutanağın tebliğinden itibaren bir hafta içinde, ihtiyati tedbirin şartlarına, mahkemenin yetkisine ve teminata ilişkin olarak, kararı veren mahkemeye itiraz edebilir. İhtiyati tedbir kararının uygulanması sebebiyle menfaati açıkça ihlal edilen üçüncü kişiler de ihtiyati tedbiri öğrenmelerinden itibaren bir hafta içinde ihtiyati tedbirin şartlarına ve teminata itiraz edebilirler. İtiraz dilekçeyle yapılır. İtiraz eden, itiraz sebeplerini açıkça göstermek ve itirazının dayanağı olan tüm delilleri dilekçesine eklemek zorundadır. Mahkeme, ilgilileri dinlemek üzere davet eder; gelmedikleri takdirde dosya üzerinden inceleme yaparak kararını verir. İtiraz üzerine mahkeme, tedbir kararını değiştirebilir veya kaldırabilir. İtiraz hakkında verilen karara karşı istinaf yoluna başvurulabilir. Bu başvuru öncelikle incelenir ve kesin olarak karara bağlanır. Kanun yoluna başvurulmuş olması, tedbirin uygulanmasını durdurmaz. Görüldüğü üzere karşı taraf dinlenerek bir tedbir kararı verilmiş ise itiraz ve buna bağlı olarak kanun yoluna başvurmak mümkün değildir. Bölge adliye mahkemesinin ihtiyati tedbir hakkındaki kararlarına karşı temyiz yoluna gidilemez.

C. Delil Tespiti

Delil tespiti, ileride açılacak olan veya açılmış olmakla birlikte inceleme sırası gelmemiş olan bir delilin güvence altına alınması için kabul edilmiş olan bir geçici hukuki himaye tedbiridir. Örneğin bir taraf karşı tarafın bilgisayar kayıtlarına delil olarak dayanmak istiyor, fakat bu kayıtların silineceğinden korkuyorsa, delil tespiti talebinde bulunabilir. Kanuna göre, taraflardan her biri, görülmekte olan bir davada henüz inceleme sırası gelmemiş yahut ileride açacağı davada ileri süreceği bir vakıanın tespiti amacıyla keşif yapılması, bilirkişi incelemesi yaptırılması ya da tanık ifadelerinin alınması gibi işlemlerin yapılmasını talep edebilir. Delil tespiti istenebilmesi için hukuki yararın varlığı gerekir. Kanunda açıkça öngörülen hâller dışında, delilin hemen tespit edilmemesi hâlinde kaybolacağı yahut ileri sürülmesinin önemli ölçüde zorlaşacağı ihtimal dâhilinde bulunuyorsa hukuki yarar var sayılır.

Henüz dava açılmamış olan hâllerde delil tespiti, esas hakkındaki davaya bakacak olan mahkemeden veya üzerinde keşif yahut bilirkişi incelemesi yapılacak olan şeyin bulunduğu veya tanık olarak dinlenilecek kişinin oturduğu yer sulh mahkemesinden istenir. Ancak esas hakkında açılan davada, delil tespiti yapan mahkemenin yetkisiz ve görevsiz olduğu ileri sürülemez. Dava açıldıktan sonra yapılan her türlü delil tespiti talebi hakkında ise sadece davanın görülmekte olduğu mahkeme yetkili ve görevlidir.

Delil tespiti talebi dilekçeyle yapılır. Dilekçede tespiti istenen vakıa, tanıklara veya bilirkişilere sorulması istenen sorular, delillerin kaybolacağı veya gösterilmesinde zorlukla karşılaşılacağı kuşkusunu uyandıran sebepler ile aleyhine delil tespiti istenen kişinin ad, soyad ve adresi yer alır. Tespit talebinde bulunan, durum ve koşulların imkân vermemesi nedeniyle, aleyhine tespit yapılacak kişiyi gösteremiyorsa talebi geçerli sayılır. Mahkeme tarafından belirlenen tespit giderleri avans olarak ödenmedikçe sonraki işlemler yapılmaz. Tespit talebi mahkemece haklı bulunursa karar, dilekçeyle birlikte karşı tarafa tebliğ edilir. Kararda ayrıca, delil tespitinin nasıl ve ne zaman yapılacağı, tespit icrası esnasında karşı tarafın da hazır bulunabileceği, varsa itiraz ve ilave soruların bir hafta içinde bildirilmesi gerektiği belirtilir. Talep sahibinin haklarının korunması bakımından zorunluluk bulunan hâllerde, karşı tarafa tebligat yapılmaksızın da delil tespiti yapılabilir. Tespitin yapılmasından sonra, tespit dilekçesi, tespit kararı, tespit tutanağı ve varsa bilirkişi raporunun bir örneği mahkemece kendiliğinden diğer tarafa tebliğ olunur. Karşı taraf tebliğden itibaren bir hafta içinde delil tespiti kararına itiraz edebilir. Delil tespiti konusunda her hangi bir kanun yolu öngörülmemiştir.

Tespiti istenen vakıanın hangi delille tespit edileceğine karar verilmişse, bu kararın yerine getirilmesinde o delilin toplanmasına ilişkin hükümler uygulanır. Delil tespiti dosyası, asıl dava dosyasının eki sayılır ve onunla birleştirilir. Asıl davanın taraflarından her biri, iddia veya savunmasını ispat için bu tutanak ve raporlara dayanabilir.

XI. KANUN YOLLARI

Kanun yolu en genel anlamıyla, bir mahkemenin verdiği kararın, bir üst mahkeme tarafından denetlenmesidir. İlk kararı veren mahkeme bir ilk derece mahkemesi olabileceği gibi, bir ara derece mahkemesi (örneğin Bölge Adliye Mahkemesi) de olabilir. Hatta Yargıtay'ın ilk derece mahkemesi olarak görev yaptığı durumlarda Yargıtay dairesinin kararının denetlenmesi de mümkün olabilir. Türk Medeni Yargısında ara kararlar için düzenlenmiş bir kanun yolu bulunmamaktadır. Bu sebeple sadece nihai kararlar için kanun yoluna gidilebilir. Kanun yollarına başvurulmasının iki temel amacı vardır: Birincisi, mahkemelerin verdikleri kararların hukuka uygunluklarının denetlenerek somut olay adaletinin sağlanması, ikincisi ise ülkede hukuk kurallarının yeknesak uygulanmasının sağlanması. Bu iki amaç, farklı kanun yolları açısından farklı değerler taşır. Örneğin istinaf yolunda somut olay adaleti amacı öncelik taşırken, temyizde ikinci amaç öne çıkabilir.

Türk Medeni Yargısında düzenlenmiş farklı kanun yolları mevcuttur. Kanun yolları genellikle olağan ve olağanüstü kanun yolları olarak sınıflandırılır. Bir karara karşı kesinleşmeden önce gidilen kanun yolları olağan, kesinleştikten sonra gidilen kanun yolları ise olağanüstü kanun yollarıdır. Medeni yargıda bir tane gerçek anlamda olağanüstü kanun yolu bulunmaktadır. O da yargılamanın iadesidir. Bir de yine olağanüstü olmakla birlikte tarafları etkilememesi sebebiyle gerçek anlamda bir kanun yolu sayılmayabilecek olan Kanun Yararına Bozma yolu mevcuttur.

A. Olağan Kanun Yolları

1. İstinaf

İstinaf kanun yolu, hukuki denetimin yanı sıra, vakıa denetiminin de yapıldığı çok geniş bir kanun yoludur. İstinaf yargılamanın yeniden yapılması şeklinde geniş veya istinaf sebepleri ile sınırlı olarak dar düzenlenmiş olabilir. Hukukumuzdaki istinaf dar anlamda istinaftır, Bölge Adliye Mahkemeleri yeniden bir yargılama yapmazlar. BAM, ilk derece mahkemesinin kararının hukuka usul ve esas yönünden uygun olduğunu tespit ederse yeniden bir yargılama yapmadan istinaf başvurusunun reddine karar verir. BAM eksikliğin yeniden yargılama yapılmasını gerektirmeyecek boyutta olduğuna kanaat getirirse yeniden yargılama

yapmaksızın düzelterek onayacaktır. Yargılamada bulunan eksiklikler duruşma yapılmadan giderilebilecek nitelikteyse bu eksiklikler giderildiği takdirde yine BAM esas hakkında karar verebilir. BAM istisnai hallerde kamu düzenine aykırılık varsa ilk derece mahkemesinin kararını kaldırıp yeniden yargılama için aynı veya başka bir ilk derece mahkemesine gönderebilir (m. 353/a). Yeniden yargılama yapılmasını gerektiren hallerde ise BAM davaya başından itibaren bakıp bir karar verecektir.

İstinaf sırasında karşı dava açılmaz, katılma talebinde bulunulamaz, ıslah ve davaların birleştirilmesi istenemez, yeni delil ileri sürülemez, yeni iddia ve savunmalar dinlenemez ve BAM için yetki sözleşmesi yapılamaz.

a) İstinaf Başvurusu

İlk derece mahkemelerinden verilen nihai kararlar ile ihtiyati tedbir, ihtiyati haciz taleplerinin reddi ve bu taleplerin kabulü hâlinde, itiraz üzerine verilecek kararlara karşı istinaf yoluna başvurulabilir. Miktar veya değeri 3110 Türk Lirasını (2017 için geçerli olan sınır) geçmeyen malvarlığı davalarına ilişkin kararlar kesindir. Alacağın bir kısmının dava edilmiş olması durumunda kesinlik sınırı alacağın tamamına göre belirlenir. Alacağın tamamının dava edilmiş olması durumunda, kararda asıl talebinin kabul edilmeyen bölümü 3110 Türk Lirasını geçmeyen taraf, istinaf yoluna başvuramaz. Ancak manevi tazminat davalarında verilen kararlara karşı, miktar veya değere bakılmaksızın istinaf yoluna başvurulabilir.

İlk derece mahkemelerinin diğer kanunlarda temyiz edilebileceği veya haklarında Yargıtay'a başvurulabileceği belirtilmiş olup da bölge adliye mahkemelerinin görev alanına giren dava ve işlere ilişkin nihai kararlarına karşı, bölge adliye mahkemelerine başvurulabilir.

İstinaf yoluna başvurma, dilekçeyle yapılır. Dilekçede bulunması gereken unsurlar Kanunun 342. maddesinde sayılmıştır. Başvuru sebepleri ve gerekçesi de mutlaka dilekçede yer almalıdır. İnceleme, istinaf dilekçesinde belirtilen sebeplerle sınırlı olarak yapılır. Ancak, bölge adliye mahkemesi kamu düzenine aykırılık gördüğü takdirde bunu resen gözetir. İstinaf dilekçesi, kararı veren mahkemeye veya başka bir yer mahkemesine verilebilir. İstinaf dilekçesi hangi mahkemeye verilmişse, o mahkemece bölge adliye mahkemesi başvuru defterine kaydolunur ve başvurana ücretsiz bir alındı belgesi verilir. İstinaf dilekçesi verilirken, istinaf kanun yoluna başvuru harcı ve tebliğ giderleri de dâhil olmak üzere tüm giderler ödenir. Bunların hiç ödenmediği veya eksik ödenmiş olduğu sonradan anlaşılırsa, kararı veren mahkeme tarafından verilecek bir haftalık kesin süre içinde tamamlanması, aksi

hâlde başvurudan vazgeçmiş sayılacağı hususu başvurana yazılı olarak bildirilir. Verilen kesin süre içinde harç ve giderler tamamlanmadığı takdirde, mahkeme başvurunun yapılmamış sayılmasına karar verir. Bu karara karşı istinaf yoluna başvurulması hâlinde, 346 ncı maddenin ikinci fıkrası hükmü kıyas yoluyla uygulanır.

İstinaf yoluna başvuru süresi iki haftadır. Bu süre, ilamın usulen taraflardan her birine tebliğiyle işlemeye başlar. İstinaf yoluna başvuru süresine ilişkin özel kanun hükümleri saklıdır.

İstinaf dilekçesi, kanuni süre geçtikten sonra verilir veya kesin olan bir karara ilişkin olursa, kararı veren mahkeme istinaf dilekçesinin reddine karar verir ve 344 üncü maddeye göre yatırılan giderden karşılanmak suretiyle ret kararını kendiliğinden ilgiliye tebliğ eder. Bu ret kararına karşı tebliği tarihinden itibaren bir hafta içinde istinaf yoluna başvurulabilir. İstinaf yoluna başvurulduğu ve gerekli giderler de yatırıldığı takdirde dosya, kararı veren mahkemece yetkili bölge adliye mahkemesine gönderilir. Bölge adliye mahkemesi ilgili dairesi istinaf dilekçesinin reddine ilişkin kararı yerinde görmezse, ilk istinaf dilekçesine göre gerekli incelemeyi yapar.

İstinaf dilekçesi, kararı veren mahkemece karşı tarafa tebliğ olunur. Karşı taraf, tebliğden itibaren iki hafta içinde cevap dilekçesini kararı veren mahkemeye veya bu mahkemeye gönderilmek üzere başka bir yer mahkemesine verebilir. Kararı veren mahkeme, dilekçeler verildikten veya bunun için belli süreler geçtikten sonra, dosyayı dizi listesine bağlı olarak ilgili bölge adliye mahkemesine gönderir.

İstinafa katılma yolu ile başvurmak da mümkündür; istinaf dilekçesi kendisine tebliğ edilen taraf, başvurma hakkı bulunmasa veya başvuru süresini geçirmiş olsa bile, vereceği cevap dilekçesi ile istinaf yoluna başvurabilir. İstinaf yoluna asıl başvuran taraf, buna karşı iki hafta içinde cevap verebilir. İstinaf yoluna başvuran, bu talebinden feragat eder veya talebi bölge adliye mahkemesi tarafından esasa girilmeden reddedilirse, katılma yolu ile başvuranın talebi de reddedilir.

İstinaf yoluna başvurma, kararın icrasını durdurmaz. İcra ve İflas Kanununun icranın geri bırakılmasıyla ilgili 36. maddesi hükmü saklıdır. Nafaka kararlarında icranın geri bırakılmasına karar verilemez.

b) İstinaf İncelemesi

Bölge adliye mahkemesi hukuk dairesince dosya üzerinde yapılacak ön inceleme sonunda; incelemenin başka bir dairece yapılması gerektiği, kararın kesin olduğu, başvurunun

süresi içinde yapılmadığı, başvuru şartlarının yerine getirilmediği, başvuru sebeplerinin veya gerekçesinin hiç gösterilmediği tespit edilen dosyalar hakkında öncelikle gerekli karar verilir. Eksiklik bulunmadığı anlaşılan dosya incelemeye alınır. 353. maddedeki haller dışında istinaf incelemesi kural olarak duruşmalı yapılır. Başvuran mazeretsiz olarak duruşmalara katılmadığı veya tahkikatla ilgili giderler süresi içinde yatırılmadığı takdirde, dosyanın mevcut durumuna göre karar verilir. Şu kadar ki, öngörülen tahkikat yapılmaksızın karar verilmesine olanak bulunmayan hâllerde başvuru reddedilir.

Bölge adliye mahkemesi hukuk dairesince inceleme, davanın özelliğine göre heyetçe veya görevlendirilecek bir üye tarafından yapılır. İnceleme sırasında gereken hâllerde başka bir bölge adliye mahkemesi veya ilk derece mahkemesi istinabe edilebilir.

İnceleme, istinaf dilekçesinde belirtilen sebeplerle sınırlı olarak yapılır. Ancak, bölge adliye mahkemesi kamu düzenine aykırılık gördüğü takdirde bunu resen gözetir. Kanunda aksine hüküm bulunmayan hâllerde, ilk derece mahkemesinde uygulanan yargılama usulü, bölge adliye mahkemesinde de uygulanır.

Bazı hallerde BAM, Buna göre şu hallerde BAM, esası incelemeden kararın kaldırılmasına ve davanın yeniden görülmesi için dosyanın kararı veren mahkemeye veya kendi yargı çevresinde uygun göreceği başka bir yer mahkemesine ya da görevli ve yetkili mahkemeye gönderilmesine duruşma yapmadan kesin olarak karar verir. Bunlar:

- 1) Davaya bakması yasak olan hâkimin karar vermiş olması.
- 2) İleri sürülen haklı ret talebine rağmen reddedilen hâkimin davaya bakmış olması.
- 3) Mahkemenin görevli ve yetkili olmasına rağmen görevsizlik veya yetkisizlik kararı vermiş olması veya mahkemenin görevli ya da yetkili olmamasına rağmen davaya bakmış bulunması veyahut mahkemenin bölge adliye mahkemesinin yargı çevresi dışında kalması.
- 4) Diğer dava şartlarına aykırılık bulunması.
- 5) Mahkemece usule aykırı olarak davanın veya karşı davanın açılmamış sayılmasına, davaların birleştirilmesine veya ayrılmasına, merci tayinine karar verilmiş olması.
- 6) Mahkemece, tarafların davanın esasıyla ilgili olarak gösterdikleri delillerin hiçbirini toplanmadan veya gösterilen deliller hiç değerlendirilmeden karar verilmiş olması halleridir.

BAM davanın esasına ilişkin olarak yine duruşmasız şekilde bazı durumlarda karar verebilir:

1) İncelenen mahkeme kararının usul veya esas yönünden hukuka uygun olduğu anlaşıldığı takdirde başvurunun esastan reddine karar verilir.

2) Yargılamada eksiklik bulunmamakla beraber, kanunun olaya uygulanmasında hata edilip de yeniden yargılama yapılmasına ihtiyaç duyulmadığı takdirde veya kararın gerekçesinde hata edilmiş ise düzelterek yeniden esas hakkında karar verilir.

3) Yargılamada bulunan eksiklikler duruşma yapılmaksızın tamamlanacak nitelikte ise bunların tamamlanmasından sonra yeniden esas hakkında karar verilir.

Bu haller dışında ise BAM tahkikat açarak duruşmalı şekilde bir inceleme yapar ve davanın esası hakkında nihai kararını (hüküm) verir.

2. Temyiz

Temyiz, BAM tarafından verilen ve belli bir meblağı aşan nihai kararlara karşı gidilen olağan bir kanun yoludur. Temyizde istinaftakinin aksine bir vakıa değerlendirmesi yapılamaz, sadece hukuka uygunluk denetimi yapılır.

a) Temyiz Başvurusu

Bölge adliye mahkemesi hukuk dairelerinden verilen temyizi kabil nihai kararlar ile hakem kararlarının iptali talebi üzerine verilen kararlara karşı tebliğ tarihinden itibaren bir ay içinde temyiz yoluna başvurulabilir. Davada haklı çıkmış olan taraf da hukuki yararı bulunmak şartıyla temyiz yoluna başvurabilir. Kanununun 362. maddesine temyiz edilemeyecek kararlar sayılmıştır. Belli bir miktarı geçmeyen (2017 yılı için 41530 TL) davalar ile şu konularda temyiz yoluna başvurulamaz:

- 1) 4 üncü maddede gösterilen davalar ile (23/6/1965 tarihli ve 634 sayılı Kat Mülkiyeti Kanunundan doğup taşınmazın aynına ilişkin olan davalar hariç) özel kanunlarda sulh hukuk mahkemesinin görevine girdiği belirtilen davalarla ilgili kararlar.
- 2) Yargı çevresi içinde bulunan ilk derece mahkemeleri arasındaki yetki ve görev uyuşmazlıklarını çözmek için verilen kararlar ile merci tayinine ilişkin kararlar.
- 3) Çekişmesiz yargı işlerinde verilen kararlar.
- 4) Soybağına ilişkin sonuçlar doğuran davalar hariç olmak üzere, nüfus kayıtlarının düzeltilmesine ilişkin davalarla ilgili kararlar.
- 5) Yargı çevresi içindeki ilk derece mahkemeleri hâkimlerinin davayı görmeye hukuki veya fiilî engellerinin çıkması hâlinde, davanın o yargı çevresi içindeki başka bir

mahkemeye nakline ilişkin kararlar.

6) Geçici hukuki korumalar hakkında verilen kararlar.

Temyiz yoluna başvurma, dilekçeyle yapılır. Dilekçede bulunması gereken unsurlar Kanunun 364. maddesinde sayılmıştır. Ancak, temyiz dilekçesinin, temyiz edenin kimliği ve imzasıyla temyiz olunan kararı yeteri kadar belli edecek kayıtları taşıması hâlinde, diğer şartlar bulunmasa bile reddolunmayıp temyiz incelemesi yapılır. Temyiz dilekçesi, kararı veren bölge adliye mahkemesi hukuk dairesine veya Yargıtay'ın bozması üzerine hüküm veren ilk derece mahkemesine yahut temyiz edenin bulunduğu yer bölge adliye mahkemesi hukuk dairesine veya ilk derece mahkemesine verilebilir. Kanunda istinaf için düzenlenmiş olan dilekçenin verilmesi, harç ve giderlerin yatırılması, başvuru süresi, dilekçenin reddi, cevap, katılma yolu ile başvuru ve başvuru hakkından feragati düzenleyen 343 ila 349. maddeleri ile, ön incelemeyi düzenleyen 352. maddeleri temyizde de kıyasen uygulanır.

Temyiz, kararın icrasını durdurmaz. İcra ve İflas Kanununun icranın geri bırakılmasıyla ilgili 36 ncı maddesi hükmü saklıdır. Nafaka kararlarında icranın geri bırakılmasına karar verilemez. Kişiler hukuku, aile hukuku ve taşınmaz mal ile ilgili aynı haklara ilişkin kararlar kesinleşmedikçe yerine getirilemez.

b) Temyiz İncelemesi

Yargıtay, tarafların ileri sürdükleri temyiz sebepleriyle bağlı olmayıp, Kanunun açık hükmüne aykırı gördüğü diğer hususları da inceleyebilir. Yargıtay temyiz incelemesini kural olarak dosya üzerinde yapar; ancak 369. maddede düzenlenen hallerde duruşmalı olarak da yapılır.

Yargıtay yapacağı inceleme sonunda onama, düzelterek onama veya bozma kararı verebilir. Onama ve düzelterek onama kararları ile hüküm şekli anlamda kesinleşmiş olur. Esas yönünden kanuna uygun olmayan kararlar ile hâkimin takdir yetkisi kapsamında karara bağladığı edalar hakkında düzelterek onama kararı verilemez. Yargıtay, onama kararında, onadığı kararın hukuk kurallarına uygunluk gerekçesini göstermek zorundadır. Yargıtay, (1) Hukukun veya taraflar arasındaki sözleşmenin yanlış uygulanmış olması, (2) Dava şartlarına aykırılık bulunması, (3) Taraflardan birinin davasını ispat için dayandığı delillerin kanuni bir sebep olmaksızın kabul edilmemesi ve (4) Karara etki eden yargılama hatası veya eksiklikleri bulunması halinde ise kararı bozar (m. 371). Yargıtay'ın bozma kararları ile onama kararları mahkeme yazı işleri müdürü tarafından derhâl taraflara tebliğ edilir.

Yargıtay ilgili dairesinin tamamen veya kısmen bozma kararı, başvurunun bölge adliye

mahkemesi tarafından esastan reddi kararına ilişkin ise bölge adliye mahkemesi kararı kaldırılarak dosya, kararı veren ilk derece mahkemesine veya uygun görülecek diğer bir ilk derece mahkemesine, kararın bir örneği de bölge adliye mahkemesine gönderilir.

Bölge adliye mahkemesinin düzelterek veya yeniden esas hakkında verdiği karar Yargıtayca tamamen veya kısmen bozulduğu takdirde dosya, kararı veren bölge adliye mahkemesi veya uygun görülen diğer bir bölge adliye mahkemesine gönderilir.

Bölge adliye mahkemesi, 344 üncü madde uyarınca peşin alınmış olan gideri kullanmak suretiyle, kendiliğinden tarafları duruşmaya davet edip dinledikten sonra Yargıtay'ın bozma kararına uyulup uyulmayacağına karar verir. Yargıtay'ın bozma kararı üzerine ilk derece mahkemesince bozmaya uygun olarak karar verildiği takdirde, bu karara karşı temyiz yoluna başvurulabilir.

İlk derece mahkemesi veya bölge adliye mahkemesi kararında direnirse, bu kararın temyiz edilmesi durumunda inceleme, kararına direnilen dairece yapılır. Direnme kararı öncelikle incelenir. Daire, direnme kararını yerinde görürse kararını düzeltir; görmezse dosyayı Yargıtay Hukuk Genel Kuruluna gönderir. Davanın esastan reddi veya kabulünü içeren bozmaya uyularak tesis olunan kararın önceki bozmayı ortadan kaldıracak şekilde yeniden bozulması üzerine alt mahkemece verilen kararın temyiz incelemesi, her hâlde Yargıtay Hukuk Genel Kurulunca yapılır. Hukuk Genel Kurulunun verdiği karara uymak zorunludur.

B. Olağanüstü Kanun Yolları

1. Yargılamanın İadesi

Yargılamanın iadesi (yenilenmesi), bazı ağır yargılama hataları veya eksikliklerinden dolayı, maddi anlamda kesin hükmün ortadan kalkmasını ve daha önce kesin hükme bağlanmış olan bir dava hakkında yeniden yargılama ve inceleme yapılıp karar verilmesini sağlayan olağanüstü bir kanun yoludur. Yargılamanın iadesi çok önemli sonuçları olan ve istisnai bir yol olduğu için, sebepleri, yani hangi durumlarda yargılamanın iadesi istenebileceği, HMK m. 375) sınırlı olarak sayılmıştır.

Yargılamanın iadesi kararı vermiş olan mahkemeden istenir. Davanın taraflarından birisinin alacaklıları veya aleyhine hüküm verilen tarafın yerine geçenler, borçluları veya yerine geçmiş oldukları kimselerin aralarında anlaşarak, kendilerine karşı hile yapmaları nedeniyle hükmün iptalini isteyebilirler. Maddi anlamda kesin hüküm çok büyük bir önem taşıdığı için, yargılamanın iadesini istemek de belirli sürelerle tabi kılınmıştır. Bu süreler iade

sebebine göre Kanununun 377. maddesinde düzenlenmiştir.

Yargılamanın iadesi davası, hükmün icrasını durdurmaz. Ancak dava veya hükmün niteliğine ve diğer hâllere göre talep üzerine icranın durdurulmasına ihtiyaç duyulursa, yargılamanın iadesi talebinde bulunan kimseden teminat alınmak şartıyla iade talebini inceleyen mahkemece icranın durdurulması kararı verilebilir. Yargılamanın iadesi sebebi bir mahkeme kararına dayanıyorsa bu takdirde teminat istenmez.

2. Kanun Yararına Temyiz

İlk derece mahkemeleri ve Bölge Adliye Mahkemelerinin hukuk dairelerinin kesin olarak verdikleri kararlarla, istinaf ve temyiz incelemesinden geçmeksizin kesinleşmiş olan kararlara karşı, yürürlükteki hukuk kurallarına aykırı olduğu gerekçesi ile Adalet Bakanlığı veya Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı tarafından gidilebilen olağanüstü bir kanun yoludur. İstem Yargıtay'ın ilgili dairesine yapılır. Yani temyiz edilmiş olsa idi hangi dairesine gelecek idi ise o daireye yapılır. Kanun yolunun amacı ülke genelinde hukuk kurallarının uygulanmasında yeknesaklığı sağlamak olduğundan kesinleşmiş kararlara karşı böyle bir kanun yolu kabul edilmiştir. Yargıtay kararı kanun yararına bozarsa, bozma taraflar lehine herhangi bir sonuç doğurmaz. Çünkü bu kanun yolu taraflar yararına değil, kanun yararındır. Daha sonra ortaya çıkacak emsal olaylar bakımından bir kanun hükmünün nasıl yorumlanması gerektiğini gösterir ve Resmi Gazete'de yayımlanır. Bu karara karşı mahkemeler direnme kararı veremez.